

Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi

Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN : 2791-6871

Cilt/Volume: 3

Sayı/Number: 2

Yıl/Year: 2023

KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY JOURNAL OF WOMEN'S
AND FAMILY STUDIES

e-ISSN: 2791-6871

Volume/Cilt: 3 Issue/Sayı: 2

Aralık/December 2023

Samsun

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KADIN VE AİLE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2791-6871
2023 Cilt: 3 Sayı: 2

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY JOURNAL OF
WOMEN'S AND FAMILY STUDIES

e-ISSN: 2791-6871
2023 Volume: 3 Issue: 2

**Ondokuz Mayıs Üniversitesi adına sahibi/
Owner on behalf of Ondokuz Mayıs University**
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Rektör / Rector

Baş Editör/Editor in Chief
Prof. Dr. Mucize ÜNLÜ

Editörler/Editors
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ÖZCAN
Damla Nur KİNSİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ali Haydar ŞAR
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Prof. Dr. Cengiz BATUK
Prof. Dr. Cengiz ŞAHİN
Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Prof. Dr. Ema Miljkovic
Prof. Dr. Ercümen ERSANLI
Prof. Dr. Erkan PERŞEMBE
Prof. Dr. Gülsüm ÇAMUR
Prof. Dr. Hatice ODACI
Prof. Dr. Melek DEMİR
Prof. Dr. Müge YILMAZ
Prof. Dr. Niyazi USTA
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF
Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
Prof. Dr. Şirin DİLLİ
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ
Doç. Dr. Bakytbek MURZARAIMOV
Doç. Dr. Osman ERCİYAS

Doç. Dr. Seden DOĞAN
Doç. Dr. Şener ŞENTÜRK
Doç. Dr. Tuğba SARI
Doç. Dr. Tuğba YILMAZ BİNGÖL
Doç. Dr. Yasin DEMİR
Doç. Dr. Yaşar BARUT
Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI
Dr. Öğr. Üyesi Abdırashit BABATAEV
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ
Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER
Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR
Dr. Öğr. Üyesi Melike KARABACAK YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜLDÜ
Dr. Khayala MAMMADOVA

Dil Editörleri/Proof Reading

Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN (Türkçe)
Doç. Dr. Zerrin EREN (English)

Mizanpaj/Layout

OMÜ Yayın Koordinatörlüğü

Mizanpaj Editörleri/Layout Editors

Kısmet AYDIN
Özlem TEKİNER
Gülbeyaz BOZKURT

Yayın Yeri ve Tarihi/Publication

Place and Date

Samsun, Aralık/December 2023

BU SAYININ HAKEMLERİ/ ADVISORY BOARD (THIS ISSUE)

Prof. Dr. İshak AYDEMİR
Gülhane Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Prof. Dr. Neslihan DERİN
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Levent YAKAR
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Meryem VURAL BATIK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Ramazan YİRCİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Özge ÖZGÜR
Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erdi TOPÇUOĞLU
Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Faruk Caner YAM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökay KELDAL
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hava TAHTALIOĞLU
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KARACA
Bingöl Üniversitesi

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi (OKAD);

yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel süreli bir yayın organıdır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlara aittir. Yazılar; yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Yazışma Adresi/Corresponding Adress

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OKTAM)
Kurupelit/SAMSUN

Tel: 0362 312 19 19- 4189

e-mail: okad@omu.edu.tr web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/okad>

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Psikolojik Şiddet..... 139-160

Psychological Violence from the Gender Perspective

Feyza Nur AYHAN, Hediye Şirin AK

Eş Desteğinin Aile Huzuruna Etkisi 161-184

The Effect of Spousal Support on Family Tranquility

Hacer AKTAŞ, Erhan AKTAŞ, Sema SAL

Türkiye’de Kadının Akademideki Yeri: Cam Tavana Bir Bakış185-210

The Place of Women in Academia in Turkey: A Look at the Glass Ceiling

Dilek EROL, Sevilay ÇUBUK

Türkiye’nin Uluslararası Hukuk Manevrası: İstanbul Sözleşmesi 211-232

Turkiye’s Maneuver on International Law: The Istanbul Convention

Sezai ÇAĞLAYAN

**Kadın Emeğinin Sergilenmesine Yönelik Bir Araştırma: Pazarcı Kadınlar
Örneği233-262**

The Mediating Role of Brand Trust in the Relationship Between Webrooming

Tendencies and Purchase Intentions of Female Consumers

Fatih KURŞUN, Fatma DİLMEN, Melike TÜRKMEN, Selda DAĞITICI,

Gülsüm ÇAMUR

Derleme Makale/Review Article

Kadınlarda Bağımlılık ve Kadına Özgü Tedaviler263-281

Addiction in Women and Women-Specific Treatments

Demet ATLAM, Gül Nur DEMİRTAŞ, Derya SASMAN KAYLI, Umut KIRLI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2023, 3 (2): 139-160

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Psikolojik Şiddet

Psychological Violence from the
Gender Perspective

Feyza Nur AYHAN¹, Hediye Şirin AK²

¹Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, Kütahya
· feyzaayhan94@gmail.com · ORCID > 0000-0002-6949-1501

²Çankırı Karatekin Üniversitesi/Kamu Yönetimi, Çankırı
· hediyesirin@gmail.com · ORCID > 0000-0002-5629-6432

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 09 Nisan/April 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 29 Eylül/September 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 3 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 139-160

Atıf/Cite as: Ayhan, F. N., Ak, H. Ş. "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Psikolojik Şiddet"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 139-160.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Feyza Nur AYHAN

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN PSİKOLOJİK ŞİDDET

ÖZ

Toplumsal cinsiyet rolleri yüzyıllardır kadın ve erkek arasındaki farklılıklara vurgu yaparak kadına karşı ayrımcılığın nedenlerinden biri olmuştur. Kadına karşı ayrımcılık kadını dezavantajlı bir duruma getirmektedir. Kadınların hepsinin aynı şekilde ayrımcılığa maruz kaldığını söylemek zordur. Ama tüm kadınların yaşadığı ortak sorunlardan söz edilebilir. Bu sorunlardan birisi “şiddet”tir. Kadına karşı şiddet 21. Yüzyılda da çözülemeyen insanlık suçlarından bir tanesidir. Şiddetin çok farklı tezahürleri vardır. Çalışmamızın konusu olan “psikolojik şiddet” onlardan birisidir. Psikolojik şiddet genellikle farkına varmadan yaşanan bir şiddet türüdür. Bireyler çoğu zaman psikolojik şiddete maruz kaldığını fark etmez ya da kabul etmez. Çalışmanın amacı, psikolojik şiddeti inceleyerek mücadele yöntemleri hakkında çözümlenelerde bulunmaktır. Bu çalışmada metodolojik olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup; doküman analizi, literatür taraması ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında on iki kadınla mülakat yapılmıştır. Yapılan mülakatlar, içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır. Araştırmada toplumsal cinsiyet rollerinin bireyleri sınırlandırdığını, bu sınırlandırmaların baskı ve tehdit aracına dönüştüğünü en nihayetinde psikolojik şiddeti doğurduğu bulgularına varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bireyler Arası Eşitsizlik, Psikolojik Şiddet, Şiddet, Toplumsal Cinsiyet.

PSYCHOLOGICAL VIOLENCE FROM THE GENDER PERSPECTIVE

ABSTRACT

Gender roles have been one of the causes of discrimination against women for centuries, emphasizing the differences between men and women. Discrimination against women puts women at a disadvantage position. It is difficult to say that all women are discriminated against in the same way. However, there are common problems that all women experience. One of these problems is “violence”. Violence against women is one of the crimes against humanity that cannot be solved in the 21st century. Violence has many different manifestations. “Psychological violence”, which is the subject of our study, is one of them. Psychological violence is a type of violence that is often experienced without realizing it. Individuals often do not

realize or accept that they have been subjected to psychological violence. The aim of the study is to analyze psychological violence and to make analyses about methods of combating it. In this study, mostly qualitative research methods were used methodologically; document analysis, literature review and interview techniques were used. Twelve women were interviewed within the scope of the research. The interviews were interpreted through content analysis. In the research, it was found that gender roles limit individuals, and that these limitations turn into a means of pressure and threats and ultimately lead to psychological violence.

Keywords: *Inequality between Individuals, Psychological Violence, Violence, Gender.*

GİRİŞ

Geçmişten günümüze toplumların oluşmasında sosyal ve kültürel faktörler etkili bir rol oynamakta ve bu faktörler çerçevesinde toplumların yapısının oluştuğu görülmektedir. Toplumlar sosyal ve kültürel değerler çerçevesinde bireylere roller biçmekte ve aynı zamanda bireylerin bu rollere uygun davranmasını beklemektedir. Bu durumun toplumsal cinsiyet terimini ortaya çıkarmakla birlikte, kadın ve erkek arasındaki var olan ayrımı daha da belirgin bir hale getirdiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterdiği gibi yaşanma şiddetine göre de farklılık göstermektedir (Bingöl, 2014). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerinin en derin hissedildiği toplumlar ataerkil toplumlar olup, Türkiye’de de bu roller ve rollerin getirdiği ayrımın her alanda hissedildiği vurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bireyin dünyaya gelmesi ile ailede öğrenilmeye başlanmakta, sosyalleşme süreciyle pekişmekte ve yaşam boyunca devam ettiği gözlemlenmektedir (Çelik, 2016).

Bir kişinin sadece kadın veya erkek olmasından kaynaklı toplum içinde üstlendiği roller ve bu rollerin cinsiyete göre farklılık göstermesi, bireyler arasındaki eşitsizliği beraberinde de toplumsal sorunları getirmektedir. Bu sorunlardan biri toplumların kanayan yarası şiddettir. Şiddetin belli sebeplere dayandırılması şiddeti meşru hale getirmekte ve çeşitli türlerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu türlerden biri olan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, bireyin her alanda maruz kaldığı ve insan haklarının ihlal edildiği yaygın şiddet türü olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet değişken birçok parametreyi dikkate almaksızın çoğu kadını, erkeği ve çocuğu etkilemektedir (Avrupa Konseyi, 2014). Şiddet fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rollerinin sebep olduğu ve bireyin maruz psikolojik şiddetten bahsedilmektedir.

Psikolojik şiddet ile bireyler bir anlamda baskılanmakta, sindirilmekte ve toplum tarafından istenilen kalıba sokulmaya çalışılmaktadır. Bireylerin, psikolojik şiddete hayatın her alanında; aile içinde, çalışma ortamında, okulda, mahallede, sosyal medya organlarında bir nevi insanın olduğu her yerde maruz kaldığı görülmektedir. 2009 yılında yapılan Türkiye Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması kadınların %39'unun fiziksel, %15'inin cinsel ve %44'ünün duygusal şiddete maruz kaldığını ifade etmektedir (Başar ve Demirci, 2015). Bu bağlamda en çok maruz kalınan şiddet türü olarak psikolojik şiddet ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu oranı net bir veri olarak değerlendirmek güç görülmektedir çünkü psikolojik şiddet tespit edilmesi en zor şiddet türlerinden biri olarak konumlandırılmaktadır. Psikolojik şiddete maruz kalan birey bunun bir şiddet olduğunun farkına varamamakta ve bu nedenle kendisi üzerindeki yıpratıcı etkileri analiz edememektedir. Bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini değişmez bir doğru olarak kabul edip benimsemeleri ve bu rollerden kaynaklı oluşan problemleri sorun olarak görmemeleri bu şiddet türü ile mücadeleyi zorlaştırmakta bir anlamda bireyler kaderine razı olmaktadır. Bu anlamda çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddetin doğmasındaki rolüne odaklanılmıştır. Çalışma sonuçlarının alinyazına katkısı olarak; bireylerde psikolojik şiddetin ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda farkındalığa sahip olma ve bilinç yaratmaya çalışması sayılabilir.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet terimi kadının ve erkeğin biyolojik açıdan farklılara sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyler arasındaki bu farklılıklar doğuştan gelen, öğrenilmemiş, değiştirilemeyen ve kalıcı olan üreme sistemi, anatomik yapılar gibi gerçek farklılıklar olarak ifade edilmektedir. Bhasin cinsiyeti; "Herkes kadın veya erkek olarak doğar ve cinsiyetimiz sadece cinsel organlarımıza bakılarak anlaşılır." (Bhasin, 2003) şeklinde ifade etmekte ve bu farklılığı kadın ile erkeğin organları arasındaki farklılığa dayandırmaktadır. Bu nedenle cinsiyet doğuştan gelen ve bireylerin biyolojik olarak hangi cinse ait olduğunu belirleyen bir kavram olarak anlaşılabilir gelmiştir. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyetle ilişkilendirilerek kadın ve erkeğe dair birtakım kabuller içeren bir kavramdır.

Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet ilk bakışta aynı gibi görünseler de farklı kavramlardır. Toplumsal cinsiyet kavramı toplum ve kültür tarafından kadın ve erkeğe yüklenmiş olan rolleri ifade etmektedir. Bu roller öğrenilmiş ve toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişebilen roller olarak tanımlanmaktadır (Vatandaş, 2011). Bu değişikliğin altında yatan ise farklı toplum ve farklı kültürlerin, biyolojik temelli olarak topluma öğretilen rolleri farklı şekilde yorumlamasıdır (Zarplı ve Akdeniz, 2023). Toplum tarafından tanımlanan bu roller kadın ve erkek olmanın sınırlarını ve olanaklarını çizmektedir (Avrupa Konseyi, 2014). Bireyler kendilerine tanımlanmış olan sınırlar içerisinde, toplum tarafından cinsiyetlerine yönelik

olarak üretilmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini oynamak suretiyle yaşamlarını sürdürürler. Kadınlar kadına ait rolleri, erkekler ise erkeğe ait rolleri oynarken kendi cinsine ait rolleri oynamayan bireyleri ise dışlanarak rolleri oynamaları için zorlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri her toplumda görülmesi sebebiyle evrensel, kendine has özellikleri olması sebebiyle de çeşitlilik gösterebilen bir terim olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rollerinin kültür ile paralel oluştuğunu söyleyebilmek mümkündür (Ersoy, 2009). Bundan dolayıdır ki farklı kültürlerde farklı farklı toplumsal cinsiyetleri rolleri gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle dünya üzerinde çok çeşitli toplumsal cinsiyet rolleri görülmektedir. Ancak değişmeyen bir gerçeklik ise kadına annelik özellikleri dolayısıyla tanımlanan ev ve çocuk bakma rollerinin, neredeyse bütün kültürlerde aynı olup bu özellikler dolayısıyla kadını ikinci sınıf vatandaş görme eğilimine birçok kültürde rastlanmaktadır.

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYETİN KURGULAMASI

“Toplumsal cinsiyet biyolojik bir özellik değildir, kız ve erkek çocuklar nasıl görünmeleri, giyinmeleri, konuşmaları, davranmaları, düşünmeleri ya da tepki vermeleri gerektiğini bilerek doğmazlar.”

Kalyani Menon-Sen; Avrupa Birliği, 2009

Tarih boyunca toplumlarda birçok değişim meydana gelmekte ve bu değişimlerden bir tanesi de toplumun temel ve en küçük yapıtaşı olan ailede gerçekleşmektedir. Anaerkil yapı yerini ataerkil düzene bırakarak (Kaya Erdem ve Bayda Sayılğan, 2012) erkeğe dayanan, erkeği ön planda tutan, kadının sosyal konumunda radikal değişikliklere yol açan ataerkil aile yapısı toplum içinde yaygın hale gelmektedir (Altındal, 2004). Ataerkil toplum yapısının nerde, ne zaman, nasıl başladığı ya da anaerkil bir toplumun daha önce var olup olmadığı tartışmaları akademik dünyada tartışılmaya devam etse de ataerkilliğin şu anda varlığını sürdürmesi asıl önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas üzerinde durulması gereken çok daha önemli konu ise ataerkilliğin ne zaman nasıl başladığından ziyade toplum yapısında yarattığı eşitsizliktir. Tarihte ataerkillik, geniş aileleri ve bu aile bireylerinin erkek gözetimi altında bulunmalarını ifade ederken günümüzde ise kamusal alanda da özel alanda da daha çok erkeğin kadına egemen olduğu ilişki biçimine, kadınların geri plana atıldığına işaret eden bir noktaya geldiği gözlemlenmektedir (Altay, 2019).

Toplum etkisi bireyler üzerinde henüz doğmadan etkisini göstermekte, çocuğun cinsiyetine göre oyuncakları, kıyafetleri, rolleri, sorumlulukları ailesi tarafından planlanmakta ve bireyin buna uygun davranması beklenmektedir

(Bhasin, 2003). İlerleyen süreçte de toplum tarafından uygun bulunan davranışların, tutumların, rollerin pekiştirilerek hayatı boyunca devam ettiği görülmektedir.

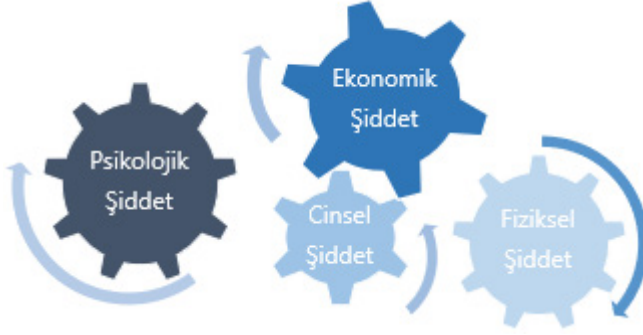
Toplum kadını eş, anne olarak öncelikle ev için, eve uygun bir birey olarak konumlandırılmakta ve bu sebeple kadının eğitim, çalışma, sosyal hayatı kısıtlanmaktadır. Kadın özel alan, ev ile sınırlandırılırken erkek kamusal alan, çalışma hayatı ile bağdaştırılmaktadır (Bingöl, 2014). Özellikle ataerkil değerlere sahip toplumlarda kadının ev ile erkeğin ise kamusal alanla bağdaştırması neticesinde kadının iş hayatına girmesinin oldukça uzun bir süre aldığı gözlemlenmektedir. (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Bununlar birlikte kadın “yumuşaklık, konuşkanlık, anlayış sahibi, nazik, dinine bağlı, dış görünüşüyle ilgili olan, duygularını dışa vuran” olarak tanımlarken erkek; “saldırgan, bağımsız, içine kapalı, fiziksel ve duygusal anlamda kuvvetli, lider” olarak tanımlanmaktadır (Ersöz, 2010). Türkiye özelinde bakıldığında bahsi geçen öğrenme süreçlerinin dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de gözlemlenebildiği söylenebilmektedir.

Benzer şekilde erkek argolu/ küfürlü konuşmak, aksam yalnız dışarı çıkmak, yalnız tatile gitmek, sigara içmek, kısa saç kullanmak, erkeksi davranışlar olarak ifade edilmektedir. Bu kalıpyargılar toplum tarafından desteklenmekte ve beslenmektedir. Bu davranışlara uyum sağlama bireylerin bir anlamda toplumda kabul görmelerini sağlamaktadır. Aksi halde argolu konuşan, saçını kısa kestiren ya da saldırgan davranışlar sergileyen kız çocukları “erkek Fatma” lakabı takılarak ötekileştirilirken, daha duygusal ve nazik davranan erkek çocukları ise “kız gibi” lakabı takılarak ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla toplumun belirlediği kalıplara uymayanlar spesifik birer örnek gibi ele alınarak belirlenmiş cinsiyet rollerinden bir sapma olarak görülmemekte ve böylece rollerin devamlılığını koruma davranışı sergilenmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN PSİKOLOJİK ŞİDDET

Şiddet gün geçtikçe dozajını artırarak insanın var olduğu her yerde kendini göstermekte ve bu yönüyle toplumların kanayan yarası haline gelmektedir. Şiddet; fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet türü olarak dörde ayrılmaktadır. Bugün şiddet denildiğinde akıllara gelen fiziksel şiddet olsa da diğer şiddet türlerinin fiziksel şiddet kadar yaygın ve yıpratıcı olduğu ifade edilmektedir (Akkaş ve Uyanık, 2016). Tüm şiddet türleri birbirini besleyen bir sarmala benzetilmekte ve psikolojik şiddet bu şiddet türlerini besleyici konumuna koyulmaktadır. (bkz: Şekil 1)

Şekil 1. Şiddet Sarmalı

1980’li yıllarda tanımlanmaya başlayan psikolojik şiddet yakın zamanda daha çok üstünde durulan bir şiddet türü haline gelmekte öyle ki şiddet türleri arasında en yaygın görülen şiddet türü olarak araştırmalara konu olmaktadır (Vatandaşlar ve Hatipoğlu Sümer, 2019). Dünya Sağlık Örgütü’nün 2015 yılında kadınlarla yaptığı araştırma neticesinde en yıkıcı şiddet türü olarak psikolojik şiddeti tespit etmekte ve katılımcı kadınların psikolojik şiddeti fiziksel şiddetten daha acı veren bir şiddet türü olarak tanımladığını vurgulanmaktadır (Akyürek, 2017). Bu bağlamda kimi durumlarda atılan bir tokadın fiziksel acısından ziyade birey üzerinde bıraktığı ruhsal acının daha yıpratıcı olduğu ifade edilmektedir (Güdek, 2016).

Psikolojik şiddet bireyin psikolojisini hedef alan, kişiyi baskı ve tehdit altında hissettiren, yaptırım aracına dönüşen her türlü tutum olarak tanımlanmakta; sürekli olarak eleştiriye, aşağılayıcı sözlere maruz kalmak, arkadaşlar ve ailesi ile görüşmesini engellemek, istemediği şeyleri sevdiği şeyleri ellerinden almak ile tehdit etmek, psikolojik şiddete örnek olarak verilmektedir. Psikolojik şiddet bireyin ruhuna zarar veren bir şiddet türü olarak değerlendirilmektedir (Gücenmez, 2007; Baygal, 2012). Psikolojik şiddet aynı toplumsal cinsiyet rolleri gibi kültürden kültüre değişkenlik göstermesidir. Bununla beraber yaşanan kültüre istinaden bireyler yaşadıkları psikolojik şiddeti, “normal ve hayatın akışı sırasında olması gereken” olarak görme eğiliminde olabilmektedir. Pek çok toplumda ataerkilliğin ve toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddeti beslediğini de böylece tespit edebilmek mümkündür.

Bireyin sırf cinsiyetinden dolayı maruz kaldığı her türlü şiddet, cinsiyet temelli şiddet türü olarak tanımlanmaktadır. Sözgelimi bir kadının sırf kadın olmasından dolayı şiddete maruz kalması cinsiyet temelli şiddetin en temel nedeni olarak kabul edilmektedir (Başar ve Demirci, 2015). Kadınlar sırf cinsiyetlerinden dolayı şiddete maruz kalmakta, ataerkil toplum düzeni ise çoğu zaman bu şiddeti meşru görerek onaylamaktadır. Bu meşruiyet ise, şiddete uğrayan kadınların bile zaman

zaman şiddeti haklı bulmalarına neden olmaktadır. Gelenek-görenek, örf-adet kelimelerinin ardına sığınan herkes kadınlara, kız çocuklarına karışma hakkını kendinde görebilmektedir. Dolayısıyla bu örnekteki psikolojik şiddet kadına çok farklı kanallardan ulaşabilmektedir. Hatta sokakta birbirini tanımayan insanlar bile bu şiddeti birbirine yapabilmektedir.

Ataerkil, geleneksel rollere bağlı toplumlarda bireyler arasındaki eşitsizlikler daha net hissedilmekte ve bu toplumlarda kadınların ikincil olarak konumlandırılması sebebiyle birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunların başında bireye kaldırılabileceğinin üstünde sorumluluklar yüklenmesi ve bu sorumlulukların gerçekleştirilmediği durumlarda şiddetle sonuçlanması gelmektedir. (Şenol ve Yıldız, 2013). Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadına tanımlanmış işlerin erkeğin istediği şekilde yapılmamış olması da bir şiddet gerekçesi olarak kadınların karşısına çıkmaktadır. Örneğin; yemeğin tuzunu az bulan bir erkek karısına şiddet göstermesi için sadece bu nedeni yeterli bulabilmektedir (<https://www.memleket.com.tr/yemegin-tuzu-az-diye-dovuyorlar-39979h.htm>).

Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışma neticesinde evlilikte kadına uygulanan fiziksel şiddetin ataerkillik ve toplumsal cinsiyet kaynaklı olarak ortaya çıktığı saptanmaktadır. Buradan hareketle fiziksel şiddetin olduğu eylemlerde psikolojik şiddeti de var olması, benzer yargıyı psikolojik şiddet için de öne sürülebilir hale getirmektedir (Sakallı Uğurlu ve Ulu, 2003). Bu bağlamda değerlendirildiğinde toplumun sahip olduğu değerlerin şiddeti meşrulaştırıp, şiddete karşı duyarsızlaştıran bir yapıyı mevcut kıldığı düşünülmektedir. Bu duruma örnek olarak terbiye amaçlı şiddete başvurulması gösterilebilmektedir. “Kızımı dövmeyen dizini döver”, “dayak cennetten çıkmadır” gibi atasözleri de baz alınabilir. Türkiye’de çok yaygın olan bu anlayış ile şiddetin önü açılmakta, normalleştirilmekte ve bir gereklilik gibi algılanmasına sebep olmaktadır (Şenol ve Yıldız, 2013).

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikten doğan bu ayrımcılık her türlü şiddet türüne kaynak olarak görülmektedir. Bu bağlamda erkek egemen toplum düzeninin sonucu olan güç, baskı ve yıkıcı otorite unsurları toplumsal cinsiyete dayalı her türlü şiddet olarak varlığını ortaya koymaktadır (Özen, 2016).

Bu araştırma da bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri altında maruz kaldığı psikolojik şiddete değinilmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma amaçları bakımından betimsel, araçları bakımından alan araştırması modelinde bir çalışmadır. Araştırmada metodolojik olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup; doküman analizi ve literatür taramasından faydalanılmıştır. Konu hakkında yazılan kitaplar, araştırma raporları, antlaşma metinleri, gazete kupürleri, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ve bu konuda akademisyen ve uzmanlar tarafından yazılan makalelerden yararlanılmıştır. Bütün bu kaynakların haricinde çalışmada, yarı yapılandırılmış sorular ile görüşme tekniği kullanılarak veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde 2021-2022 yıllarında okuyan lisans, lisansüstü kadın öğrencilerden oluşturmaktadır. Çalışma grubu kartopu yöntemi ile oluşturulan mülakat yapmayı kabul eden psikolojik şiddete maruz kalmış ya da maruz kalmasa bile etrafında gözlemleme durumunda kalmış 12 kadından oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada yarı yapılandırılmış sorular ile görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır.

Görüşme Süreci

Görüşmeler çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş olup her biri 45 dakikaya yakın sürmüştür. Görüşme öncesinde ve görüşme sırasında katılımcı araştırma hakkında kısaca bilgilendirme yapılmıştır. Görüşme esnasında gönüllülük ilkesi temel alınmıştır. Görüşme başlamadan önce katılımcılara ses kayıtlarının alınacağı bilgi verilmiş ve onayları alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analiz edilmesi sürecinde herhangi bir program kullanılmamış nitel verilerin tümevarımsal analizi, içerik analizi ve analitik tümevarım tekniği kullanılarak yorumlanmıştır.

Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Araştırmanın geçerliği için elde edilen verileri tarafsız bir biçimde değerlendirmeye çalışmıştır. Verileri toplama sürecinde araştırmacı katılımcıyı yönlendirmeden kaçınmış ve verilen cevapları direkt olarak analiz etmiştir. Çalışma verilerinin güvenilirliğinin sağlanması için katılımcılar ile yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin tutarlılığı için çalışmanın yöntem, veri toplama ve analiz aşamaları detaylı olarak verilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmelerde katılımcılara; çalışmanın amacı, verilerin güvenliği, kimliklerinin gizliliği ve toplanan verilerin sadece ilgili çalışma için kullanılacağı hususunda bilgi verilmiştir.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Etik Değerlendirmeyi Yapan Kurul Adı: T. C. Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen, Matematik ve Sosyal Bilimler Etik Kurulu

Etik Değerlendirme Kararının Tarihi : 14-03-2022

Etik Değerlendirme Belgesi Sayı Numarası: 25

BULGULAR

Araştırma kapsamında herhangi bir kategorileştirmeye tabi tutulmayan (yaş-egitim-medeni durum vb.) 12 kadın ile görülmüş ve psikolojik şiddet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağ analiz edilmiştir. Çalışmada kadınlara yarı yapılandırılmış sorular sorularak alınan cevaplar üzerinden içerik analizi yapılmıştır.

Katılımcı kadınların cevapları doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenme sürecinde bireylerin yetiştirilme tarzlarının birey üzerinde etkisi olduğu ve bireylerin küçük yaşlarda maruz kaldığı eylemlerin ilerleyen süreç için belli bir yönlendirme yaptığı gözlemlenmiştir. Ayrıca bu yönlendirmelerin ise bireyleri sınırlandırdığı ve var olan kapasitelerini belli alanlara yoğunlaştırdığı saptanmıştır. Bu bağlamda bireylerin rollerini yapabilirlik durumuna göre değil ailenin bireyi yönlendirmesine göre oluşturduğu görülmüştür. Küçük yaşlardan itibaren başlayan bu süreç bireyin ilerleyen dönemlerde sahip olduğu duygu, düşünce ve eylemlerin zeminini oluşturduğu ve bu oluşumun zamanla bireyin elinde bir güce dönüştüğü görülmüştür. Katılımcı K1 bu süreci şu şekilde ifade etmektedir;

“Tabii ki de ailesinden gördüğü şekilde çocuk şekilleniyor biz mesela direkt konuşmayı öğrenmiyoruz duyarak öğreniyoruz. Çocukların gelişiminde de şekillenmesinde de bir birey olmasında da aile en önemli faktördür. Kadınlarla da çocukluktan itibaren mesela benim ilk oyuncağım silah olmuş kardeşlerimin de bebek olmuş o yüzden ben mesela erkek işlerinde daha becerikliyim kardeşlerim aslında ne çivi çakabilir ne vida monte işlerinde hiç yoklar.”

Katılımcıların aile, bu süreçte oldukça önemli bir konuma oturttuğu *görülmüş* ve gelenekselci/ataerkil ailelerde bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine göre büyü-tülmesinin daha yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Katılım K11 ailenin toplumsal cinsiyet rollerindeki yerini şu şekilde ifade etmektedir;

“Evet etkili olduğunu düşünüyorum çünkü benim ailem dediğim gibi muhafazakar bir aile ya da çevremdeki arkadaşlarımla ailesine baktığımda onlarda muhafazakar bir aile ve baktığımızda gelenek görenek altında kadınların dayatılan baskının var olduğunu düşünüyorum. Örneğin benim şu an bir arkadaşım evlenme sürecini atlatıyor ve düğün yapmak, gelinlik giymek istemiyorum diyor ki bende böyle düşünüyorum ama ailelerimiz tam aksi şekilde düşünüyor. Gelin kız gibi davranmalısın, gelin kızlar şu şekilde yapar gibi gelenek görenek altında aslında toplumsal cinsiyetin dayatmalarını görüyoruz ve yaşıyoruz.”

Toplumsal cinsiyet rollerine bağlılık aile ile birlikte coğrafi konum ile de sınırlandırılmıştır. İç Anadolu ve daha çok Doğu'ya yakın illerde bu bağlılıkların oranının daha yüksek, Batı illerinde de ise daha az olduğu saptanmıştır. Ayrıca bulunan ilin denize yakın olması ile bu bağlılık arasında bir bağdaştırma yapılmış ve denize kıyısı olan veya denize yakın olan illerde bu bağlılığın daha az olduğu görülmüştür. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin değişebilen kültürel bir norm olduğunu gözler önüne sermiştir. Katılımcı K7 ve K5 coğrafi konuma göre toplumsal cinsiyet rollerine olan bağlılığın değişiklik gösterdiğini şu sözlerle ifade etmektedir;

“Bu rollerin coğrafyayla alakası var. Mesela bizim batıya yakın illerimizde bence bu konularda daha fazla eşitlik daha fazla modernite mevcut. İç Anadolu'da daha doğuya yakın bölgelerinde Karadeniz' in belli bölümü de bunun içine dahil toplumsal cinsiyet rolleri daha baskın bir şekilde çünkü orda kültürel kavramlara daha çok önem veriliyor. Daha geniş aileler daha iç içe bir yaşam söz konusu. Ama batıda öyle değil bireyselliğin olduğu toplumsal cinsiyet rolleri bir tık geri planda kalıyor. Çünkü şey düşüncesi var ki benim de düşüncem o bizim kısıtlı bir ömrümüz var buradaki kuralları kendimiz koymalıyız bunu toplum çevremizdeki insanlar koyamaz ama burada da şöyle bir durum var kısıtlı bir ömrüm

var ben gidiyim de şuna şiddet uygulayayım gideyim de bunu öldüreyim bu ömrümde de bunu tادیım diyemiyoruz. Kimsenin alanına müdahil olmadan kendi alanımıza da dokundurmadan yaşamamız gerekiyor.” (K7)

“... coğrafi konum bölgede çok fazla etkiliyor. Kıyafet konusunda özellikle. Şimdi ben Çankırılıyım İç Anadolu bölgesinde yaşıyorum. Ailem olmasa bile akraba çevresi özellikle bu konuda çok fazla mesela kıyafettir, dışarı çıkma saatidir ve işte senin gece başına bir şey gelirse kendini koruyamazsın kalıpyargılar kız kısmı gece dışarı çıkmamalı erkek kendisini korur gibi kalıp yargıları sahip olduğu için tabii ki de bende bu tarz şeyler yaşıyorum.” (K5)

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda toplumsal cinsiyet rollerinin bireyleri sınırlandırdığını ve bu kapsamda genel olarak;

- Hayatın içindeki her şeyin kadına ve erkeğe göre ayrıştığı,
- Mesleklerin, mekanların, kıyafetin birer cinsiyeti olduğu,
- Yaşamak istenilenin sınırlandırıldığı,
- Hissedilenin açıkça dışa vurulmadığı,
- Dayatılan normlardan dolayı kişilerin kendisini eksik ve toplum içinde yetersiz hissettiği,
- Bireyin var olan potansiyelinden uzaklaştırılıp kısıtlandığı,
- Bireyin kendisi adına vermesi gereken kararların toplum tarafından verildiği,
- Toplumsal cinsiyet rollerin bireyler için birer baskı aracına dönüştüğü
- saptanmıştır. Katılımcı K3 bu kendi yaşadığı sınırlandırılmayı şu şekilde ifade etmiştir;

“Bununla çok fazla karşılaştım en basitinden nerdeyse ilkokuldan beri çok fazla karşılaştığım bir durum. Olabildiğince objektif cevap vermeye çalışacağım. Öncelikle evet sürekli olarak eleştirildiğim durumlarla karşılaştım mesela bir kız olarak ne olarak büyütülüyorsun ‘kızısın, kız gibi giyin, kız gibi zayıf ol, kız gibi düzgün bir meslek yap böyle ağır iş okuma uçak pilot askerliğe girme veya daha sakın tıp gibi mesleklere git’. Okulun bittikten sonra evlen bir yuva kur ama ne bileyim üniversitedeyim erasmus gibi bir şansım olabilir. Şansım olduğunda sen bir kız çocuğusun oralara tek gidemezsin sıkıntıları olacak. Bunlara ben kişisel olarak karşıyım.

Zaman belli 21. yüzyıldayız kızlar da erkek kadar ya da erkeklerde en az kızlar kadar her şeyi yapabilir. Bunu her söylediğimde bana sürekli LG-BT'yi destekliyorsun tarzda sorular geliyor. Ama ben tamamen toplumsal rollerin renklerin davranışların mesleklerin ve kıyafetlerin cinsiyeti olmadığını düşünüyorum. İnsanlara kendisini yetersiz hissettirip onları baskı altına alıp onları kendi kuklanız yapmak amaç tamamen ve bu üçüncü dünya ülkelerinin birebir uyguladığı bir politika. Bence şu anda insanlarında birbirine yaptığı şey bu ve çok zararlı. Ve buna maalesef aile ortamında çok fazla maruz kalıyoruz.” (K3)

Toplum tarafından kadına ve erkeğe verilen bu rollerin dışına çıkılması, “kadının kadın gibi erkeğin erkek gibi davranmaması” toplum tarafından dışlanmasına, küçümsenmesine ve her türlü şiddet türüne maruz kalmasını meşrulaştırdığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlılık gösterilmesi ve bu rollere uygun davranılmaması durumunda toplum tarafından cezalandırılmasının bir sebebi olarak toplumun kültürel değerleri ile dini değerleri birbirine karıştırmış olması ve dini değerlerin doğru bilinmemesi olarak yorumlandığı gözlemlenmiştir. Katılımcı K4 bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir;

“Bu eylemler kaynağı maalesef ataerkil yetiştirilmiş bir toplumdan alıyor. Ve dini değerlerden alıyor. Ve dini değerlerin doğru şekilde algılanmamasından alıyor çünkü ahlaki değerlerimiz çok yıprandığı için ahlak kavramını nereye oturtacağımızı şaşırmış durumdayız kime göre neye göre ahlaklı durumdayız. Toplum değerleri bu anlamda yıprandığı için insanlara neye nasıl karar vereceğini şaşıyorlar”

Toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddete dönüşümüne baktığımızda ise, bunun yaygın olduğu alanlardan birinin aile olduğu görülmüştür. Toplumda yaygın olan ataerkil aile yapısının kadını, aile içinde her türlü şiddet mağduru haline getirdiği ve erkeğin güç dayatması altında ezdiği saptanmıştır. Kadınlar ailenin namusu olarak görülmüş ve koruması erkeğe verilmiştir. Kadının kıyafeti, dışarı çıkması, eğitim hayatı gibi konularda kişisel kararını vermediği onun adına karar alıcıların sözlerine bağlı kaldığı görülmüştür.

Erkeğin ön planda olduğu ailelerde kadınların daha sessiz olması, geri planda kalması gerektiği ve erkeğin duygularını ifade etmesi noktasında içine kapanık olmasının bireyler arasında iletişim bozukluğuna sebep olduğu düşünülmektedir. İletişim bozukluğunun getirdiği sorunlardan birisi ise bireylerin birbirine uyguladığı sessiz şiddet yani psikolojik şiddet olarak saptanmıştır. Katılımcı K10 bu bağlamda yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir;

“Evet, oldu. Olumlu veya olumsuz davranmak yerine sessiz kalınarak çözümsüzlüğe itildim çok kez. Bunu bazen ben de yapıyorum ama kar-

şimdiki insana göre hareket ettiğim için kendimi hırpalamak istemiyorum cevabını alamayacağım tartışmalara girerek. Bu sessiz şiddetin daha çok zarar verdiğini düşünüyorum çünkü iyi ya da kötü bir sonuçla bir duygu hissetmem gerektiğine inanıyorum. Ama belirsizlik yaşayarak kurnutulu ve takıntılı bir insana dönüştüğümü düşünüyorum.”

Toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddete dönüşümünün bir diğer alanı ise iş hayatı olarak değerlendirilmekte ve katılımcılarla yapılan mülakat sonucunda özel alanda hakim olan erkek hegemonyasının çalışma hayatında da var olduğu, kadından evden beklenen rollerin iş hayatında da beklendiği saptanmıştır. Katılımlar K5 ve K6 bu durumu şu ifadeleri ile açıklamaktadır;

“Genel olarak gözlemlerimle iş hayatındaki insanların özellikle psikolojik şiddete maruz kaldığını düşünüyorum. Mesela kadın başarılı olduysa bunun bir ayrımcılıkla olduğu düşüncesi veya kadın bir hata yaptıysa bunun zekayla ilişkilendirilmesi ama erkek başarılı olduysa bu sadece onun başarısıdır ve bu o iyi olduğu içindir ama kadın olduysa bunun altında başka nedenler aranması psikolojik şiddete maruz kaldıklarını düşünüyorum.” (K5)

“Bir yerde işe girdim Çankırı’da normalde 6.30 da çıkış saati ama burada mesela şey var 6.30 da çıkarsan bir garip karşılanıyor. Ben iki tane erkek ile çalışıyordum benden biraz büyüklerdi yaşça. Ben böyle altı buçukta filan çıkınca benimle alay etmişlerdi alarm kurun çıkacak filan demişlerdi. Bir Mali müşavirin yanında çalışırken örneğin birisine çay götürüleceği zaman erkekler götürmesin kadınlar götürsün ya da bulaşıkları kadınlar yıkasın erkek çalışanlara yaptırmayın gibi bir tutumu vardı.” (K6)

Araştırmaya katılan 12 kadın katılımcıya psikolojik şiddete maruz kaldığını zı düşünüyor musunuz sorusu sorulmuş ve katılımcıların %83’ünden evet cevabı alınmıştır. Ayrıca katılımcılar maruz kaldığı psikolojik şiddeti;

- Giyimlerinden dolayı maruz kaldıkları sözlü şiddet,
- Toplum baskısından kaçmak için dul kaldığı halde yüzük takmaya devam etme,
- Kadın için uygun görülmeyen bir saate dışarıda olduğu için cinsel tacize uğradığı ve bunu dile getirdiği için toplumsal baskıya maruz kaldığı,
- Erkek arkadaşının hiçbir sebep yokken bir anda hayatından çıkması ve kendisini değersiz ve yetersiz hissetmesi,

- Karakterinin toplumun ona biçtiği rollerin dışında olması sebebiyle çevresinden tepki görmesi,
- Ailesinin her zaman ondan daha iyisini beklemesi ve bunun altında ezilmiş olması,
- İş görüşmesinde alanı dışında işlerde çalışacağı ve bu işe mecburmuş gibi davranılması,
- Aile içinde aldığı kararlardan dolayı daima eleştiriye maruz kalması

şeklinde örneklendirmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Psikolojik Şiddete Maruz Kalma Oranları

	Evet	Hayır	Kararsızım	Toplam
Sayı	10	1	1	12
Yüzde	%83,3	%8,3	%8,3	%100

Yapılan mülakat sonucunda psikolojik şiddetin;

- Herhangi bir kişi veya grupta sınırlandırılmayıp hayatın her alanında var olan,
- Küçük yaşta maruz kalırsa da birey üzerindeki etkilerini ömür boyu devam ettiren,
- Bireyi hem kendi içinde hem de toplum içinde değersizleştiren,
- Toplum içinde pasif hale getiren,
- Hem başkaları tarafından hem de farkında olmadan kendisi tarafından uygulanabilen,
- Somut kanıtlar olmasa bile fiziksel şiddet kadar ağır etkilere sahip olduğu düşünülen,
- Farkına varılması zor olması sebebiyle mücadelesinin de zor olduğu kanaatine varılan,

kaçınılmaz bir şiddet türü olarak değerlendirildiği sonucuna varılmıştır.

Katılımcılarla yapılan mülakat sonucunda %91,6 oranıyla toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddeti beslediği sonucuna varılmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin ataerkil ailelerde hem ev içinde hem de kamusal alanda erkek için atfettiği güç rolü kadının üzerinde bir baskı aracı olarak şiddet türlerini beslediği, kadının

ev ile konumlandırması sosyal hayat ve iş hayatından mahrum kalmasına sebep olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Psikolojik Şiddetin Ortaya Çıkmasında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oranı

	Evet	Hayır	Kararsızım	Toplam
Sayı	11	1	0	12
Yüzde	%91,6	%8.37	%0	%100

Psikolojik şiddet ile mücadelenin küçük yaşlardan itibaren bireylerin bilinçlendirilmesi, bu alanda eğitimler verilmesi ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Psikolojik şiddet ile mücadelede öncelikle bireysel farkındalığının artırılması, çevresindeki insanlardan gelebilecek olumsuz hareketlere karşı öngörülebilir bulunması ve buna fırsat vermeden bu tür insanlardan uzaklaşması gerektiği savunulmuştur.

SONUÇ

Toplum kadın ve erkekten farklı duyu ve davranış kalıpları beklemektedir. Toplumun kadından ve erkekten beklediği davranışların ve tutumların temelini biyolojik cinsiyete mi, toplumsal cinsiyete mi dayalı olduğu uzun tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Çoğu düşünür toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyeti birbirinden bağımsız değerlendirirken bazı düşünürler toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten kaynaklandığını ifade etmektedir. Biyolojik cinsiyet doğal olarak tanımlanırken toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel, insan icadı olarak tanımlanmaktadır (Bhasin, 2003). Toplumsal cinsiyet rollerinin bölgeden bölgeye değişmesi ya da mecburi olmaması da bize insan icadı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Bunun aksine bu farklılıkların biyolojik kökenli olduğunu gösteren bir çalışmada kadınlara ve erkeklere duyuşal içerikli durumlara karşı tepkilerini ortaya koyabilecekleri bir test uygulanmaktadır. Bu testte bireylere duyuşal içerikli bazı görseller gösterilmekte ve bu esnada beyin taramaları yapılmaktadır. Tarama ile bireylerin görsele baktığı süreçteki durumları kayıt altına alınmaktadır. Tarama sonuçları neticesinde görsellere bakılan süreçte erkeklerin beyinin iki bölgesi aktifken kadınların dokuz farklı bölgesinin aktif hale geldiği tespit edilmektedir. Neticede ise kadınların erkeklere oranla daha duyuşal, olaylara karşı daha hassas olduğu saptanmaktadır (Çakır ve Baş, 2018). Ancak kadın ve erkeğin biyolojik kökenli farklılıkları olması bireysel olarak farklı olduklarını ve farklı rollere sahip olmalarını ya da farklı haklara sahip olmalarını gerektiren bir durum değildir. Bu durumda kadın ve erkeğe tanımlanmış olan toplumsal rollere dayanak oluşturmak için biyolojik farklılıkların kullanıldığı tespitine ulaşılabılır.

Bununla birlikte Güleç ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan araştırmada kadın ve erkek beynindeki yapısal farklılıklarla ilgili 1990–2013 yılları arasında yayınlanan 167 çalışma incelenmekte ve 18-80 yaş aralığındaki bireyler baz alarak bazı sonuçlara varılmaktadır. Bu araştırmaya göre erkek beyinin farklı kısımlarının kadın beyine oranla daha büyük olduğu tespit edilmektedir (Toplam Beyin: %11, İntrakranial Alan: %12, Serebellum: %10, Boz Madde: %9, Ak Madde: %13, Beyin Omurilik Sıvısı: %11,5, Beyincik: %9). Bununla beraber özellikle konuşma alanlarındaki ve limbik sistem hacmindeki farklılıklar dikkat çekmekte ve beyin duygularla ilgili bölgelerden birisi olan limbik sisteminin kadınlarda daha büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle de kadınların duygusal uyarılara karşı hassasiyeti erkeklere göre çok ve daha kolay bağ kurdukları sonucuna varıldığı görülmektedir.

Yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen verilere göre kadın ve erkek arasındaki davranış ve tutum farklılıklarının doğuştan gelebildiği gibi bu farklılıkların sadece doğuştan gelen farklılıklarla ilgili olmadığı aynı zamanda toplumsal bir inşa süreci olduğu saptanmaktadır (Gültekin, 2014). Araştırmacılar kadın ile erkek arasındaki bu davranış farklılıklarını sosyo-kültürel etmenler aracılığıyla mı, doğuştan mı olduğunu uzun süredir tartışmakta ve kesin bir temele dayandırmak istemektedir. Geline nokta da görülmektedir ki toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyet birbirinden ayrı tutulan kavramlar olup, kadın ile erkek arasındaki farklılıkların biyolojik mi toplumsal mı temelli mi olduğunu tamamiyle tanımlanamamakta ve yoruma açık bırakılmaktadır (Dökmen, 2019).

Kadın, toplum içindeki konumlandırılması sebebiyle, bağımsız bir birey olarak temel haklarından mahrum kalmadan hayatını devam ettirebilmek için toplum içinde çeşitli durumlara karşı her zaman mücadele göstermek durumunda kalmış ve gösterilen bu mücadele çoğu kez toplum tarafından cinsiyetçi bir yaklaşımla baltalanmıştır. Bugün Türk toplumunda hakim olan ataerkil düşünce, kadını toplum içinde erkeğin gerisinde bırakmıştır. Bireyler arasında doğan eşitsizliğin toplum tarafından gelenek ve görenek, yanlış yorumlanan dini değerler, kültürel yapı ile desteklendiği görülmüştür. Ataerkil yapıdan gelen bu eşitsizlik; kadınların gösterdiği mücadele karşısında gün geçtikçe değişim göstermeye başlamış olsa da bu değişime direnç gösteren bireyler tarafından mevcut durum kadın üzerinde baskı ve şiddet aracına dönüştürülmüştür.

Toplum kadını ve erkeği cinsiyetine göre konumlandırmış, yaşamları boyunca bu konum içinde kalmalarını belli ideolojik aygıtlarla bireylere dayatmıştır. Kadını pasif, sessiz, ılımlı, uyumlu, erkeğe bağımlı bir karakter ile ev içinde konumlandırırken erkeği özgür, girişken, bağımsız olarak kamusal alanda konumlandırmıştır. Bu konumlandırma bireylerin sahip olduğu yetkinliğe ve bireysel yeteneklere göre değil toplumun sahip olduğu kültürel değerler çizgisinde her bireyin doğumu ile başlayan toplumsallaşma sürecindeki yönlendirmelerle sağlanmıştır.

Toplum içinde kadını erkeğe bağımlı hale getiren bu düzen, erkek hegemonyasının kontrol edilemez bir güce dönüşmesine ve kadına yönelik her türlü şiddetin kapısını açmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda yapılan araştırma ile toplumsal cinsiyet rollerinin kadın üzerinde dönüştüğü psikolojik şiddet incelenmiş ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadını, her türlü şiddet türünün birinci mağduru ve psikolojik şiddetin de direkt hedefi haline getirdiği gözlemlenmiştir.

Çocukluk döneminde bireyin maruz kaldığı yetiştirilme tarzının ilerleyen yaşlarda becerilerini, yönelimlerini belirlediği ve bireylerin o zaman ki yönelimleri içinde kısıtlandığı saptanmıştır. Toplum kıyafetleri, renkleri, davranışları, meslekleri, duyguları cinsiyete göre konumlandırmış ve bu konumlandırma dışına çıkılması durumunda bireyin maruz kaldığı şiddet kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rollerinin belli alanlarda kadının maruz kaldığı şiddetin önünü açtığı ve beslediği saptanmıştır.

Psikolojik şiddetin besleyici olarak da toplumun kadını erkeğin karşısındaki koyduğu konum, kadının değersiz olarak erkeğin bir adım gerisinde olarak değerlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet rolleri olarak saptanmıştır. Bireylerin iletişim eksikliğinden, toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmamasından, ataerkil düşünce yapısından kaynaklı olarak en yakınlarından psikolojik şiddete maruz kaldığı gözlemlenmiştir.

Çalışma neticesinde psikolojik şiddetin oldukça yaygın bir şiddet türü olduğu desteklenmiş, en az diğer şiddet türleri kadar birey üstünde hem ruhsal hem de fiziksel anlamda olumsuz etkiye sahip olduğu görülmüştür. Psikolojik şiddetin farkına varılması güç bir şiddet türü olmasının, bu şiddet türüyle mücadele etmeyi zorlaştırdığı saptanmıştır. Katılımcıların psikolojik şiddeti kendi hayatlarında her zaman var olan, kaçınılmaz ve oldukça yıpratıcı eylemler olarak konumlandığı gözlemlenmiştir.

Bu süreçte bireysel ve toplumsal farkındalık adına her bir birey sürece dahil edilmeli ve bu alanda gerekli bilgilendirme devlet organlarıyla çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmalıdır. Yapılan görüşmeler sonucunda da eğitimin önemi birçok katılımcı tarafından vurgulanmakta ve verilecek eğitimlerin ilkökul ile başlaması ve devamlılık arz etmesi gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır.

Literatür incelendiğinde psikolojik şiddeti toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan çalışma sayısının az sayıda olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışma sırasında elde edilen sonuç; toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddetin ortaya çıkmasında etkili olduğudur. Bunun yanında toplumsal cinsiyet rollerinin psikolojik şiddeti sadece ortaya çıkarmakla kalmadığı aynı zamanda psikolojik şiddete gerekçe ve bir anlamda meşruluk sağlayarak, yeniden üretimine katkıda bulunduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuca göre; toplumsal cinsiyet rollerinin toplum tarafından bireylere

değiştirilemez ve dışına çıkılamaz değerler olarak diretilmesi kadının maruz kaldığı her türlü şiddet türünü açıklamaktadır. Kadın ve erkek, fiziksel ve biyolojik anlamda belli farklılıkları sahiptir fakat bu farklılıklar toplumda var olan eşitsizlikleri açıklamamaktadır. Bu kapsamda devlet organları, eğitim kurumları, medya, kullanılan dil ve toplumun her üyesi sürece dahil edilerek eşitsizlikten doğan şiddetin sona ermesi için bir olmalıdır. Bu çalışma ile psikolojik şiddetle mücadelede bireysel farkındalık oluşturulması gerektiği gibi toplumun bu alanda bilgilendirilmesi ve sürece dahil edilmesi, dolayısıyla gerekli eğitimlerin verilmesinin oldukça önemli bir husus olduğu tespit edilmiştir.

“Cinsiyet eşitliğini sağlamak kadınların ve erkeklerin, kızların ve erkek çocuklarının katılımını gerektirir. Bu herkesin sorumluluğundadır.”

Ban Ki-moon

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): FNA(%60), HŞA(%40)

Veri Toplanması (Data Acquisition): FNA(% 80), HŞA(% 20)

Veri Analizi (Data Analysis): FNA(% 80), HŞA(% 20)

Makalenin Yazımı (Writing Up): FNA(% 70), HŞA(% 30)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): FNA(% 60), HŞA(% 40)

KAYNAKLAR

- Altındal, A. (2004). *Türkiye’de kadın*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Altay, S. (2019). Patriarchy and women’s subordination: a theoretical analysis. *E-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi/Journal Of Oriental Scientific Research*, 11(1), 417-427.
- Akkaş, İ. & Uyanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 32-42.
- Akpınar, O. (2011). Aile içi şiddete maruz kalan kadınlarda aile içi şiddetle başa çıkma öz yeterliği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 24-36.
- Akyürek, M. (2017, 26 Kasım). Şiddetin psikolojik hali. Erişim Adresi: <https://ilerihaber.org/index.php/icerik/siddetin-psikolojik-hali-79284>.
- Akyıldız M. (2014). Kadına yönelik şiddetle mücadelede bir model olarak şiddet önleme ve izleme merkezi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, Ş. A. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Ankara: T. C. Devlet Bakanlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Avrupa Konseyi. (2014). *Toplumsal cinsiyet konuş(ma)ları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Başar, F. & Demirci, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddet. *KASHED*, 2(1), 41-52.
- Baygal, A. (2012). *Şiddetin aile içi görünüşleri*. (N. Adak, Düz.) Ankara: Değişen Toplumda Değişen Aile.
- Baygöl, Ş., (2021). Belki sizde şiddet mağdurusunuz!. Erişim Adresi: <http://www.antalyapsikolojikdanisma.com/psikolojik-siddetle-nasil-basacakabilirsiniz-psikolog-antalya>.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet: bize yüklenen roller*. (Çev: Kader Ay). İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmaların Dergisi*, 16(1), 108-114.
- Bufacchi, V. (2005). Two concepts of violence. *political studies review*, (3), 193-204.
- Çalışkan, H. & Çevik, E. (2018). Kadına yönelik şiddetin belirleyicileri: Türkiye örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 218-23.
- Çakır, H. & Baş, H. (2018). Cinsiyetler ve cinsiyetlerle özdeşleşen davranışların sosyolojik ve biyolojik açıdan değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırma Dergisi*, 5(5), 176-191.
- Çelik, G. (2016). Erkekler (de) ağlar!: Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkeklik inşası ve şiddet döngüsü. *Fe Dergi*, 8(2), 1-12.
- Dökmen, Z. (2019). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalşıabilir? *C. Ü Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Erdoğan, B. & Öztürk, E. (2018). Ruhsal travmanın aktarımında narsisizm. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 11-20.
- Erol, D. D. (2014). *Toplumsal cinsiyet açısından Türkiye yazılı basınında şiddet haberleri ve haber fotoğrafları*. H. Kuruoğlu ve B. Aydın (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Medya İçinde*. Ankara: Detay Yayınları.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.
- Ersöz, A. G. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 167-182.
- Gök Akgül, F. (2013). *Evlü kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılarının aile işlevlerine yansması* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Kataloğu veri tabanından ulaşıldı.
- Göktürk, G.Y., Bulut S. (2012). Mobbing: İş yerinde psikolojik taciz. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 53-70.
- Gücenmez, S. (2007). *Psikolojik şiddet ve psikolojik şiddetle mücadele aracı olarak çalışan ilişkileri yönetimi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Kataloğu veri tabanından ulaşıldı.
- Güdek, K. (2016). *Suçluluk ve suç davranışı*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Güleç Öyekçin, D., Yetim, D. & Şahin, E. M. (2012). Psychosocial factors affecting various types of intimate partner violence against women. *Turkish Journal of Psychiatry*, 23(2).
- Gültekin M. (2014). *Bilimsel araştırmalarda kadın-erkek farklılıkları*. Bursa: Aile Akademisi Derneği Yayınları.
- Güneri Yöyen, E. (2017). Şiddet türleri ve kişilik özellikleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 1(1), 35-50.
- İzmir, G. & Fazlıoğlu, A. (2011). İşyerinde psikolojik taciz (Mobbing) ve çözüm önerileri komisyon raporu *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu*, yayın no: 6,21-28.
- Jansen, HAFM, Yüksel, I. & Çağatay, P. (2009). *Kadına yönelik şiddetin yaygınlığı*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara: Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet.
- KADAV. (2008). Kadına yönelik şiddet el kitabı. İstanbul: Kadına Yönelik Şiddet El Kitabı. Erişim Adresi: <https://api.ihem.barobirlik.org.tr/server/api/core/bitstreams/c94d93fb-e9f1-470e-8371-6716d047e9ff/content>.
- Kan, Ç. (2018). Kadına yönelik aile içi psikolojik şiddet ve toplumsal hukuki kodları. (Ed. Mehmet Gür, Mehmet Şamil Güneş, Ömer Bilen) *İç: Aile eksenli şiddetten sosyal travmalara*, Samsun Valiliği Bilim Kültür Hizmeti.
- Kaya Erdem, B. & Baydaş Sayılğan, Ö. (2012). Ataerkil ve anaerkil toplumun tarihsel savaşımının "avatar" filmi bağlamında incelenmesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 111-132.
- Krantz, G. & Garcia-Moreno, C. (2005). Violence against women. *J Epidemiol Community Health*, (59), 818-821.
- Onur, H. & Koyuncu, B. (2004). Hegemonik erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, (101), 31-50.
- Orbay, İ. (2021). Görünmeyene ışık tutmak: Psikolojik şiddet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 267-290.
- Öyekçin D. G., Yetim D. & Şahin E. M. (2012). Kadına yönelik farklı eş şiddeti tiplerini etkileyen psikososyal faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 75- 81.
- Özates, Ö.S. (2007). Sosyal hizmet bakış açısıyla toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle temel eğitimden kopan kız çocukları sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 77-88.
- Özen, S. (2016). Toplumsal cinsiyet perspektifinden işyerinde psikolojik şiddet. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, (4), 123-142.
- Öztürk E. (2021). Aile Psikopatolojisi, Öztürk, E. (Ed.), *Disfonksiyonel aile modellerinden fonksiyonel aile modeline: "Doğal ve rehber ebeveynlik stili"* (s.1-39). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Pehlivan, P. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kurumsal yaklaşımlar: Bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 497-521.
- Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34.

- Ruigrok, A. N.V., Salimi-Khorshidi, G., Lai, M.C., Baron-Cohen, S., Lombardo, M. V., Tait, R. J. & Suckling, J. (2014). A meta-analysis of sex differences in human brain structure. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, (39), 34-50.
- Saim, H. (2004). *Kadının gizli dünyası* (3. Basım). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkansız iktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakallı-Uğurlu, N. & Ulu, S. (2003). Evlilikte kadına yönelik şiddete ilişkin tutumlar: Çelişik duygulu cinsiyetçilik, yaş, eğitim ve gelir düzeyinin etkileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 6(11), 53-63.
- Şenol, D. & Yıldız, S. (2013). *Kadına yönelik şiddet algısı- kadın ve erkek bakış açılarıyla*. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Tanilli, S. (2006). *Ne olursa olsun savaşıyorlar kadın sorununun neresindeyiz?*. İstanbul: Alkim Yayınları.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Ankara: Elma Teknik Matbaacılık.
- Uluyol, F. M. (2016). Relationship between bullying experiences related with gender identity, sexual orientation and social support and psychological well-being. *J Clin Psy*, 9(2), 87-96.
- Yemeğin Tuzu Az Diye Dövüyorlar. (2022). Erişim Adresi: <https://www.memleket.com.tr/yemegin-tuzu-az-diye-dovuyorlar-39979h.htm>
- Vatandaşlar, S. & Hatipoğlu Sümer, Z. (2019). Kadınlara yönelik psikolojik şiddet ölçeğinin (Psychological maltreatment of women inventory) Türk kültürüne uyarlanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9 (53), 341-371.
- Vatandaş, D. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (35), 29-56.
- WHO. (2021). Dünya'da 730 milyon kadın şiddet mağduru. Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyada-736-milyon-kad%C4%B1n-%C5%9Fiddet-ma%C4%9Fduru/a-56819819>.
- Zarplı, Ç. & Akdeniz, Y. (2023). The Reflection of Feminism in Turkey: The Organizational and Political Dimensions, and Women in Working Life. *BILTURK, The Journal of Economics and Related Studies*, 5(2), 110-138. doi:10.47103/bilturk.1264154.

PSYCHOLOGICAL VIOLENCE FROM THE GENDER PERSPECTIVE

EXTENDED ABSTRACT

Every society gives certain responsibilities and missions to individuals related to cultural, religious and economic values. It expects individuals to act by these responsibilities and missions. This is defined by gender roles. In the study, the gender roles that society assigns to women and the Psychological violence caused by these roles are examined. The aim of this study is the examine the effects of this type violence, which is challenging to notice, to analyze its level and extent, to establish general framework through examples and to explore strategies for combating it. The aim is to minimize the type of Psychological violence that triggers other forms of violence by raising individual awareness, expanding intervention methods, and identifying necessary steps to be taken.

In this study, qualitative research method were used, and document analysis and existing research review were used. Books, research reports, treaty texts, newspaper clippings, studies of non-governmental organizations and articles written by academicians and experts in this field were used. In addition to all these resources, the interview technique with semi-structured questions was used in the study. The face to face interview technique was used as a data collection technique. With study is descriptive in terms of its purposes and a field research model in terms of its tools.

Our studying universe is Cankiri Karatekin University. The sample is female students studying in Cankiri Karatekin University. An appointment was requested for the interview with twelve women who agreed to participate in the study as part of the sample formed using the snowball methods. These women were subjected to violence or had witnessed it in their surroundings, even if they were not direct victims themselves. They were asked 10 questions on predetermined days and times. No program was used to analyze the data in the study. Inductive analysis of qualitative data was interpreted using content analysis and analytical induction technique.

In this study, it has been observed that the roles assigned to women and men by society limit individuals within specific patterns, and if deviate from these patterns, they are excluded and oppressed by both society and their families. In addition, it was determined that society showed stricter adherence to the roles assigned to women and did not show the same degree of loyalty to the roles assigned to men. It has been observed that this process led to gender inequality. It has been determined that the existence of gender roles and the commitment to these roles are higher in traditional and traditional patriarchal families. In addition, it has been determined that geographical regions vary in their commitment to gender roles, and provinces in the West are more independent from these roles. It has been assigned that the upbringing style that the individual is exposed to during childhood determines his/her skills and orientations on later ages and that individuals are restricted within the orientations of that time. It has been assigned that being out of these orientations causes her to be excluded by society and exposed to various types of violence. As a result of the study, it was determined that gender roles cause psychological violence and it is a common type of violence. It has been observed that it negatively impacts the individuals mentally and physically, to at least the same extent as other types of violence. It has been assessed that the fact that psychological violence is difficult to recognize poses a challenge in combating this form of violence. As a result of the interviews, it has been observed that she positioned psychological violence as an inevitable and abrasive action that has always existed in their life. In addition, it was observed that the participants did not support gender based inequality and expressed that such inequalities were result of cultural pressure. However, contrary to these discourses, it has been that some expressions feed the gender that they do not support. In this context, it has been determined that raising the awareness of societal is very important.

In the study, the situations of women, who exposed to psychological violence in family life, work life and social network were examined within the framework of the roles assigned by society. In this context, it was conducted by interviewing female students in Cankiri Karatekin University to analyze their perspective on gender roles, how well they act these roles, the effects of this cylinder itself, how aware they are of the psychological content, and the researches that these violent behaviors feed. The interview duration was set approximately 40 minutes and were conducted on a one on one basis.

Limitations of research;

- This research is limited to Cankırı Karatekin University students.
- This research is limited to data collection management.
- These research data are limited to the period in which they were collected.

This study explores the psychological violence that shaped by gender roles and its impact on women. In this context, inequality created by gender roles between men and women is important. These roles that society assigns to individuals should be removed from traditions, customs and equality between individuals should be ensured.

First and foremost is the sole foundation for these roles assigned to individuals, and within this context society needs to raise its awareness. This awareness should be supported by education, starting from the birth of the individual and continuing throughout their life. All segments of society should be included in this process. In addition, efforts should be made to bring psychological violence to light and raise awareness about it. These studies should be expanded, reaching individuals from all walks of life. The effects of psychological violence on individuals from all walks of life should be reached. The effects of psychological violence on the individual should be taken seriously and its importance should be emphasized in order to combat this type of violence. The close connection of psychological violence with other types of violence should not be ignored and psychological violence should be examined as the trigger of all kinds of violence.

Within the framework of the study, female students studying in Cankırı Karatekin University were interviewed using the interview technique. It has been proven that gender roles create inequality between men and women and are effective in childhood upbringing; traditional families adhere strictly to these roles and differ according to geographical regions. At the same time, it has been revealed that these roles directly cause psychological violence, and individuals often struggle to recognize it. In this context, it was emphasized that education is of great importance both in combating psychological violence and in removing the pressure created by these roles on individual. In this context, it has been demonstrated with his study that psychological violence triggers other types of violence, has devastating effect on individuals at least as much as physical violence, and other types of violence can be minimized by preventing this type of violence.

Keywords: Gender, Inequality between Individuals, Psychological Violence, Violence.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2023, 3 (2): 161-184

Eş Desteğinin Aile Huzuruna Etkisi

The Effect of Spousal Support on Family Tranquility

Hacer AKTAŞ¹, Erhan AKTAŞ², Sema SAL³

¹Milli Eğitim Bakanlığı

· haceraktas5525@gmail.com · ORCID > 0000-0001-9910-9791

²Milli Eğitim Bakanlığı

· erhanaktas38@gmail.com · ORCID > 0000-0001-9994-6346

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, Samsun

· semasal3555@gmail.com · ORCID > 0000-0003-2663-2068

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 03 Nisan/April 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07 Temmuz/July 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 3 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 161-184

Atıf/Cite as: Aktaş, H., Aktaş, E., Sal, S."Eş Desteğinin Aile Huzuruna Etkisi"

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 161-184.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Hacer AKTAŞ

EŞ DESTEĞİNİN AİLE HUZURUNA ETKİSİ

ÖZ

Araştırmada evli bireylerin evliliklerinde hissettikleri eş desteği ve aile huzuru düzeyleri cinsiyet, yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı, bir işte çalışma durumu, eşin bir işte çalışma durumu demografik değişkenleri açısından incelenmiştir. Çalışma grubu 330 kadın, 117 erkek katılımcı olmak üzere toplamda 447 katılımcıdan oluşmaktadır. Bireylerin evliliklerinde hissettikleri eş desteği düzeyini belirlemek amacıyla “Eş Destek Ölçeği”, ailede hissedilen huzur, yıpranma ve hoşnutsuzluk düzeylerini belirlemek amacıyla “Aile Huzuru Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların sosyodemografik durumlarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmada yapılan tüm istatistiksel hesaplamalar SPSS 22.0 V istatistik paket programı ile elde edilmiştir. Katılımcıların Eş Destek Ölçeği ile Aile Ölçeği toplam puanları ile alt boyut toplam puanları arasındaki ilişki Spearman korelasyon testi ile belirlenmiştir. Araştırma bulguları standart sapma, ortalama ve IQR değerleri olarak gösterilmiş olup sonuçlar $p < .05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Eş desteği ve aile huzuru düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte olup erkek katılımcıların algıladıkları eş desteği ve hissettikleri aile huzuru düzeyleri kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Algılanan eş desteği evlilikte geçen süreye göre farklılaşırken aile huzuru düzeyinde evlilikte geçirilen süreye göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Katılımcıların çocuk sayısına göre aile huzuru ve eş desteği ölçeğinin bazı alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bireylerin hissettikleri eş desteği ile algıladıkları aile huzuru arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eş Desteği, Aile Huzuru, Evlilik.

THE EFFECT OF SPOUSAL SUPPORT ON FAMILY TRANQUILITY

ABSTRACT

In the research, spouse support and family tranquility levels felt by married individuals in their marriage were examined in terms of demographic variables such as gender, age, duration of marriage, number of children, employment status, and spouse's employment status. The study group consists of a total of 447 participants, 330 female and 117 male participants. “Spousal Support Scale” was used to determine the level of spousal support individuals felt in their marriage, and “Family Tranquility Scale” was used to determine the level of peace, weariness and contentment felt in the family. In the research, “Personal Information Form” prepared by the researchers was used to determine the sociodemographic status of the participants. All statistical calculations made in the research were obtained with

the SPSS 22.0 V statistical package program. The relationship between the participants' Spousal Support Scale and Family Scale total scores and sub-dimension total scores was determined by Spearman correlation test. Research findings were shown as standard deviation, mean and IQR values, and the results were evaluated at $p < 0.05$ significance level.

Spousal support and family tranquility levels differ according to gender, and male participants' perceived spousal support and family tranquility levels are higher than female participants. While perceived spousal support differed according to the time spent in marriage, it was determined that the level of family tranquility did not differ according to the time spent in marriage. It is seen that there is a significant difference in some sub-dimensions of the family tranquility and spousal support scale according to the number of children of the participants. It has been determined that there is a positive and strong relationship between the spousal support that individuals feel with their perceived family tranquility.

Keywords: Spousal Support, Family Tranquility, Married.

GİRİŞ

Evlilik, birbirinden farklı talep, ihtiyaç ve ilgilere sahip iki insanın bir araya gelmesini sağlayan, bireylerin gelişmesinde etkin rol oynayan, toplumsal normlar ve yasalarla belirlenmiş birlikteliktir (Ersanlı & Kalkan, 2008). Evlilik, yetişkin bireyin hayatında önem arz eden kararlardan biri olmasıyla birlikte sosyal hayatın temelini oluşturan aile kurumu için önemli adımdır (Kublay & Oktan, 2015).

Hayward & Zhang (2006) evliliği çiftlerin yaşantılarından doyum almalarına yardımcı olan, bireylerin genel olarak sağlığını iyi hale getiren sosyal bir kurum olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda evlilik veya aile kurmak bireyin kendini iyi hissetmesine, huzurlu bir yaşam sürmesine olanak tanınması açısından büyük öneme sahiptir. Aldous (1996)' a göre bireylerin yaşamlarını daha anlamlı hale getirmeleri başarılı, iyi ve huzurlu bir evlilikten geçmektedir. Evliliklerde eşler arasında sunulan duygusal destek; bireyin kendini kıymetli olduğunu, eş tarafından sevildiğini, evliliğinde saygı gördüğünü ve birey olarak önemsendiğini hissetmesine olanak sağlamaktadır.

Yıldırım (2004) yaptığı araştırmada eş desteğini; takdir etme desteği, sosyal ilgi desteği, duygusal destek, maddi ve bilgi desteği boyutlarında ele almaktadır. Evliliklerde akrabalarla ilişkiler, boş zamanların değerlendirilmesi ve eşe ayrılan zaman, ev içi sorumlulukların paylaşımı, çocuklara ilişkin problemler, gelirin idaresi, karar verme ve sorun çözme becerileri, duyguların yansıtma şekli,

beklentiler, değerler ve amaçlar ile ilgili olarak görüş ve gayretlerini düzenlemeleri, çiftlerin ilişkilerindeki uyumda etkili olmaktadır (Şener & Terzioğlu, 2002). Dehle vd. (2001), eşinden önemli düzeyde destek alan bireylerin daha yüksek evlilik doyumuna sahip olduklarını ifade etmektedir.

Evliliklerdeki mutluluk ve başarı; fiziksel, duygusal ve sosyal yakınlıkla bağlantılıdır (Çağ, 2011). Evli çiftlerin birbirleriyle duygu, düşünce ve beklentilerini paylaşabilmeleri, sosyal yakınlık ve anlaşmazlıklarla baş etme becerileri evlilik doyumunu aynı zamanda evlilikteki memnuniyeti artıran önemli bir faktördür (Batık & Kalkan, 2017). Batık (2019) araştırmasında duygusal desteğin; eşler arasında bireyin değer gördüğünü, saygı duyulduğunu, sevildiğini, değerli ve önemli olduğunun göstergesi olduğuna değinmektedir. Cutrona (1996) ise eşten alınan desteğin çeşitli şekillerde evlilik doyumuna katkıda bulunabildiğini ifade etmektedir. Kişinin anlaşılma arzusu, sevgi ve ilgi görme isteği, kıymetli olduğunu ve güvende olduğunu duyumsaması gibi gereksinimleri duygusal destek ile sağlanabilmektedir (Cohen & Wills, 1985). Algılanan eş desteği ve destek davranışları çatışmaların çözümüne katkı sunmaktadır. Eşler arasındaki bağı güçlendiren iletişim ise evlilikleri devam ettirmede önemli role sahiptir. Buradan hareketle bireylerin algıladıkları eş desteğinin başarılı ve mutlu bir evlilik yaşantısında, aynı zamanda evliliklerin sürdürülmesinde önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Aile huzuru kavramı alan yazında yeni bir kavramdır. Ancak geçmişten günümüze aile huzuru bireylerin evliliklerin sürdürme ya da evliliği bitirme kararının da gereğesidir. Ülkemizde birçok birey sağlıklı, mutlu ve başarılı bir evliliği ya da aileyi tanımlarken “aile huzuru” tabirine yer vermektedir. Aile huzuru; aileden duyulan genel hoşnutluğun, bir diğer deyişle memnuniyetin ya da mutluluğun ifade ediliş şeklidir (Özdemir, 2020). Sardoğan & Karahan (2005)’a göre iyi bir evlilik ilişkisi, eşlerin evlilikteki memnuniyetini etkilerken, diğer yandan eşlerin psikolojik sağlığını da korumaktadır. Bertoni & Bodenmann (2010) evliliklerde eşlerin birbirlerini dinlemesi, iletişim kurması, anlaması ve anlaşıldığının hissedilmesi evlilikteki mutluluğu, doyumu ya da başka bir deyişle huzuru olumlu yönde etkilediğine değinmektedir. Bu doğrultuda evliliklerin sürdürülmesinde eş desteğinin yadsınamaz bir paya sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Ailede huzuru; genel hoşnutluk ve derin yıpranmalar alt boyutları çerçevesinde değerlendirilebilir. Ailede duyulan memnuniyet ve aile ortamındaki mutluluk, genel hoşnutluk olarak ifade edilirken, aile ortamında hissedilen yılgınlık, tükenmişlik ve memnuniyetsizlik durumu derin yıpranmalar olarak açıklanabilir (Özdemir, 2021).

Evlilik ailenin tamamlayıcı bir parçasıdır. Ailede huzurun sağlanmasında eş desteğinin önemli bir rolü olabileceği düşünülmektedir. Araştırmada eş desteği ile aile huzuru arasındaki ilişki araştırılırken bu iki kavramın yaş, cinsiyet, evlilik süresi, çocuk sayısı, bir işte çalışma durumu veya eşin bir işte çalışma durumunun da evli bireyler açısından farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmek istenmiştir. Elde edilen bulguların alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada, mevcut durumu tespit etmeyi amaçladığı için nicel araştırma yöntemi kapsamında betimsel nitelik taşıyan tarama deseni kullanılmıştır. Araştırmalarda kullanılan tarama desenleri, bir durumu olduğu şekliyle tasvir etmeyi amaçlayan ve durum ya da durumlar arasındaki ilişkiyi neden sonuç ilişkisi anlamaksızın araştırmaya dayanan bir yaklaşımdır (Karasar, 1999).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Samsun ilinde yaşamakta olan evli bireyler arasında tesadüfi örnekleme ile belirlenen ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan 330 kadın, 117 erkek olmak üzere toplam 447 evli birey oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veriler; araştırmacıların oluşturduğu ve 6 demografik bilginin istendiği Kişisel Bilgi Formu, Eş Destek Ölçeği (Yıldırım, 2004) ve Aile Huzuru Ölçeği (Özdemir & Bakiler, 2021) ile elde edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Formda, araştırmaya katılan bireylerin cinsiyetleri, yaşları, evlilikte geçirdikleri süre, sahip oldukları çocuk sayısı, kişinin çalışma durumu ve eşinin bir işte çalışma durumunu içeren sorular yer almaktadır.

Eş Desteği Ölçeği (EDÖ)

Eş Desteği Ölçeği, Yıldırım (2004) tarafından evli bireylerin algıladıkları eş desteği düzeylerini ölçebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Eş desteği Ölçeği 3'lü likert dereceleme şeklinde puanlanmakta olup 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte 10, 20, 24 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puan yükseldikçe algılanan eş desteği artmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .95 ve test tekrar test katsayısı .89 olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2004).

Araştırmada, katılımcıların Eş Destek Ölçek maddelerine verdiği cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenilirlik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığının .96, duygusal destek alt boyutunun iç tutarlılığının .9, maddi yardım ve bilgi desteği alt boyutunun iç tutarlılığının .86, takdir

etme alt boyutunun iç tutarlılığının .88, sosyal ilgi alt boyutunun iç tutarlılığının .72 olduğu tespit edilmiştir.

Aile Huzuru Ölçeği (AHÖ)

Aile Huzuru Ölçeği, Özdemir ve Bakiler (2021) tarafından ailede hissedilen huzurun ölçülmesi amacıyla geliştirilmiştir. Aile Huzuru Ölçeği 15 maddeden oluşmakta ve 5' li Likert tipinde puanlanmaktadır. Ölçek, genel hoşnutluk ve derin yıpranmalar olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin 8.,9.,10.,11.,12.,13.,14. ve 15.maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınan toplam puanların yüksek olması algılanan ya da hissedilen aile huzuru düzeyinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .95 olduğu ve ölçüt geçerliliğine ilişkin korelasyon değerlerinin .65 ile .82 arasında olduğu belirlenmiştir (Özdemir ve Bakiler, 2021).

Araştırmada, katılımcıların Aile Huzuru Ölçek maddelerine verdiği cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenilirlik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığının .96, genel hoşnutluk alt boyutunun alt boyutunun iç tutarlılığının .95, derin yıpranmalar alt boyutunun iç tutarlılığının .93 olduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Çalışma verileri, Google Forms aracılığıyla online olarak toplanmıştır. Katılımcılar tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup evli bireyler tarafından gönüllüğe dayalı olarak ölçeklerin doldurulması istenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde öncelikle araştırmanın normallik varsayımı hesaplamaları yapılmıştır. Normallik varsayımı hesaplamalarında Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri uygulanmıştır ($P<.05$). Çalışmada, ölçek puanları ile alt boyutlarından elde edilen puanlarının cinsiyet, çalışma durumu, eş çalışma durumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği Mann Whitney U testi ile tespit edilmiştir. Yaş, evlilik süresi, çocuk sayısı değişkenlerine göre farklılaşma durumu ise Kruskal Wallis H testi ile belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan bireylerin Eş Destek Ölçek ve Aile Huzuru Ölçek toplam puanları ve alt boyut toplam puanları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma bulguları $p<.05$ önem seviyesine göre anlamlı kabul edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın istatistiksel hesaplamalarının tamamı SPSS 22.0 V istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Etik Değerlendirmeyi Yapan Kurul Adı: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu

Etik Değerlendirme Kararının Tarihi : 29/04/2022

Etik Değerlendirme Belgesi Sayı Numarası: 2022/291

BULGULAR

Araştırmannın bu bölümünde, Eş Destek Ölçeği ve Aile Huzuru Ölçeği’nden alınan puanlara ilişkin istatistiksel veri analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Araştırmannın katılımcılarına ait demografik değişkenlere göre frekanslarına Tablo 1. ’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımlar

Cinsiyet	n	%	Yaş (yıl)	n	%
Kadın	330	73,8	25-34	174	38,9
Erkek	117	26,2	35-44	211	47,2
Toplam	447	100,0	45 ve üzeri	62	13,9
			Toplam	447	100,0
Evlilik Süresi (yıl)	n	%	Çocuk Sayısı	n	%
0-4 yıl	59	13,2	yok	30	6,7
5-10yıl	159	35,6	1 çocuk	148	33,1
11-20 yıl	174	38,9	2 çocuk	190	42,5
21 ve üzeri	55	12,3	3 ve üzeri çocuk	79	17,7
Toplam	447	100,0	Toplam	447	100,0
Çalışma Durumu	n	%	Eş Çalışma Durumu	n	%
Evet	323	72,3	Evet	396	88,6
Hayır	124	27,7	Hayır	51	11,4
Toplam	447	100,0	Toplam	447	100,0

Bu çalışmaya katılan katılımcıların %73,8' i kadın, %26,2' si erkektir. Araştırmaya katılan bireyler arasında yaş grupları arasında en yoğun olan grup % 47,2' lik dilime sahip olan 35-44 yaş aralığıdır. Araştırmaya katılan bireyler arasından evlilikte geçen süreye göre en yüksek katılım % 38,9 ile 11- 20 yıl arası evliliği olan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanlar arasında çocuk sayısına göre dağılımda en yoğun katılım gösteren grup % 42,5 ile iki çocuklu bireylerdir. Araştırmaya katılanların % 72,3'ü bir işte çalışmakta aynı zamanda % 88,6'sının ise eşi bir işte çalışmaktadır (Tablo 1).

Tablo 2. Cinsiyete Göre Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	Kadın	330	67,11	12,55	.022*
	Erkek	117	70,08	10,84	
<i>Duyusal Destek</i>	Kadın	330	22,80	4,39	.045*
	Erkek	117	23,65	3,84	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	Kadın	330	17,65	3,45	.001*
	Erkek	117	18,89	2,62	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	Kadın	330	19,45	4,04	.204
	Erkek	117	19,97	3,79	
<i>Sosyal İlgı Desteği</i>	Kadın	330	7,21	1,65	.060
	Erkek	117	7,56	1,45	
<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	Kadın	330	60,14	13,17	.011*
	Erkek	117	63,39	11,49	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	Kadın	330	28,84	6,10	.052
	Erkek	117	29,96	5,42	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	Kadın	330	31,30	7,79	.006*
	Erkek	117	33,44	6,86	

Araştırmada kadın ve erkek katılımcıların eş destek ölçeğinden elde edilen toplam puanları, maddi yardım ve bilgi desteği ile duygusal destek alt ölçek toplam puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir ($P < .05$). Benzer şekilde, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre Aile Huzuru ölçek toplam puanları ve derin yıpranmalar alt ölçeklerden elde edilen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir ($P < .05$). Takdir etme desteği, sosyal ilgi desteği ve genel hoşnutluk alt boyut toplam puanlarında ise kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir ($P > .05$; Tablo 2).

Tablo 3. Yaş Dağılımına Göre Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Yaş Dağılımı	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	25-34	174	69,26	11,32	.157
	35-44	211	67,27	12,77	
	45 ve üzeri	62	66,13	12,28	
<i>Duygusal Destek</i>	25-34	174	23,36	3,85	.463
	35-44	211	22,92	4,56	
	45 ve üzeri	62	22,42	4,34	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	25-34	174	18,45 a	3,12	.015*
	35-44	211	17,73 b	3,38	
	45 ve üzeri	62	17,45 b	3,39	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	25-34	174	20,03	3,81	.124
	35-44	211	19,38	4,07	
	45 ve üzeri	62	19,00	4,09	
<i>Sosyal İlgil Desteği</i>	25-34	174	7,41	1,60	.452
	35-44	211	7,23	1,64	
	45 ve üzeri	62	7,26	1,49	
<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	25-34	174	62,01	12,36	.469
	35-44	211	60,39	12,95	
	45 ve üzeri	62	60,18	13,65	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	25-34	174	29,64	5,70	.358
	35-44	211	28,81	6,17	
	45 ve üzeri	62	28,82	5,83	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	25-34	174	32,36	7,34	.562
	35-44	211	31,59	7,63	
	45 ve üzeri	62	31,35	8,27	

Araştırmada farklı yaş gruplarındaki katılımcıların maddi yardım ve bilgi desteği alt boyutu hariç Eş Destek Ölçek ve Aile Huzuru ölçek toplam puanları alt ölçeklerden elde edilen toplam puanlar arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir ($P > .05$). Algılanan eş desteğinin ve aile huzurunun 45 yaş ve üzeri katılımcılarda 25-34 yaş aralığındaki katılımcılardan daha düşük olduğu ise olduğu ancak bu farklılığın anlamlı düzeyde farklı olmadığı belirlenmiştir. Çalışmada, 25-34 yaş aralığındaki katılımcıların maddi yardım ve bilgi desteği alt ölçeklerden elde edilen toplam puanlarının diğer katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($P = .015$; Tablo 3).

Tablo 4. Evlilik Süresine Göre Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Evlilik Süresi	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	0-4 yıl	59	70,80 a	11,86	.011*
	5-10 yıl	159	68,42 ab	11,60	
	11-20 yıl	174	67,43 ab	12,72	
	21 ve üzeri	55	64,67 b	11,93	
<i>Duyusal Destek</i>	0-4 yıl	59	23,80	4,18	.051
	5-10 yıl	159	23,18	3,90	
	11-20 yıl	174	22,98	4,51	
	21 ve üzeri	55	21,91	4,47	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	0-4 yıl	59	18,49 a	3,26	.002*
	5-10 yıl	159	18,41 a	3,08	
	11-20 yıl	174	17,73 ab	3,43	
	21 ve üzeri	55	16,91 b	3,29	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	0-4 yıl	59	20,76 a	4,01	.012*
	5-10 yıl	159	19,49 ab	3,98	
	11-20 yıl	174	19,48 ab	4,03	
	21 ve üzeri	55	18,91 b	3,64	
<i>Sosyal İlgı Desteği</i>	0-4 yıl	59	7,75 a	1,63	.010*
	5-10 yıl	159	7,34 ab	1,55	
	11-20 yıl	174	7,24 ab	1,66	
	21 ve üzeri	55	6,95 b	1,48	
<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	0-4 yıl	59	62,22	13,31	.455
	5-10 yıl	159	61,89	12,04	
	11-20 yıl	174	60,24	13,08	
	21 ve üzeri	55	59,44	13,65	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	0-4 yıl	59	29,61	6,04	.253
	5-10 yıl	159	29,74	5,50	
	11-20 yıl	174	28,56	6,35	
	21 ve üzeri	55	28,69	5,70	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	0-4 yıl	59	32,61	7,89	.577
	5-10 yıl	159	32,15	7,08	
	11-20 yıl	174	31,68	7,74	
	21 ve üzeri	55	30,75	8,38	

Araştırmada evlilik sürelerine göre katılımcıların duygusal destek alt ölçeği hariç Eş Destek Ölçekten elde edilen toplam puan ve alt ölçeklerden elde edilen puanların toplamı arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir ($P<.05$). Aile Huzuru Ölçeğine ait maddelerden elde edilen puanların toplamı ve alt ölçeklerden elde edilen puanların toplamı arasında ise evlilik süresine göre katılımcılar arasında farklılığın manidar olmadığı belirlenmiştir ($P>.05$; Tablo 4).

Tablo 5. Çocuk Sayısına Göre Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Çocuk Sayısı	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	Yok	30	71,70	13,07	.055
	Bir	148	67,47	12,43	
	İki	190	67,62	11,68	
	Üç ve üzeri	79	67,85	12,58	
<i>Duygusal Destek</i>	Yok	30	24,17	4,55	.083
	Bir	148	23,05	4,05	
	İki	190	22,88	4,25	
	Üç ve üzeri	79	22,89	4,60	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	Yok	30	18,90	3,20	.276
	Bir	148	17,93	3,43	
	İki	190	17,91	3,13	
	Üç ve üzeri	79	17,85	3,49	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	Yok	30	20,73	4,21	.115
	Bir	148	19,23	4,32	
	İki	190	19,52	3,76	
	Üç ve üzeri	79	19,97	3,69	
<i>Sosyal İlgil Desteği</i>	Yok	30	7,90 a	1,77	.035*
	Bir	148	7,26 b	1,66	
	İki	190	7,31 b	1,51	
	Üç ve üzeri	79	7,14 b	1,62	

<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	Yok	30	63,97	12,77	.202
	Bir	148	59,93	13,21	
	İki	190	60,88	12,77	
	Üç ve üzeri	79	62,11	12,18	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	Yok	30	29,90	6,33	.274
	Bir	148	28,44	6,44	
	İki	190	29,24	5,79	
	Üç ve üzeri	79	29,89	5,09	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	Yok	30	34,07	7,34	.181
	Bir	148	31,49	7,50	
	İki	190	31,64	7,69	
	Üç ve üzeri	79	32,23	7,70	

Araştırmada sahip olunan çocuk sayısına göre katılımcıların sosyal ilgi destek alt ölçeği hariç Eş Desteği ve Aile Huzuru ölçeklerinden ve alt ölçeklerinden elde edilen puanların toplamı arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir ($P>.05$). Çalışmada, çocuğu olmayan bireylerin eşine karşı sosyal ilgi desteği çocuk sahibi olan bireylerden daha fazla olduğu belirlenmiştir ($P=.035$; Tablo 5)

Tablo 6. Çalışma Durumuna Göre Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Çalışma Durumu	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	Evet	323	68,16	12,56	.106
	Hayır	124	67,17	11,19	
<i>Duygusal Destek</i>	Evet	323	23,00	4,42	.561
	Hayır	124	23,08	3,84	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	Evet	323	18,12	3,33	.017*
	Hayır	124	17,57	3,20	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	Evet	323	19,63	4,12	.269
	Hayır	124	19,45	3,61	
<i>Sosyal İlgı Desteği</i>	Evet	323	7,40	1,58	.046*
	Hayır	124	7,06	1,65	
<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	Evet	323	61,40	13,17	.064
	Hayır	124	59,93	11,85	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	Evet	323	29,31	6,00	.084
	Hayır	124	28,67	5,80	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	Evet	323	32,09	7,77	.099
	Hayır	124	31,26	7,16	

Araştırmada çalışma durumuna göre katılımcıların maddi yardım ve bilgi desteği ($P= .017$) ile sosyal ilgi desteği ($P= .046$) alt ölçeklerinden elde edilen puanların toplamı hariç Eş Desteği ve Aile Huzuru ölçeklerinden elde edilen puanların toplamı ve diğer alt ölçeklerden elde edilen puanların toplamı arasında manidar bir farklılaşma olmadığı belirlenmiştir ($P>.05$). Araştırmada, çalışan bireylerin maddi yardım ve bilgi desteği ile sosyal ilgi desteği alt ölçeklerinin puanlarının toplamı çalışmayanlara bireylere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çalışan bireylerin çalışmayanlara göre hissettikleri aile huzurunun anlamlı bir farklılaşma yaratmadığı tespit edilmiştir ($P>.05$; Tablo 6).

Tablo 7. Eş Çalışma Durumuna Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

Ölçekler ve Alt Boyutlar	Eş Çalışma Durumu	n	Ortalama	SS	P-değeri
<i>Eş Destek Ölçeği</i>	Evet	396	68,08	12,10	.435
	Hayır	51	66,39	12,91	
<i>Duygusal Destek</i>	Evet	396	23,12	4,21	.392
	Hayır	51	22,29	4,69	
<i>Maddi Yardım ve Bilgi Desteği</i>	Evet	396	17,98	3,29	.817
	Hayır	51	17,86	3,39	
<i>Takdir Etme Desteği</i>	Evet	396	19,65	3,95	.409
	Hayır	51	19,10	4,22	
<i>Sosyal İlgi Desteği</i>	Evet	396	7,33	1,59	.477
	Hayır	51	7,14	1,71	
<i>Aile Huzuru Ölçeği</i>	Evet	396	61,56	12,36	0,053
	Hayır	51	56,55	15,37	
<i>Genel Hoşnutluk</i>	Evet	396	29,43	5,70	.021*
	Hayır	51	26,86	7,26	
<i>Derin Yıpranmalar</i>	Evet	396	32,14	7,32	.163
	Hayır	51	29,69	9,32	

Araştırmada katılımcıların eşlerinin çalışma durumuna göre Eş Destek Ölçeği ve Aile Huzuru ölçeğine ait puanların toplamı ve derin yıpranmalar alt ölçeğinin puanlarının toplamı arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir ($P>.05$). Ancak, eşleri çalışan bireylerin genel hoşnutluk alt ölçeğinden elde ettikleri puanların toplamı eşleri çalışmayanlara göre ölçekten aldıkları puanların daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($P=.021$; Tablo 7).

Tablo 8. Bireylerin Algıladığı Eş Desteği ve Aile Huzuru Düzeyleri

		Eş Desteği Toplam	Duy.Des.	Mad.Yard. Bil.Des.	Takdir Et.Des.	Sos.İlgi Des.
Aile Huzuru	r-değeri	0,769	0,740	0,682	0,714	0,641
	p-değeri	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001
Genel Hoşnutluk	r-değeri	0,723	0,698	0,639	0,690	0,584
	p-değeri	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001
Derin Yıpranmalar	r-değeri	0,739	0,709	0,662	0,678	0,629
	p-değeri	<.001	<.001	<.001	<.001	<.001

Araştırmada katılımcıların eş destek ölçüm puanları ile aile huzuru toplam puanları arasında yüksek düzeyde % 76,9 pozitif yönde güçlü bir bağlantı olduğu belirlenmiştir ($P<.001$; Tablo 8).

TARTIŞMA

Bu bölümde evli bireylerin algıladığı eş desteğinin ailede hissedilen huzura etkisine ait bulgular, literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda karşılaştırmalar yapılarak yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda eş desteği ve aile huzuru arasında birbirini olumlu şekilde etkileyen güçlü bir bağ olduğu görülmektedir. Evliliklerde algılanan eş desteği arttıkça aile huzurunun da artacağı, aile huzuru arttıkça eş desteğinin de önemli düzeyde artış göstereceği söylenilebilir. Evliliklerde ve aile huzurunda eş desteğinin önemini yüksek olduğu, aynı şekilde eş desteğinde de aile huzurunun önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde Glenn & Weaver (1981) evlilikte hissedilen mutluluğun yaşam doyumuyla etkisinin araştırıldığı çalışmalarında, bireyin hissettiği yaşam doyumuyla evlilikteki mutluluğun ve uyumun ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Julien & Markman (1991), evlilikte hissedilen sosyal desteğin kişisel mutluluğu ve evlilik doyumuyla etkisini inceledikleri çalışmada da sosyal desteğin evlilik doyumuyla ilişkisinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Evlilikte hissedilen sosyal desteğin yetersiz olması, evlilikte çiftler arası iletişimin azalmasına, eşlerin birbirinden beklediği ve ihtiyaç duyduğu desteğin alınmamasına ve bununla birlikte evlilik kalitesinin de düşmesine neden olmaktadır (Dehle vd., 2001). Eş desteği arttıkça evlilikten hissedilen doyumun arttığı, evliliğin sürdürülmesinde ve hissedilen mutluluğun artmasında eş desteğinin önemli bir etken olduğu görülmektedir (Brook & Lawrence, 2008). Özbek' in (2016) evli bireylerde yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş arasında pozitif düzeyde anlamlı ilişki olduğunu belirlemiştir. Yıldız & Baytemir (2016) çalışmalarında, evli bireylerin evliliklerinden aldıkları doyum ve hissettikleri yaşam doyumu arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu sonucuna varmışlardır. Çağ (2011) yaptığı çalışmasın-

da, eş desteği ile evlilik doyumu arasında orta düzeyde pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu tespit edilmiştir. Turan (2015), ailede bütünlük duygusunun ve eş desteğinin evlilikte problem çözme becerisine etkisi üzerine yaptığı araştırmasında; evli bireylerin evlilikte problem çözme becerilerinin ailede bütünlük duygusunun ve eş desteğinden etkilendiğine değinmektedir. Pamuk ve Durmuş (2015) yaptıkları çalışmada, eş desteğinin evliliklerde hissedilen tükenmişliği etkileyen bir faktör olduğu, evlilik ilişkisinde algılanan eş desteğinin evliliklerde hissedilen tükenmişliği düşürdüğü ortaya konulmuştur. Eş desteğinin evlilikte hissedilen tükenmişliği düşürdüğü bulgusu mevcut araştırmaya paraleldir. Vural-Batık & Kalkan (2017) tarafından yapılan bir araştırmada evlilikte algılanan sorun çözme becerilerinin artmasıyla evlilikten alınan doyumun da arttığını belirtmektedirler. Tekin- Çatal & Kalkan (2019)' a göre evliliğe verilen değer ile evlilik doyumu arasında güçlü olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür. Evliliklerde görev ve sorumlulukların paylaşılması, duygusal ve sosyal gereksinimlerin karşılanması, çocuklara dair roller ve görevlerde hissedilen destek ile eşler arası algılanan maddi desteğin sağlanması gibi konuların da bireyin evliliğe yüklediği anlamı, mutluluğu, memnuniyeti ve huzuru etkilediği düşünülmektedir.

Araştırmada eş desteğinin tamamlayıcı unsurları olan duygusal destek ile maddi yardım ve bilgi desteğinin kadınlar tarafından daha fazla sunulduğu, erkek katılımcıların algıladıkları eş desteğinin kadın katılımcılardan daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum evlilikte algılanan eş desteğinin erkeklerde daha fazla olduğu, kadınların ise algıladıkları eş desteğinin erkeklere oranla daha az olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kadınlar ve erkeklerin takdir etme desteği ve sosyal ilgi desteği düzeyleri açısından da kadın ve erkeklerin benzer şekilde birbirine eş desteği sunduğu belirlenmiştir. Eşlerin evliliklerinde sosyal ilgi desteğini birbirine yeterince sağladığı, birbirlerini takdir ederek eş desteğini daha da artırdıkları düşünülmektedir. Diğer yandan aile huzuru toplam puanlarına bakıldığında erkek katılımcıların aile huzurunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların kadınlardan daha fazla eş desteği görmesi evlilikten genel hoşnutluğunu artırmış olabileceği düşünülmektedir. Kadın katılımcıların aile huzurunu etkileyen derin yıpranmalar alt ölçek puanlarının erkek katılımcılardan daha düşük olduğu belirlenmiştir. Erkek katılımcıların aile huzuru düzeyleri ile aileden genel hoşnutluk puanlarının ve derin yıpranmalar alt boyutunda da kadınlardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Erkek katılımcıların aile huzurunu etkileyen derin yıpranmaları kadınlara nazaran daha çok hissettiği, ancak aileden genel hoşnutluklarının yüksek olduğu, kadınların ise evliliklerinde hissettikleri yıpranma ve genel hoşnutluk düzeyinin erkeklerden daha az olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, erkek katılımcıların eş destek ölçek ve aile huzuru ölçek toplam puanları ve alt boyut toplam puanlarının kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum; erkek katılımcıların evliliklerinde algıladıkları eş desteğinin ve aile huzurunun yüksek olduğu, erkek katılımcıların eşlerinden daha fazla destek algıladıkları aynı zamanda algıladıkları

desteğin aile huzurunu artırmış olabileceği düşünülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılardan kadınların algıladıkları eş desteğinin erkeklerden düşük olduğu bu sebeple de aile huzurunun düşük olduğu söylenebilir. Algılanan eş desteğinin düşük olması kadınların evlilikte hissettikleri huzuru azaltırken evliliklerinden duydukları memnuniyetsizliği artırmış olabileceği düşünülmüştür. Mevcut araştırmaya benzer şekilde Abbey vd. (1995), sosyal desteğin evliliklerdeki bireysel ve çift olarak evlilik yaşam kalitesine etkisini inceledikleri araştırmada kadınların, eşlerine stresli durumlarda daha fazla sosyal destek sunduklarını ve ilişkilerinde kadınların daha çok destek vermeye meyil eden konumunda olduğunu belirlemiştir. Reevy (2001), tarafından yapılan çalışmada cinsiyetin destek üzerinde etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Gökmen (2001), erkeklerin evlilik doyumlarının kadınlardan daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bu durum kadınların evlilikte daha çok destek sunan, erkeklerinse destek alan konumunda olduğu saptanmıştır. Çağ (2011), yılındaki çalışmasında da sonuçlar benzerdir. Çağ (2011), erkeklerin evliliklerinden daha fazla doyum sağladığı, aynı zamanda eşlerinden algıladıkları eş desteğinin de kadınlara oranla daha fazla olduğunu belirlemiştir. Bu durum mevcut araştırmayla benzer sonuçların olduğu şeklinde yorumlanabilir. Cinsiyete göre takdir etme, sosyal ilgi desteğinin değişkenlik göstermediği, aynı şekilde evlilikten ve aile ortamından genel hoşnutluğunun kadın ve erkek katılımcılar tarafından benzer şekilde olduğu tespit edilmiştir. Kadın ve erkek katılımcıların evlilikte algıladıkları sosyal olarak birlikte zaman geçirme ve takdir etme desteğinin aile huzurunu artırdığı saptanmıştır. Bu durumun kadın veya erkek olarak farklılık göstermediği aksine bireylerin benzer şekilde eş desteği algıladığında aile ortamında hissettikleri huzurun da arttığı anlaşılmaktadır. Bulguların bu şekilde elde edilmesinin kültürel yatkınlık ve toplumun kadınlara yüklediği rollerden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bu durumun değişkenlik gösterebileceği kültürlerin varlığı mümkündür ancak ülkemizin genel sosyokültürel yapısı erkeklerin daha çok eş desteği almasına müsaade etmektedir. Kadınların algıladıkları eş desteğinin erkeklerden daha az oluşu evliliklerinden duydukları memnuniyeti ve aileden hissedilen genel hoşnutluğunu da azaltmış olabileceği düşünülmektedir. Bu durum evliliklerde kadınların ailede huzurlu hissedebilmeleri için daha fazla eş desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Eş desteği ile maddi yardım ve bilgi desteğinin yaş gruplarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı, 25-34 yaş grubundaki bireylerin maddi yardım ve bilgi desteği yönünden diğer gruplardan daha fazla destek algıladığı sonucuna varılmıştır. Yaş grupları arasında 25-36 yaş grubunda yer alan bireylerin eşlerini maddi açıdan desteklediği, eşler arası bilgi paylaşımı, iletişime açık olma, sohbet edebilme ve iletişim kurma yönüyle 35 yaş ve üstünde olan bireylere göre algılanan eş desteğinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş ilerledikçe hissedilen eş desteğinin duygusal ve sosyal desteğin azaldığı belirlenmiştir. Ancak aile huzurunun yaşa bağlı olarak anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Keçebaş (2020) benzer

şekilde eş desteği ve evlilik doyumuyla ilgili yaptığı araştırmasında yaş arttıkça evlilik doyumunu ve eş desteğinin azaldığını belirlemiştir. Aydoğan (2021), eş desteği, evlilik doyumunu ve psikolojik iyi oluşun yaş faktöründen etkilenmediği, yaşa göre eş desteğinin ve evlilik doyumunun değişmediği belirlenmiştir. Araştırma verileriyle literatür taramasında elde edilen veriler arasında benzer olan ve olmayan araştırmalar olduğu görülmektedir. Buradan hareketle evlilikte algılanan eş desteğinin yaşa bağlı olarak değişkenlik gösterebileceği, özellikle maddi yardım ve bilgi desteği açısından bir farklılık olduğu ancak aile huzurunun yaşa bağlı olarak anlamlı derecede bir farklılık göstermediği görülmektedir. Araştırmaya katılan evli bireyler arasında yaşı genç olan bireylerin evliliklerinden hissettikleri memnuniyetin ve huzurun fazla oluşunun evliliklerinin henüz başında oluşları sebebiyle çocuk sahibi olmama ya da çocuk sayısının az olması, buna bağlı sorumlulukların az olması, eşler arasındaki duygusal bağın evliliğin ilk yıllarında daha fazla güçlü olması sebebiyle olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada, yeni evli olan (0-4 yıl) bireylerin eşinden algıladığı desteğin evlilik süresi 21 yıl ve üzeri olan bireylere göre daha fazla hissettiği belirlenmiştir. Aile huzurunun ise evlilik süresine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ancak aile huzuru ortalama puanları incelendiğinde evlilik süresi arttıkça ailede hissedilen huzurun azaldığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde mevcut araştırmaya benzer şekilde Şener & Terzioğlu (2002) yaptığı araştırmada, evlilik süresi artmasıyla evlilik uyumunun düştüğünü ancak 26-35 yıl arasındaki evliliklerde evlilik uyumunun yeniden pozitif yönde ilerleme kaydetmeye başladığını belirlemiştir. Şendil & Korkut (2008) çalışmasında, evlilik süresi arttıkça aile içi anlaşmazlıkların arttığı buna bağlı olarak da evlilikte hissedilen tükenmişliğin arttığını tespit etmişlerdir. Çınar (2008) çalışmasında, evliliğin ilk yıllarında evlilik doyumunun ve eş desteğinin fazla olduğunu ilerleyen yıllarda düşüp yıllar ilerledikçe yeniden yükseldiğini belirlemiştir. Kublay & Oktan (2015) yaptığı araştırmada evlilikte geçirilen süre arttıkça evlilik yaşantısındaki uyumun azaldığını belirlemiştir. Vural-Batık & Kalkan (2017), benzer şekilde 0-5 yıl süreyle evli bireylerin daha uzun bir süredir evli olan bireylerden daha fazla evlilik doyumuna ve evlilikte sorun çözme becerilerine sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Vural- Batık (2019), eş desteği ile evlilikte sorun çözme becerisi arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada da benzer şekilde evlilik süresi kıaldıkça evlilikte sorun çözme becerisinin ve eş desteğinin arttığını belirlemiştir. Mevcut araştırmada da 0-4 yıl arasında evli bireylerin ailede hissettikleri huzurun, 25 yıl ve üzerinde evliliğe sahip olan bireylerden daha yüksek olduğu ancak bu durumun ayırıcı boyutlarda değişkenlik göstermediği görülmektedir. Bu doğrultuda aile huzuru ve eş desteğinin evliliğin ilk yıllarında sonraki yıllara göre daha fazla olduğu, ilerleyen yıllarda önce biraz düştüğü, 25 yılın üstüne çıktığında ise arttığı anlaşılmaktadır. Bu durum evlilikte geçen sürenin zamanla çiftlerin birbiriyle paylaştığı zamanın artması, çocuklara dair sorumlulukların çocukların yetişkinliğe geçişiyle azalması, evliliğe dair beklentilerin değişmesiyle açıklanabi-

lir. Sonuç olarak zaman içinde sevgi ve saygı bağıyla bir araya gelen iki insanın evlilikte artan sorumluluklar, rollerle ilgili sıkıntılar, maddi- manevi problemler, çocukların gelişim dönemleri itibariyle farklılaşan problemleri, aile sistemlerindeki değişiklikler ailede hissedilen huzuru ve algılanan eş desteğini sekteye uğratabildiği, buna bağlı olarak da evlilik süresi arttıkça aile huzurunda ve eş desteğinde azalma olduğu düşünülmektedir.

Eş desteğinin sosyal ilgi boyutu açısından çocuk sayısına göre farklılaştığı, özellikle çocuk sayısı arttıkça eş desteğinin sosyal ilgi boyutu açısından azaldığı belirlenmiştir. Bu durum evlilikte artan çocuk sayısının eşlerin birbiriyle ve çevreyle olan ilişkilerinin azalmasına sebebiyet vermiş olabileceğini düşündürmektedir. Alan yazın incelendiğinde; Taşköprü (2013) yaptığı çalışmada, çocuğu olmayan bireylerin çocuğu olanlara kıyasla evlilik doyumlarının daha fazla olduğunu belirtmektedir. Çağ & Yıldırım (2018), evlilik doyumunda çocuk sahibi olmanın önemli bir değişken olduğuna değinmektedir. Vural-Batık (2019), çocuk sahibi olmayan evli bireylerin algıladıkları eş desteği, evlilik doyumunu ve evlilikte sorun çözme becerilerinin çocuk sahibi olan bireylere oranla daha fazla olduğunu belirlemiştir. Aydoğan (2021) çalışmasında çocuk sayısı arttıkça eş desteğinin sosyal ilgi, maddi yardım, duygusal destek alt boyutları açısından artış gösterdiğini belirlemiştir. Demirtaş (2021) yaptığı çalışmada çocuk sahibi olmayan bireylerin algıladığı eş desteği ile evlilik doyumlarının yüksek olduğuna değinmektedir. Bu durum mevcut araştırma ile benzerdir. Buradan hareketle evli bireylerin algıladığı eş desteğinin çocuk sayısına göre değişkenlik gösterdiği, bunun gerekçelerinin özellikle çocukların dünyaya gelmesiyle evlilikte değişen roller, evliliklerdeki beklentiler ve sorumlulukların artmasıyla açıklanabilir. Aile huzurunun çocuk sahibi olmaya dair değişiklik göstermediği, ailede huzur ortamının oluşmasında çocuğun bir faktör olmadığı, çocuk sahibi olmanın aile huzurunu etkilemediği sonucuna varılmıştır. Toplumumuzda çocuk büyük öneme sahiptir. Ailenin veya soyun devamı için çocuk gereklidir. Bireylerin evlilik gerekçeleri değişkenlik göstermektedir. Bireyler soyunun devamı ya da çocuk sevgisi tadabilmek için evlilik yapabilmektedir. Kültürümüzde çocuğun evin neşesi olarak görülmesi, eve bereket getirdiğine inanılması gibi mitler sebebiyle ailenin tamamlayıcısı konumunda yer almaktadır. Çocuk sayısına göre hissedilen aile huzurunun değişkenlik göstermesinin nedeni kültürel olarak çocuğa yüklenen anlamdan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Çalışan bireylerin algıladıkları eş desteğinin özellikle maddi yardım ve bilgi boyutu ile sosyal ilgi desteği açısından çalışmayan katılımcılara göre daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum çalışan bireylerin çalışmayanlara oranla eşleriyle birlikte zaman geçirme, sosyal ilişkiler kurma ve maddi açıdan birbirlerine destek sunma boyutları açısından daha fazla destek hissettiği şeklinde yorumlanabilir. Çalışan bireylerin aile huzuru düzeyleri çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu ancak bu durumun manidar düzeyde olmadığı belirlenmiştir.

Literatür incelendiğinde Tezer (1994), iş yaşamına katılan kadınların iş yaşamına katılmayan kadınlara göre evliliklerinden hissettikleri doyumun anlamlı düzeyde farklı olduğuna değinmektedir. Bu durum araştırmacının bulgularıyla benzerlik gösterirken Aydoğan (2021), çalışma durumuna göre algılanan eş desteğinin farklılaşmadığı belirlenmiştir. Algılanan eş desteği çalışma durumuna göre değişkenlik göstermesinin bireyin eşinden algıladığı desteğin artmasına etki edebilecek bir faktör olabileceği düşünülmektedir. Bir işte çalışma durumunun aile huzuruna etki eden bir faktör olmadığının belirlenmesinde araştırmaya katılan katılımcıların büyük kısmının bir işte çalışıyor olmasından doğan bir sonuç olabileceği düşünülmektedir.

Algılanan eş desteğinin eşin çalışma durumuna bağlı olarak farklılaşmadığı, aynı zamanda ailede derin yıpranmaların ve aile huzurunun da eşin çalışma durumundan etkilenmediği belirlenmiştir. Vural- Batık & Kalkan (2017), algılanan ekonomik durumun evlilik doyumunu yordayan bir değişken olduğunu belirlemiştir. Bu durum mevcut araştırmaya paralel bir sonuç olduğunu göstermektedir. Ailede hissedilen genel hoşnutluğun eşin çalışma durumuna göre farklılaştığı, eşleri çalışan bireylerin ailelerinden genel hoşnutluklarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ailede geçimin sağlanması, maddi sorumlulukların paylaşılması, ailenin maddi ihtiyaçlarının giderilmesi de ailede hissedilen hoşnutluğa ve huzura etki ettiği düşünülmektedir. Araştırmanın bu şekilde sonuçlanmasının ülkemizde ve dünyada yaşanan maddi sıkıntıların aileden duyulan memnuniyeti ve huzuru etkileyen bir kavram olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eş desteği ile ilgili literatür incelendiğinde de eşin çalışma durumuna dair bir değişken olmadığı görülmüştür. Ancak Özbek (2016) çalışmasında, evli bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyi ile eşinin çalışma durumu arasında anlamlı farklılık olmadığını belirlemiştir. Eşlerin çalışma durumu, bireylerin evlilikten genel hoşnutluklarını etkilese de aile huzuru ve derin yıpranmalar alt boyutları açısından etkilemediği, algılanan eş desteği açısından da olumlu ya da olumsuz herhangi bir farklılık yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Bu durum mevcut araştırmayla da örtüşmektedir. Evli bireylerin eşinin çalışıyor olması hissettikleri sosyal ilgi, maddi yardım ve bilgi, duygusal eş desteğini etkilememektedir. Sonuç olarak eş desteğinin eşin çalışma durumundan etkilenen bir kavram olmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmada, evli bireylerin algıladığı eş desteğinin ailede hissedilen huzura etkisi incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır.

1. Evli bireylerin hissettiği eş desteği ve aile huzuru arasında pozitif yönlü manidar bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
2. Eş desteği ve aile huzuru düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermekte olduğu belirlenmiştir.
3. 25-34 yaş aralığındaki evli bireylerin maddi yardım ve bilgi desteği yönünden algıladığı eş desteğinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.
4. Algılanan eş desteği evlilikte geçen süreye göre farklılaşırken aile huzuru düzeyinin evlilik süresine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.
5. Algılanan eş desteği ve hissedilen aile huzurunun çocuk sayısına göre çocuğu olmayan bireylerin eşine karşı sosyal ilgi desteği çocuğu olan kişilere göre daha çok aile huzuru ve eş desteği hissedildiği belirlenmiştir.
6. Çalışan bireylerin sosyal ilgi desteği ile maddi yardım ve bilgi desteği alt ölçek puanlarının toplamı çalışmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışan bireylerin çalışmayanlara göre algıladığı aile huzurunun farklılık göstermediği belirlenmiştir.
7. Eşleri çalışan bireylerin aile huzurunu etkileyen genel hoşnutluk düzeylerinin eşleri çalışmayanlara göre daha fazla olduğu belirlenmiştir.

ÖNERİLER

- Araştırma Samsun ilinde yaşayan 447 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Daha büyük araştırma gruplarına, örneklere ulaşmak hem evreni temsil açısından hem de kültürel, bölgesel farklılıkları yordamak açısından yararlı olabilir.
- Aile huzurunun bir işte çalışma durumuna göre değişiklik gösterip gösterilmediğinin belirlenmesinde yeni yapılacak araştırmalarda bir işte çalışma ya da çalışmama, kadın-erkek gibi özelliklerin homojen olarak ele alınarak değerlendirilmesinin yapılması yararlı olacaktır.

- Aile huzurunu yordayan değişkenleri tespit etmek amacıyla daha fazla araştırma yapılması, ailenin bir parçası olan çocukların aile huzuru düzeyinden nasıl etkilendiğine dair araştırmalar yapılması yararlı olacaktır.
- Araştırmada ekonomik durum değişkenine yer verilmemiştir. Aile huzuru ve eş desteğinin ekonomik durum açısından değişiklik gösterip göstermediğinin incelenmesi de literatüre katkı sunabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): HA(%50), EA(%25), SS(%25)

Veri Toplanması (Data Acquisition): HA(%50), EA(%50)

Veri Analizi (Data Analysis): HA(%50), EA(%50)

Makalenin Yazımı (Writing Up): HA(%50), EA(%25), SS(%25)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): HA(%50), EA(%25), SS(%25)

KAYNAKLAR

- Abbey, A., Andrews, F. M. & Halman, L. J. (1995). Provision and receipt of social support and disregard: What is their impact on the marital life quality of infertile and fertile couples?, *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 455-469
- Aldous, J. (1996). *Family Careers: Rethinking the Developmental Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Aydoğan, G. (2021). *Evlî bireylerin evlilik doyumlarının psikolojik iyi oluş, eş desteği, bilinçli farkındalık düzeyleri ve bazı kişisel değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, İstanbul.
- Batık, V. M. (2019). Algılanan eş desteği ve evlilik süresinin evlilik doyumunu ile ilişkisinde evlilikte sorun çözmenin aracı rolü. *Electronic Turkish Studies*, 14(2).
- Batık, V. M., & Kalkan, M. (2017). Evlilikte Algılanan Sorun Çözme Becerileri ve Evlilik Doyumu. *Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(5).
- Bertoni, a., & Bodenmann, G. (2010). Satisfied and dissatisfied couples. *European Psychologist*, 15(3), 175-184.
- Cutrona, C. E. (1996). Social support as a determinant of marital quality. In *Handbook of social support and the family* (pp. 173-194). Springer, Boston, MA
- Cohen, S., Wills, T. A. (1985). Stress, social support and buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
- Çağ, P. (2011). *Evlî bireylerde eş desteği ve evlilik doyumunu*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağ, P., & Yıldırım, İ. (2018). Evlilik doyumunda öznel iyi olma: Yaşam doyumunu ve iyimserliğin rolü. *Turkish Studies*, 13(4), 203-224.
- Çınar, L. (2008). *Evlilik Doyumu: Cinsiyet Roller ve Yardım Arama Tutumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirtaş, E. (2021). *Evlî bireylerde eş desteği, evlilik doyumunu, sorun çözme becerileri ve depresyon arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Dehle, C., Larsen, D., & Landers, J. E. (2001). Social support in marriage. *American Journal of Family Therapy*, 29(4), 307-324.
- Ersanlı, K. & Kalkan, M. (2008). *Evlilik İlişkilerini Geliştirme Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Glenn, ND & Weaver, CN. (1981). The contribution of marital happiness to global happiness. *Journal of Marriage and the Family*, 43:161-169.
- Gökmen, A. (2001). *Evlî eşlerin birbirine yönelik kontrolçülük ve bağımlılık algılarının evlilik doyumunu üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Hayward, M. & Zhang, Z. (2006). Gender, the marital life course, and cardiovascular disease in late midlife. *Journal of Marriage and Family*, 68(3), 639-657.
- Julien, D. & Markman, H. J. (1991). Social support and social networks as determinants of individual and marital outcomes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8(4), 549-568
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Keçebaş, H. (2020). *Yeni evlenen ve uzun süreli evli çiftlerin bağlanma stillerinin ve eş desteğinin evlilik doyumu üzerine etkisi*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Kublay, D ve Oktan, V. (2015). Evlilik uyumu: değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (44), 25-35.
- Özbek, M. (2016). *Evli bireylerde yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşlarının çeşitli değişkenlerle incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Özdemir-Kemahlı, P. (2020). Ailelerin üzerinde durduğu fay hattı: aile huzuru, nitel bir araştırma. *Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 51(51), 18-49.
- Özdemir, P., & Bakiler, E. (2021). Aile huzuru ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 1881-1895.
- Pamuk, M., & Durmuş, E. (2015). Investigation of burnout in marriage. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 162-177.
- Sardoğan, M. E. & Karahan, T. F. (2005). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri eğitimi programının evli bireylerin evlilik uyumları düzeyine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 89-112.
- Reevy, G. M. (2001). Use of social support: Gender and personality differences. *Sex Roles*, 44, 437-459.
- Şendil, G. & Korkut, Y. (2008). Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 28, 15-34.
- Şener, A. & Terzioğlu, R. S. (2002). Ailede eşler arasında uyuma etki eden faktörlerin araştırılması. Ankara: *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları*.
- Taşköprü, M. (2013). *Evlilik doyumu ile problem çözme becerileri, stres ile başa çıkma ve evlilik süresi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin Çatal, M., Kalkan, M. (2019). Evli bireylerin evlilik değerleri, evlilik doyumu ve evlilik tipleri. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 179-186.
- Tezer, E. (1994). Evli eşler arasındaki çatışmalar ile çeşitli demografik değişkenlerin evlilik doyumuna etkisi: Kadının eşin bir işte çalıştığı ve çalışmadığı eşler üzerinde bir araştırma, *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 2(3), 209-217.
- Turan, F. (2015). *Ailede bütünlük duygusunun ve eş desteğinin evlilikte problem çözme becerisini yordaması*. Doktora çalışması, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Yıldırım, İ. (2004). Eş destek ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (22), 19-26.
- Yıldız, MA & Baytemir, C. (2016). Evli bireylerde evlilik doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiye benlik saygısının aracılığı. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 17:67-80.

THE EFFECT OF SPOUSAL SUPPORT ON FAMILY TRANQUILITY

EXTENDED ABSTRACT

Aim and Scope: Marriage is an integral part of the family. It is thought that spousal support may play an important role in ensuring peace in the family. While investigating the relationship between spousal support and family tranquility in the researchers, it was aimed to examine whether these two concepts make a difference in terms of age, gender, duration of marriage, number of children, employment status or the spouse's employment status for married individuals. It is thought that the findings will contribute to the literature.

The participant group of the study consisted of 447 people, 330 women and 117 men. Support perceived by individuals from their spouses was determined by the “Spousal Support Scale”, and their level of family tranquility was determined by the “Family Tranquility Scale”.

Methodology: In the research, a descriptive survey model was used within the scope of the quantitative research method as it aims to determine the current situation. Information about the sociodemographic variables discussed in the study was obtained with the “Personal Information Form” developed by the researcher. In the statistical evaluation of the data, the assumption of normality was first examined with the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests ($P < .05$). In the study, it was determined with the Mann Whitney U test whether the total scores of the scale and the total scores of the sub-dimensions differed according to the variables of gender, employment status and spouse employment, and with the Kruskal Wallis H test whether they differed according to the variables of age, duration of marriage and number of children. The relationship between Spousal Support Scale and Family Peace Scale total scores and sub-dimension total scores was determined by the Spearman correlation coefficient. The research findings were considered significant at the $p < 0.05$ significance level. All statistical calculations were made in SPSS 22.0 V statistical package program.

Results, Discussions and Suggestions:

1. It has been determined that there is a positive and significant relationship between the perceived spousal support of married individuals and family tranquility.
2. Spousal support and family tranquility levels were determined to differ according to gender.
3. It has been determined that the perceived spousal support of married individuals in the 25-34 age range in terms of financial aid and information support is higher than other age groups.
4. While perceived spousal support differed according to the duration of marriage, it was determined that the level of family tranquility did not differ according to the duration of marriage.
5. According to the number of children, perceived spousal support and felt family tranquility, it was determined that the social interest support of the individuals who do not have children is higher than the individuals who have children.

6. It was determined that the financial aid and information support and social interest support sub-dimension total scores of the working individuals were higher than the non-working individuals. It was determined that the family tranquility perceived by the working individuals compared to the non-working individuals did not differ.
7. It was determined that the general level of satisfaction affecting the family tranquility of individuals with working spouses is higher than those whose spouses are not working.

Considering the results of the research, it is seen that there is a strong positive link between spousal support and family tranquility. It is thought that issues such as sharing duties and responsibilities in marriages, meeting emotional and social needs, roles related to children and the support felt in duties and providing perceived financial support between spouses also affect the meaning, happiness, satisfaction and tranquility that the individual. It is thought that male participants' perceived spousal support and family tranquility in their marriage are high, male participants perceive more support from their spouses, and at the same time, the perceived support may have increased family tranquility. It has been determined that emotional and social support decreases as the age increases. However, it was determined that family tranquility did not differ significantly depending on age. It was determined that as the duration of marriage increased, there was a decrease in family tranquility and spousal support. It has been determined that the perceived spousal support of married individuals varies according to the characteristics of the child, and the child is not a factor in the formation of a peaceful environment in the family.

Further research in order to determine the variables that predict family tranquility and information on how the family tranquility system of individuals who are part of the homes is affected would be useful. The abilities of couples who are considering marriage can be increased in order to obtain training on the importance of spousal support, which is one of the variables that affect the family tranquility before marriage. Besides, it may be beneficial to provide family training on the factors of tranquility in the family. It is considered that it would be beneficial to increase investments in health expenditures for family counseling services and in family and marriage counseling services in social service units.

Keywords: Spousal Support, Family Tranquility, Married.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2023, 3 (2): 185-210

Türkiye’de Kadının Akademideki Yeri: Cam Tavana Bir Bakış

The Place of Women in Academia in Turkey:
A Look at the Glass Ceiling

Sevilay ÇUBUK¹, Dilek EROL²

¹Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Uşak
· sevilay.cubuk@usak.edu.tr · ORCID > 0000-0002-0493-6127

²Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Uşak
· dilekerol@gmail.com · ORCID > 0000-0002-5565-586X

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 26 Temmuz/July 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 17 Kasım/ November 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 3 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 185-210

Atıf/Cite as: Çubuk, S., Erol, D. "Türkiye’de Kadının Akademideki Yeri: Cam Tavana Bir Bakış"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 185-210.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Dilek EROL

TÜRKİYE'DE KADININ AKADEMİDEKİ YERİ: CAM TAVANA BİR BAKIŞ

ÖZ

Bu çalışmada, cam tavan sendromu perspektifinde Türkiye'de 1984-2022 yıllarında bulunduğları kadrolara göre kadın akademisyen sayıları ve bu sayıların erkek akademisyenlere oranlarının tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu temel amaç çerçevesinde öğretim elemanı kapsamındaki tüm kadroların mevcut durumu ortaya konmuştur. Çalışma nitel desende tasarlanmış olup, doküman analizine başvurulmuştur. Veriler, 1984-2022 yılları arasında Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'nde yer alan öğretim elemanı istatistiklerinden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda ülkemizde yıllara göre kadın akademisyen sayılarının arttığı görülse de erkek akademisyenlere oranlarında özellikle doçent ve profesör kadrolarında geride olduğu görülmüştür. Kadının akademiye yükselmesinin önündeki engeller incelenerek, pozitif ayrımcılıklar ile süreçte desteklenmesi, idari kadrolara mecburi cinsiyet kotalarının konulması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kadın Akademisyen, Öğretim Elemanı, Kadın, Cam Tavan Sendromu.

THE PLACE OF WOMEN IN ACADEMIA IN TURKEY: A LOOK AT THE GLASS CEILING

ABSTRACT

This study aims to determine the number of female academics in Turkey in 1984-2022 according to their positions and the ratio of these numbers to male academics from the perspective of glass ceiling syndrome. Within the framework of this main objective, the current situation of all positions within the scope of academic staff was revealed. The study was designed in qualitative design, and document analysis was used. The data consist of teaching staff statistics in the Higher Education Information Management System between 1984-2022. As a result of the study, it was observed that although the number of female academics in our country has increased over the years, the ratio of female academics to male academics is behind, especially in associate professor and professor positions. It is suggested that the obstacles to the promotion of women in academia should be examined, positive discrimination should be supported in the process, and compulsory gender quotas should be set for administrative staff.

Keywords: Female Academician, Lecturer, Woman, Glass Ceiling Syndrome.

GİRİŞ

Kadınlar tarih boyunca kendilerine biçilen geleneksel anne ve eş olma gibi rollerin yanı sıra ev dışında ve evde birçok faaliyette rol almışlardır. Tüm bu rolleri yerine getirirken aynı zamanda ekonomik alanda da iş gücüne dahil olan kadınlar bu süreçte birçok zorlukla karşılaşabilmektedir. Kadınların karşılaştığı başlıca zorluklar; toplumsal cinsiyet eşitsizliği, içerisinde buldukları toplumun kültürel ve ahlaki değerleri, eğitim hakkından yararlanamama, çalıştıkları işlerde üst düzey pozisyonlara yükselememedir (Karakuş, 2016). Kadınların çalışma hayatlarında maruz kaldıkları bu zorluklar “cam tavan” veya “cam tavan sendromu” kavramıyla ifade edilmektedir. Akdemir & Çalış Duman (2017) bu kavramı ‘hiyerarşik bir yapı içinde kadınların ya da azınlıkların üst düzey pozisyonlara ulaşmasını engelleyen görünmez engel’ olarak tanımlamıştır. Günümüzde kadınların yoğun olarak çalıştığı alanlardan birisi de akademi olarak bilinmektedir ve diğer alanlar da olduğu gibi kadınlar eğitim alanında da cam tavan engeliyle karşı karşıya kalabilmektedirler.

Türkiye tarihinde kadınlar yükseköğrenime ilk olarak Meşrutiyet Dönemi’nde adım atmıştır. Bu dönemde, ilk başlarda dersleri bir köşeden izlemiş, ilk dersini 5 Şubat 1924’te İstanbul Darülfünunu’nda verebilmiştir (Hancıoğlu & Çıtır, 2018). Cumhuriyet Dönemi’nde kadınlara tanınan hak ve özgürlükler artmış, kadınlar bu dönemde yükseköğretime katılmış, akademik kariyerlerinde ilerlemişlerdir (Özkanlı & Korkmaz, 2000). Türk yükseköğretim tarihinde ilk kadın akademisyenin 1932 yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nda görevine başladığı bilinmektedir (Bildirici vd., 2003). 1930’lardan günümüze özellikle 1980’ler ve sonrasında kadınlar akademi içerisinde gün geçtikçe daha fazla yer aldığı görülmektedir (YÖK, 2022).

Dünyada ve aynı şekilde Türkiye’de akademik çalışmaların yürütülmesi süreci ve akademik kariyer basamaklarında yükselmek belli şartlara bağlıdır. Bu şartlar kadın erkek fark etmeksizin tüm akademisyenleri zorlayabilmektedir. Fakat kadın akademisyenlerin ve akademisyen olmak isteyen öğrencilerin bu şartların yanı sıra toplumsal cinsiyet kapsamında başka sorunlarla da mücadele etmek zorunda kaldıkları inkâr edilemez bir gerçektir. Özellikle gelenekçi ataerkil toplumlarda kadınlar daha belirgin ve aşılması güç zorluklara maruz kalabilmektedirler. Birçok çalışma akademide de cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu, akademi içerisinde cinsiyetçi bir dilin hâkim olabildiğini, karar verici üst düzey pozisyonlar için cinsiyet temelli değerlendirmelerin yapılabildiğini gözler önüne sermektedir (Öztan & Doğan, 2015). Monroe vd., (2008) de özellikle yönetim ve görece daha yüksek gelirli akademik pozisyonlarda cinsiyet eşitsizliğinin yaşandığını vurgulamaktadır. Kadınların akademi gibi kamusal alanlardan ziyade daha çok ev ya da özel alanlarda olması düşüncesini savunanların oldukça fazla olması bu duruma sebebiyet veren faktörler arasında değerlendirilebilir. Kadına toplum tarafından tarihin ilk zamanlarından bu yana atanmış olan annelik, ev hanımlığı ve iyi bir eş olma görevi kadınların akademik faaliyetlerde yeterince yer alamamasına yol açabilmekte, bu

görevlerini yerine getirirken yaşadığı sıkıntılar akademi içerisinde yatay veya dikey yükselme olanağını elinden alabilmektedir. Kadını ikinci plana iten bu düşünce sistemi sebebiyle kadınlar akademinin yanı sıra diğer sektörlerde de erkeklere oranla daha az yükselmekte, dezavantajlı konuma düşebilmektedirler. Cam tavan sendromu gibi zorlukların yanı sıra mobbing ve tacize maruz kalma durumları da kadınların akademiye tutunabilmelerini ve yükselbilmelerini oldukça zorlaştırmaktadır (Monroe vd., 2008).

Avrupa Birliği'nde yer alan ülkeler incelendiğinde kadın akademisyenlerin, akademinin %40'ını oluşturduğu ve yaklaşık olarak %20'sinin ise üst yönetim pozisyonlarında yer aldıkları görülmektedir. Üst düzey kadrolarda yer alan kadın akademisyen oranlarına ülke bazında bakıldığında Fransa %19, Almanya %17, Belçika %15 ve Birleşik Krallık %15'lik bir orana sahiptir (www.catalyst.org, 2017; She Figures, 2016). 2013 yılında Thomas Reuters'ın dünya çapındaki sıralamayı baz alarak ilk 400'e giren üniversitelerin verilerini kullanarak oluşturduğu toplumsal cinsiyet endeksine göre Türkiye %47,5 kadın öğretim üyesi oranı ile cinsiyet dağılımı dengeli ülkeler arasına girmiştir (Grove, 2013). 2015 verilerine bakıldığında ise Türkiye'de devlet, özel ve vakıf tüm üniversitelerde çalışan öğretim üyelerinin %43'ünün kadın olduğu görülmektedir (Seskir, 2017). Günümüz Türkiye'sinde akademiye kadın akademisyenlerin oranları sayısal olarak eşitliğe yakın gözükse de hiyerarşik anlamda incelendiğinde aynı veriler gözlemlenememekte olup, akademik unvan kademeleri yükseldikçe kadın akademisyen oranı azalmaktadır (Şentürk, 2016; Savaş vd., 2018).

Türkiye'de akademik kadronun yaklaşık %43'ü, profesör kadrolarının ise ortalama %30'u kadın akademisyenlerden oluşmaktadır. Buna rağmen yönetim kademelerine bakıldığında yaklaşık %95'lik bir bölümü erkek akademisyenlerin doldurduğu görülmektedir. Profesörlük kademesinde Türkiye, AB ortalamasının üzerinde kadın akademisyene sahipken üniversitelerin yönetsel kademelerinde bu durum AB'nin çok altına düşmektedir. Üniversite yönetimlerindeki kadın oranı, 27 AB ülkesi ortalamasında %15,5, Türkiye'de ise %5,5'tur. 2015 itibarıyla, Türkiye'de 174 üniversitenin sadece 14'ünde kadın rektör görev yapmaktadır (KADER, 2015). Profesörlük kadrolarındaki kadın oranı Türkiye'den düşük olan AB ülkelerinde, üniversite yönetimindeki kadın oranlarının Türkiye'deki oranlardan 3-4 kat daha yüksek seyrettiği görülmektedir.

Kadınların Yükseköğretime ve Akademiye Girişi

Türkiye tarihine bakıldığında kadınların öğrenci ve de akademisyen olarak yükseköğretimde varlıklarını sürdürmelerine çok karşı çıkılmadığı, bu yönde adımlar atıldığı görülmektedir. Erkek egemen bir yükseköğretim anlayışının olmaması kadınların akademiye katılmalarına olanak sağladığı söylenebilir (Neusel, 1996; Acar, 1996). Türk kadınına yükseköğrenim yapma olanağı ilk kez Meşrutiyet

Dönemi’nde sağlanmış (Kurnaz, 1996). Darülfünuna 5 Şubat 1914’te ilk kız öğrenci kabulü olmuş ve konferanslarla dersler işlenmiştir (Hancıoğlu & Çıtır, 2018; Ergün, 1978; Spuler, 1975). Cumhuriyetin ilk yıllarında çağdaşlaşma yönünde atılan adımlar, akademisyen ihtiyacının artması vb. durumlar kadınların akademiye girme sürecini kolaylaştırmıştır. Kadınlar Cumhuriyet Dönemi’nde de üniversitelerde öğrenci ve akademisyen olarak yer alma haklarını kullanmışlardır. Artan hak özgürlükler ve ihtiyaçtan da kaynaklı olarak akademiye yükselmişler, yönetici kadrolarında yer almaya başlamışlardır (Özkanlı & Korkmaz, 2000). Kadınların üniversitelere öğrenci olarak kabul edilmeleri 1914 yılında başlamış olmasına rağmen akademisyen olarak faaliyet göstermeleri 1930’ları bulmuştur. İlk kadın akademisyen ise 1932’de Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nda ders vermeye başlamıştır (Bildirici, 2003). 1935 yılına gelindiğinde 93 kadın akademisyenin üniversitelerde göreve başladığı görülmüştür (Şentürk, 2015). Kadın akademisyen oranı 1945-1960 arasında artmaya devam etmiş, kadınlar çoğunlukla fen fakültelerinde okutman olarak faaliyet göstermişlerdir (Bildirici vd., 2003).

Akademiye kadınların varlığı 1980 ve sonrasında akademisyenlerin aldığı ücretin azalması ve akademisyenlik mesleğine olan ilginin de düşmesiyle giderek artma eğilimi göstermiştir (Arslan, 2014). Askeri darbenin etkisiyle düşen çalışan maaşları, sendikalaşma oranındaki azalmalar ve üniversitelerde yaşanan tasfiyeler kadın akademisyen alımlarını etkilememiş tam aksine kadın akademisyenlerin oranında artmalar olmuştur.

Türkiye’de kadınların üniversitelerde çalışma tarihleri 3 aşamada incelenebilir (Özbilgin & Healy, 2004). 1920-1930 arası dönemi kapsayan ilk aşamada Mustafa Kemal Atatürk’ün benimsediği ilkeler ve yapılan yenilikler sonucu ilk kadın akademisyenlerin istihdamı sağlanmıştır. 1940-1980 arasını kapsayan ikinci aşamada kadın akademisyenlerin sayısı yavaş yavaş artmaya başlamış, Atatürk’ün ortaya koyduğu ilkeler pekiştirilmiştir. 1990’larda yeni özel üniversitelerin açılmaya başlamasıyla birlikte üniversitelerdeki durağan büyüme oranı ivme kazanmıştır. Üçüncü aşamanın başlangıcı kabul edilen bu durum üniversitede hizmet sektörünün genişlemesini sağlamış, kadın akademisyen oranlarının artmasına olanak tanımıştır. 1960’larda kadın akademisyen oranı %19 olarak bilinmekteyken, 1999 yılına gelindiğinde bu oranın %34,6’lara yükseldiği görülmüştür. YÖK 2018 istatistiklerinde toplam akademik personelin %44’ünü kadın akademisyenler kapsamakta, 2022 güncel verilerinde ise bu oran %45,8 olarak karşımıza çıkmaktadır (YÖK, 2022).

Türkiye’de kadınların akademideki yeri, yaşadıkları zorluklar vb. konuları içeren akademik çalışmalar kadın hareketinin de etkisiyle 1980’lerde çalışılmaya başlanmıştır. 1980’lerin sonlarında Eser Köker’in hazırladığı “Türkiye’de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğretim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme” başlıklı doktora tezi kadın akademisyenlere yönelik öncü çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Sonraki dönemlerde Acar (1991, 1993, 1996, 1998)

da çeşitli yıllarda yazdığı makalelerle literatüre birçok katkı sağlamış, kadın hareketinin kurumsallaşması yönünde adımlar da bu dönemlerde atılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de üniversitelerde kadın hareketinin kurumsallaşması iki yolla gerçekleşmiştir. İlk olarak akademisyenlerin yer aldığı yönetim kurulunun faaliyetlerini yürüttüğü kadın araştırma ve uygulama merkezleri kurulmuştur. Türkiye’de akademi içerisinde toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik çalışmalar ilk kez 1989’da İstanbul Üniversitesi’nde ve 1993’te Ankara Üniversitesi’nde kurulan kadın araştırmaları merkezleri ile kurumsallaşmaya başlamıştır. Kadın araştırmaları merkezlerinde kadın sorunları, kadınların sahip oldukları haklar, toplumsal cinsiyet, kadınların girişimcilik süreci, toplum ve ailede kadın ve kadın sağlığı vb. gibi birçok konuda çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır; panellerde, sempozyumlar ve söyleşilerde bu konulara değinilmiştir. Bu merkezler kadınlarla ilgili her konuyu önemseyerek ele almayı, tüm kurum ve kuruluşlarda kadınlarla ilgili farkındalığın artmasını sağlayarak aynı zamanda bir kadın çalışmaları arşivi oluşturmayı kendilerine amaç edinmişlerdir (Savaş vd., 2018).

Kurumsallaşma diğer taraftan üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde açılmaya başlanan kadın çalışmaları ana bilim dalları ile devam etmiştir. Bu konuda ilk açılan ana bilim dalı 1993’te İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı olarak faaliyet gösteren yüksek lisans programı olmuştur. 1994 yılında ise “Kadının Kalkınmaya Katılımını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi”nin desteklediği ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları yüksek lisans programı açılmıştır. Farklı alanlardan gelen akademisyenlerin eğitim verdiği Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları yüksek lisans programı ise 1996 yılında açılmıştır (Alptekin, 2011).

Dünya’da ilk defa, 1995 yılında yapılan Pekin Deklarasyonu ile teşvik edilme-ye başlanan akademi kadın çalışmaları birimlerinin Türkiye’de desteklenmeye başlanması daha çok 2000’li yılları bulmuştur. 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de toplumsal hayatta kadın erkek eşitliğini sağlamayı ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı önlemeyi amaçlayan birçok düzenleme yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda üniversitelerin kadın araştırmaları merkezlerinin açılması teşvik edilmiş, ilerleyen yıllarda bu merkezler yaygınlaşmaya ve sayıca artmaya başlamıştır. 2018 yılı ocak verilerine bakıldığında 85 üniversitede kadın araştırmaları merkezlerinin bulunduğu görülmektedir (Savaş vd., 2018).

Cam Tavan Sendromu ve Akademisyen Kadınların Yaşadığı Problemler

Günümüz Türkiye’sinde kadınlar iş yaşamında yoğun bir şekilde faaliyet göstermektedirler. İstihdam sürecinde kadın çalışan sayısı artan bir ivme göstermekteyken, çalıştıkları statüde ilerleme ve üst düzey yönetimsel kadrolarda yer alma konusunda bu ivmeyi koruyamadıkları görülmektedir.

Kadınlar kariyerlerinde ilerleme sürecinde gözle görülen veya görülmeyen birçok engelle karşılaşabilmekte, bu engelleri aşmak ise kolay olamayabilmektedir. Kadınlar ile üst düzey yönetsel kademeler arasında bir engel olan bu durum kadınların sergilemiş olduğu başarı, kabiliyet ve liyakat vb. olumlu özelliklerin göz ardı edilmesine sebep olmakta, iş hayatında yükselebilmelerinin önüne geçmektedir (Gupta, 2018). Cam tavan kavramı literatürde; “kadın çalışanların aynı özlük haklarına sahip erkek çalışanlara göre daha fazla engelle karşılaşması”, “iş hayatında cinsiyet ayrımcılığının bir boyutu olarak, kadınların mesleki başarı ve yeteneklerini göz ardı eden yapay duvarlar” ve “ister kamu kurumlarında ister özel sektörde isterse sivil toplum kuruluşunda çalışsın, toplumun belli bir kesiminin üst düzey pozisyonlara ulaşmalarının önündeki görünmez engeller” olarak tanımlanmaktadır (Cho vd., 2014; Gupta, 2018). Cam tavan sendromu genel olarak bireysel, toplumsal ve örgütsel sebeplerden kaynaklı olarak ortaya çıkabilmektedir. Kadınlar özellikle toplumsal cinsiyetten kaynaklı cam tavan sendromuyla karşı karşıya kalmakta ve bu duruma toplumsal alanın birçok noktasında rastlanmaktadır. Son yıllarda konuya ilişkin yapılan çalışmalar 2001-2010 yılları arasında akademide cam tavan etkisinin giderek arttığını göstermektedir (TEPAV Raporu, 2011). Akademi cam tavan sendromunun en yoğun yaşandığı sektörlerden birisi olarak göze çarpmakta, kadın akademisyenlerin erkeklere göre bu süreçte daha dezavantajlı olduğu görülmektedir (Morley, 1994; Williams, 2005).

Türkiye’de kadının çalışma yaşamı eğitim seviyesine göre değişmektedir. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar, toplumun kadın cinsiyetine uygun gördüğü ve statüsü yüksek işler yapma eğilimindedir. Bu nedenle kadınların seçtikleri meslekler arasında akademisyenlik önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de akademisyenlik kadınların kendilerini en iyi şekilde temsil ettikleri alanlardan birisi olarak algılanmaktadır (Köker, 1988; Özbilgin & Healy, 2004; Tan vd., 2011). Bazı çalışmalarda kadınlar için akademinin bir cennet olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır (Poyraz, 2013). Bu ve benzeri sebeplerle akademide kadınlar yoğun bir şekilde yer almakta, kadın akademisyenlerin oranı günümüzde %45 civarındadır (YÖK, 2022). Akademik alanın bu anlamda toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi konulardan uzak kalması, bu tartışmalara akademide yer verilmemesi beklenmektedir (Karakuş, 2016). Buna rağmen literatürde bu konuya yönelik çalışmalar incelendiğinde akademide de cinsiyet eşitsizliği ve toplumsal cinsiyet kaynaklı sorunların yaşandığı, cinsiyetçi dil kullanımının yaygın olduğu, karar verici yönetsel pozisyonların cinsiyet temelli bir değerlendirme sürecinden geçtiği vb. gibi ayrımcılık durumlarının var olduğu anlaşılmaktadır (Monroe vd., 2008; Small vd., 2011; Munar vd., 2015; Xu vd., 2017). Ülkemizde kadın akademisyenlerle ilgili yapılmış çalışmaların, üniversite yönetiminde kadın akademisyenlerin eksik temsili, kadın akademisyenlerin karşılaştıkları güçlükler, toplumsal cinsiyet algılamaları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Özkanlı, 2007; Günlük Seven, 2009; Ergöl vd., 2012;

Poyraz, 2013; Ünnü vd., 2014; Kahraman vd., 2014; Öztan & Doğan, 2015; Suğur & Cangöz, 2016; Yenilmez, 2016; Şentürk, 2016; Şentürk vd., 2017).

Akademisyenlik mesleğine genellikle araştırma görevlisi olarak başlanmakta ve ulaşılabilecek en yüksek kadro profesörlük olmaktadır. Akademiye girişte kadın-erkek oranları birbirine yakinken, erkekler üst düzey pozisyonlara daha çabuk yükselmekte, kadınlar aynı hızda yükselememektedirler. Bu durum giriş düzeyinde birbirine yakın olan kadın-erkek akademisyen oranlarının üst düzey kademelerde kadınların aleyhine birbirinden uzaklaştığını göstermektedir. Akademik unvan derecesi ile kadın akademisyen sayısı ters orantılı seyretmektedir. Özellikle yönetsel kadrolar çoğunlukla erkek akademisyenler tarafından doldurulmaktadır. 2010 yılı YÖK verileri incelendiğinde araştırma görevlisi, uzman ve öğretim görevlisi gibi konumlarda kadınlar %47, erkekler %53 oranında yer almakta, aralarında belirgin bir fark göze çarpmamaktadır. Profesörlük aşamasında ise kadınların oranı %28, erkeklerin oranı %72 olarak gözükmemektedir (TEPAV Raporu, 2011). Türkiye'de 2018 YÖK verileri incelendiğinde ise akademide görev yapan araştırma görevlilerinin %50'si kadın iken profesörlük pozisyonunda bu oran %20'lik bir kayıpla %30'lara gerilediği görülmektedir (YÖK, 2018). Yurt dışında da üniversitelerin üst düzey yönetim kademelerinde kadın akademisyen oranı daha da düşmekte, yaklaşık olarak rektörlerin %9,1'i, rektör yardımcılarının %10,3'ü ve dekanların %21,3'ü kadın akademisyenlerden oluşmaktadır (O'Neil vd., 2019). Bir başka deyişle kadın akademisyenler üniversitelerde diğer kadrolara göre daha az güvenilir, yükselme ihtimallerinin düşük olduğu, akademik hiyerarşide daha alt seviyelerde faaliyet gösteren kadrolarda yer almaktadırlar (Şentürk, 2015). Bu kadroların akademi içerisindeki yardımcı ve destek kadrolar olduğu, daha üst seviyelere yükselme ihtimalinin bulunmadığı görülmektedir (Acar, 1993). Bu durum sonucunda da kadınlar daha alt kadrolarda yığılan, azınlık grubu konumunda bulunan, yönetim isteği yönetme becerine yansımayan, düşük temsil düzeyine sahip olan, yöneten değil yönetilen pozisyonunu her daim koruyan bir kadın akademisyen gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Kadın akademisyenler akademinin belli aşamalarında sistem dışı kalmaktadır. Sonuçta da akademik ilerleme kadar yönetim kademelerinde yer alma noktasında kendini belli eden bir cinsiyetçi bir sorun oluşmaktadır (Karakuş, 2016).

Kadın akademisyenlerle üniversitelerin üst düzey kademelerinde oranın niye azaldığı konusunda çeşitli çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Akademisyen kadınlar yönetsel kademede oranlarının düşmesinin sebebinin çoğunlukla iş ve aile ortamı arasında meydana gelen rol çatışması ve karmaşadan kaynaklandığını belirtmişlerdir (Suğur & Cangöz, 2016). Toplum genelinde yöneticilikle ilgili vasıfları erkeklerin daha iyi taşıdığı düşünülmekte, kadınların bu özellikleri yeterince taşıdığı düşünülmektedir. Bu durum da kadın akademisyenlerin üst düzey yönetici pozisyonlara yükselmesinin önünde bir engeldir (Yılmaz & Özdemir, 2012; Küçükşen & Kaya, 2016). Akademinin başında olan kadın araştırma görevlileri ev işleri, çocuk bakımı vs. gibi konularda tüm sorumluluğu üzerlerine almakta ve

akademi-ev işlerinin yükü altında ezilebilmektedirler. Araştırma görevlisi olarak çalışma hayatına başlayan akademisyen kadınların evde eş, anne ve ev kadını rollerinin yanı sıra, iş yerinde hem öğrenci olarak sorumluluklarının olması hem de çalıştığı kurumdaki eğitim, araştırma ve diğer faaliyetlere katılmaları yüklerinin daha da artmasına neden olmaktadır. Kadınların üstlenmiş oldukları rutin ev işleri, çocukların bakımı ve sorumlulukları, bunların yanı sıra akademinin gerektirdiği ders anlatma, bilimsel çalışmalar yürütme, kitap-makale vb. yayımlama, seminer-konferanslara katılma gibi sorumluluklar kadın akademisyenleri iş-aile dengesini sağlama konusunda oldukça zorlamaktadır (Comer & Stites-Doe, 2006; Ergöl vd. 2012; Gönen & Hablemitoğlu, 2004; İrey, 2011; Masikaa vd., 2014; O’Laughlin & Bischoff, 2005). Kadınların toplumsal cinsiyet dayatmasını kabullenmeleri ve akademide cinsiyetçi bir bakış açısının hâkim olması kadınları durduran en büyük engeller arasında yer almaktadır (Alkan, 2000; Kancı, 2008).

Özet olarak cam tavan gölgesi akademide de kadınların üzerine düşmekte, bunun sonucunda kadınlar akademik kariyerlerinde yükselmemekte hatta bazen akademiden ayrılmak zorunda kalabilmektedirler. Kadın akademisyenler zamanlarının büyük bir kısmını bilimsel çalışmalara ayırmakta, mesai saatlerinin dışında evde de çalışmaları gerekebilmektedir. Annelik, akademisyenlik, iyi bir eş olma vs. gibi birçok rolü aynı anda gerçekleştirmeleri gerekmekte, kendilerine özel zaman ayırmayabilmektedirler (Dikmen & Maden, 2012). Özellikle akademik kariyerin başlangıcı olan doktora tez aşaması kadınlar için aynı zamanda evlenme ve çocuk doğurma yıllarına denk gelmektedir. Akademiye başladığında bekar olan kadınlar iş-aile dengesini sağlayamamaktan endişe duyabilmekte bu sebepten dolayı evliliği erteleyebilmektedirler (Şevik, 2016; Altınoluk, 2017). Dolayısıyla kadın akademisyenleri konu alan çalışmalarda kadınların bu meslekte yükselmelemlerindeki etkenlerden biri de evlenme ve çocuk sahibi olmaları olarak göze çarpmaktadır (Ergöl vd., 2012). Araştırmalara göre doğum yaptıktan sonraki ilk 3 yıl içerisinde kadın akademisyenlerde dikkat dağınıklığı, odaklanma sorunları, uyku problemleri ve sürekli yorgun olma hali vb. durumlar gözükülebilmektedir. Bunların yanı sıra çocuktan kaynaklı bakıcı sorunları, okul-sağlık gibi genel kaygılar da yaşamaktadırlar (Genovate, 2013; Belkıs, 2016). Dahası kadın akademisyenler ücretlendirmede adaletsizlik, eğitimde fırsat eşitliğinden mahrum bırakılma, mobbing, iş bulmada ve meslekte yükselmede ayrımcılığa maruz kalma ve sosyal haklarından yararlanamama gibi birçok farklı problemle başa çıkmak zorunda kalabilmektedirler (Yılmaz, 2005; Kocacık & Gökkaya, 2005).

Sayılarla Türkiye’de Akademide Kadının Yeri

Türkiye’deki kadın akademisyen oranlarına genel olarak bakıldığında birçok Avrupa ülkesinin üzerinde olduğu görülmektedir (Şentürk, 2016). Avrupa Komisyonu’nun She Figures raporunda Avrupa Birliği’ne dâhil olan ülkelerdeki kadın

akademisyen oranı %40,6 olarak belirlenmiştir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 2020 verilerine göre kadın akademisyen oranı %45,13 bulunmuştur. Bu veriler Türkiye’de kadın akademisyenlerin azımsanamayacak bir oranla akademide yer aldıklarını göstermektedir. Fakat bu durum akademisyenliğe giriş seviyesinden üst kadrolara yükseldikçe tersi yönde değişmektedir. Kadın akademisyenlerin üniversitelerin kadrolarına ve bölümlerine dağılımları, yönetsel kademelerdeki oranları erkek akademisyenlere göre farklılık göstermektedir (Er, 2008). Kadın akademisyenlerin yönetimdeki ve idaredeki varlıkları incelendiğinde %58’inin herhangi bir idari görevinin bulunmadığı, en az buldukları kadronun ise senato üyelikleri olduğu görülmüştür (Şentürk, 2015). Bu durum rektörlük kadrosunda da kendini göstermektedir. YÖK 2018 verilerine göre Türkiye’de 112 devlet üniversitesinin sadece 4 tanesinin (Düzce, İzmir Ekonomi, İzmir Demokrasi ve Yüksek İhtisas Üniversitesi) rektörünün kadın olduğu, 68 vakıf üniversitesinden ise 11’inin rektörünün kadın olduğu kayıtlara geçmiştir (YÖK, 2018). YÖK 2019 verilerine göre Türkiye’deki 204 üniversite içerisinde kadın rektöre sahip üniversite sayısı sadece 16’dır. Bu üniversitelerin yanı sıra rektör ataması yapılmamış 4 üniversite dışında kalan 184 üniversitenin yönetiminde erkek rektörler yer almaktadır. Oransal olarak bakıldığında erkek rektörlerin oranı %92 olurken kadın rektör oranı yalnızca %8’de kalmaktadır (YÖK, 2019).

Bu çalışmada, cam tavan sendromu perspektifinde Türkiye’de 1984-2022 yıllarında buldukları kadrolara göre kadın akademisyen sayıları ve kadro içerisindeki oranlarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

1. Türkiye’de 1984-2022 yılları arası buldukları kadrolara göre kadın akademisyen erkek akademisyenlere oranı nedir?
2. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın profesör sayısı nedir?
3. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın profesör sayısının erkek profesör sayısına oranı nedir?
4. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın doçent sayısı nedir?
5. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın doçent sayısının erkek doçent sayısına oranı nedir?
6. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın yardımcı doçent (doktor öğretim üyesi) sayısı nedir?
7. Türkiye’de 1984-2022 yılları arasında kadın yardımcı doçent (doktor öğretim üyesi) sayısının erkek doçent (doktor öğretim üyesi) sayısına oranı nedir?

8. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın öğretim görevlisi sayısı nedir?
9. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın öğretim görevlisi sayısının erkek öğretim görevlisi sayısına oranı nedir?
10. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın araştırma görevlisi sayısı nedir?
11. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın araştırma görevlisi sayısının erkek araştırma görevlisi sayısına oranı nedir?
12. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın okutman sayısı nedir?
13. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın okutman sayısının erkek okutman sayısına oranı nedir?
14. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın uzman sayısı nedir?
15. Türkiye'de 1984-2022 yılları arasında kadın uzman sayısının uzman sayısına oranı nedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma kapsamında verilerin toplanması sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, verilerin analizi betimsel analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi yönteminde araştırma konusu ile ilgili durum ve olayları içeren belge ve dokümanlar incelenerek veri toplama sürecine dâhil edilmektedir. Kaynaklara ulaşılması, incelenen kaynaklardan veri toplanabilmesi, bulgularla ilgili not alınması ve ulaşılan verilerin değerlendirilebilmesi gibi eylemlere olanak sağlaması yönüyle doküman incelemesi yöntemi gözlem ve görüşme gibi yöntemlerin kullanılmadan araştırmaya yönelik bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle doküman incelemesi yöntemi araştırmacıların zamandan ve kaynaklardan tasarruf etmesine olanak sağlamaktadır (Ekiz, 2003; Karataş, 2015). Betimsel analiz yöntemi ile araştırma kapsamında toplanan veriler düzenlenerek araştırmacı yorumlarıyla birlikte okuyucu kitleye sunulmaktadır. Toplanmış olan veriler kod, kategori ve temalara göre sınıflandırılarak özetlenmekte ve değerlendirilmektedir. Betimsel analiz sürecinde öncelikle betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulmakta, ikinci adım olarak temalaştırılmış çerçeveye göre veriler işlenmekte, sonrasında bulgular tanımlanmakta ve son olarak bulguların değerlendirilerek yorumlanması gerçekleştirilmektedir (Karataş, 2015; Neuman, 2012; Yıldırım & Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de yer alan Devlet, Vakıf ve Vakıf MYO üniversitelerinde görev yapmış olan kadın akademisyenlerin sayısal verileri oluşturmaktadır. Çalışmada tüm verilere bütünsel bir bakış açısıyla incelenmek istediğinden ve veriler erişilebilir olduğundan örneklem alınmamıştır.

Veri Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nde yer alan öğretim elemanı istatistiklerinden üniversite bazında öğretim elemanı sayıları yıllara göre araştırılmıştır. 1984-2022 yılları arasındaki verilerin her yıl için raporları incelenerek “profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi, okutman, uzman, araştırma görevlisi ve çevirici” kategorilerindeki sayısal veriler kaydedilmiştir. Ulaşılan sonuçlar kaydedilerek bir doküman listesi hazırlanmış, bu dokümanlar araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde kategorileştirilmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan kadın akademisyenlerin yıllara ve ünvanlarına göre sayısal ve oransal olarak verileri kategorileştirilerek grafiklere yansıtılmış ve ulaşılan veriler yorumlanmıştır.

Şekil 1. Veri Toplama Süreci

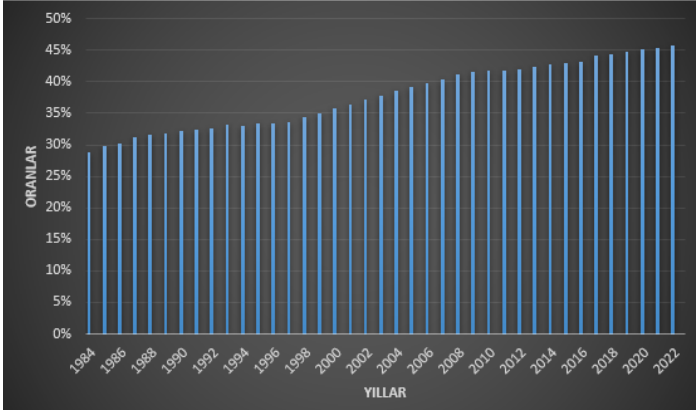
Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde betimsel analiz yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak ulaşılan öğretim elemanı raporları bilgisayar ortamına aktarılarak çözümlenmeye başlanmıştır. Son olarak çalışmalardan elde edilen bulgular kategorileştirilerek yorumlanmıştır. Bu kategoriler 1984-2022 yılları arasındaki verilerin her yıl için raporlar incelenerek “profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi, okutman, uzman, araştırma görevlisi ve çevirici” olup olmama durumlarına göre belirlenmiş ve veriler bu hususlar göz önünde bulundurularak betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgularının belirlenen kategorilere göre dağılım grafikleri yapılmıştır.

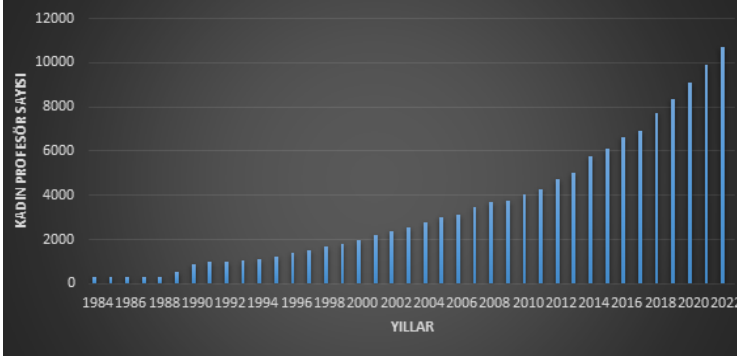
BULGULAR

Türkiye'de akademiye girdikleri ilk yıllardan bu yana kadın akademisyenlerin sayısı zamanla artmıştır. Fakat yer aldıkları kadrolardaki oranları ise çok fazla değişim göstermemiş, çok düşük düzeylerde artmıştır. Kadın akademisyenlerin geçmişten günümüze akademik hiyerarşi içerisinde kademe yükseldikçe oranlarının azaldığı görülmektedir. Türkiye'de 1984-2022 yılları arası buldukları kadrolara göre kadın akademisyen sayıları ve kadro içerisindeki oranları farklılık göstermektedir.

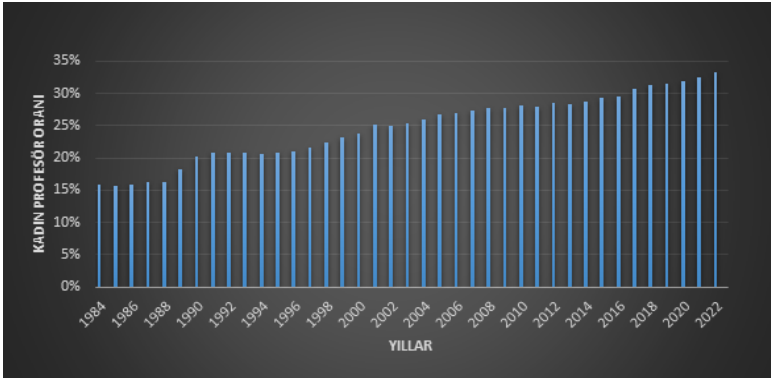
Grafik.1 1984-2022 Yılları Toplam Kadın Akademisyen Oranları

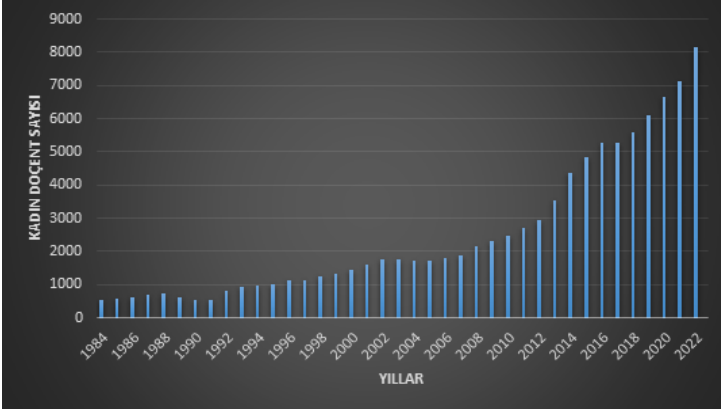
Grafik 1 incelendiğinde 1984-2022 yılları arasında Türkiye'de toplam kadın akademisyenlerin toplam akademisyenlere oranı 1984 başında %30 civarındayken, 2007 sonrasında bu oran %40'a çıkmış ve genel olarak 2022'ye kadar sürekli artış göstermiştir.

Grafik.2 1984-2022 Yılları Kadın Profesör Sayıları

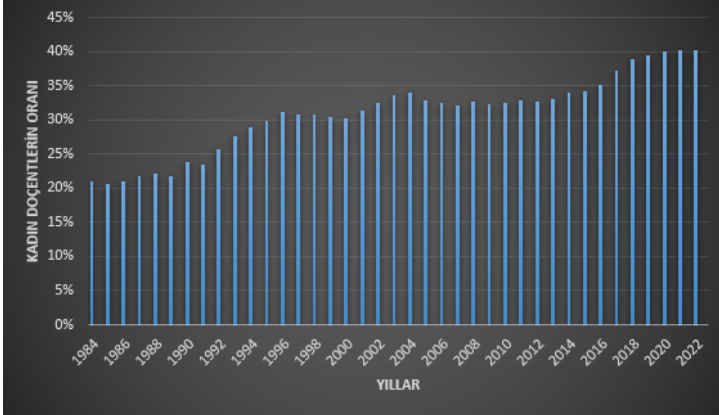
Grafik 2 incelendiğinde 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın profesör sayılarının sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum kadınların akademide profesörlüğe yükselmelerinde bir artışı gösterirken, toplam akademisyen sayısındaki artıştan da kaynaklanabilmektedir. 1984 yılında sadece 290 olan kadın profesör sayısı 2022’ye gelindiğinde 10743’e yükselmiştir.

Grafik.3 1984-2022 Yılları Kadın Profesör Oranları

Grafik 3, 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın profesörlerin toplam profesör sayısına oranlarının genellikle yükselmiş olduğunu göstermektedir. Özellikle 1996-2001 yılları ve 2019-2022 yılları arasında bu yükselmedeki ivmenin arttığı görülmektedir. Kadın profesörler sayı olarak artmanın yanı sıra 1984’ten bu yana oransal olarak da artarak akademide kendilerini göstermişlerdir. 1984-1990 yılları arasında %20 ve altında olan bu oran 2017 ve sonrasında %30’ların üzerine çıkmıştır.

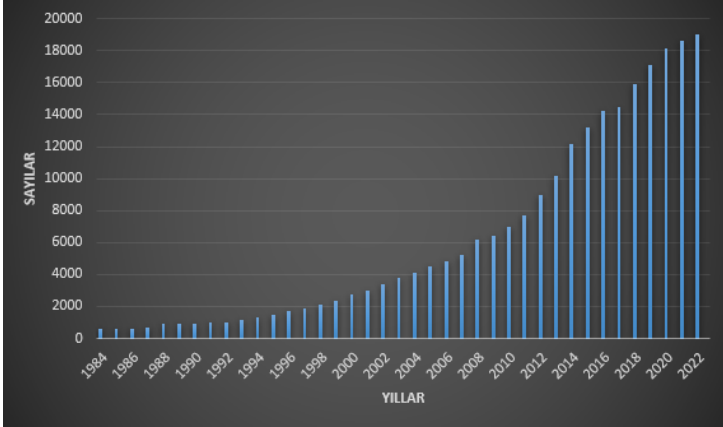
Grafik.4 1984-2022 Yılları Kadın Doçent Sayıları

Grafik 4 incelendiğinde doçent unvanı taşıyan kadın akademisyenlerin 1984-2022 yılları arasında yükselen bir ivmeyle sayılarını artırdıkları görülmektedir. Özellikle 2008-2022 yılları arasında bu artışın daha da hızlandığı söylenebilir. 1984-1995 yılları arasında 1000 ve altında olan kadın doçent sayısı 2022'ye gelindiğinde 8145'e yükselmiştir.

Grafik.5 1984-2022 Yılları Kadın Doçent Oranları

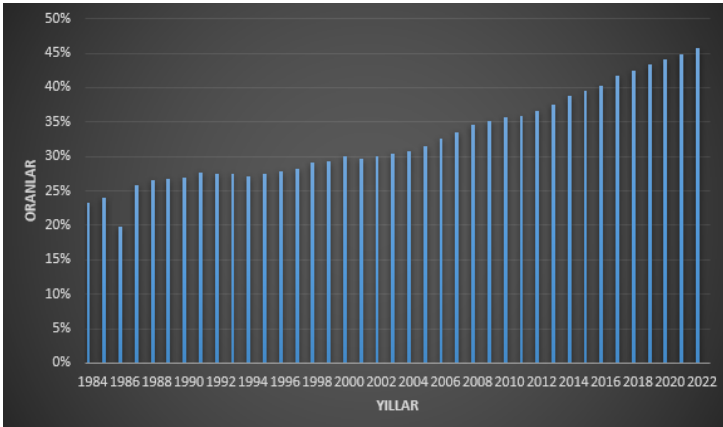
Grafik 5'e göre kadın doçentler 1984'ten 2022'ye gelindiğinde toplam doçent sayısına göre oranlarını artırmıştır. Yıllar içerisinde bu oran bazı yıllarda azalış gösterse de 2012 yılından sonra sürekli olarak artmıştır. 2019-2022 yılı verilerine bakıldığında kadın doçentlerin oranının %40 olduğu görülmektedir.

Grafik.6 1984-2022 Yılları Kadın Doktor Öğretim Üyesi (Yardımcı Doçent Doktor) Sayıları

Grafik 6 incelendiğinde 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın doktor öğretim üyesi sayılarının sürekli olarak arttığı, özellikle 2000 yılı ve sonrasındaki süreçte bu artıştaki ivmenin yükseldiği görülmektedir. 1984 yılında 584 olan kadın doktor öğretim üyesi sayısı 2022 yılına gelindiğinde 19009’a yükselerek yaklaşık 33 kat artmıştır.

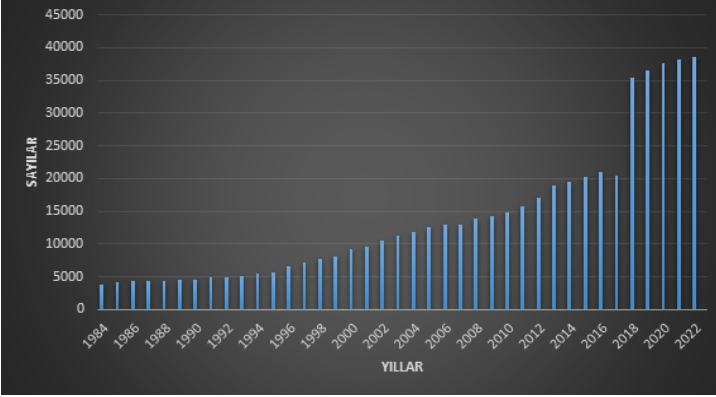
Grafik.7 1984-2022 Yılları Kadın Doktor Öğretim Üyesi (Yardımcı Doçent Doktor) Oranları

Grafik 7 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın doktor öğretim üyesi sayısının toplam doktor öğretim üyesi sayısına oranlarında genellikle artış olduğunu göstermektedir. 1985’ten 1986 yılına geçildiğinde kadın doktor öğretim üyelerinin

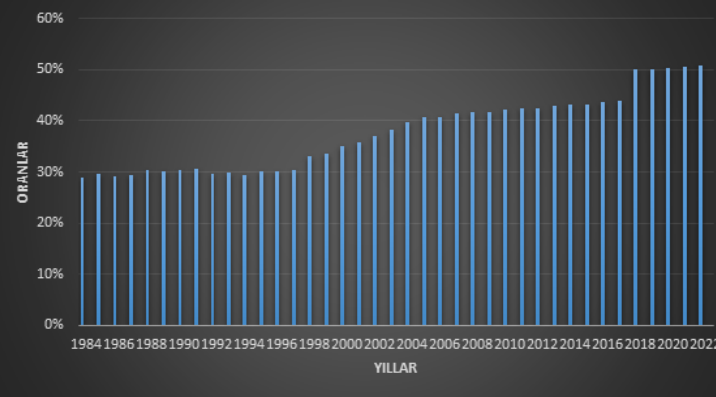
sayılarında artış olsa da oran olarak azalma gösterdikleri görülmüştür. 2022 yılı verileri doktor öğretim üyesi kadrosunda yer alan kadın akademisyenlerin oranının %46 olduğunu göstermektedir.

Grafik.8 1984-2022 Yılları Kadın Öğretim Görevlisi Sayıları

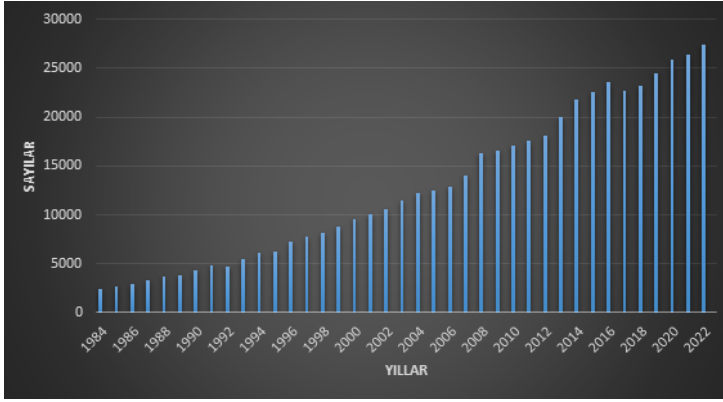

Grafik 8 incelendiğinde 1984-2022 yılları arasında kadın öğretim görevlilerinin genellikle sayılarının artış gösterdiği, özellikle 2018-2022 yılları arasında bu sayının yaklaşık 2 kat artarak 20 binlerden 40 binlere çıktığı görülmektedir.

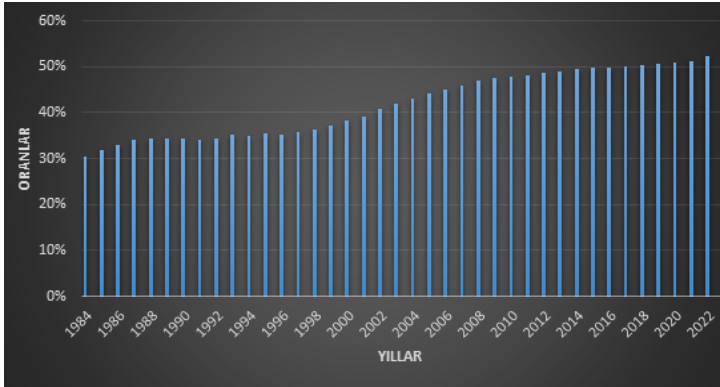
Grafik.9 1984-2022 Yılları Kadın Öğretim Görevlisi Oranları

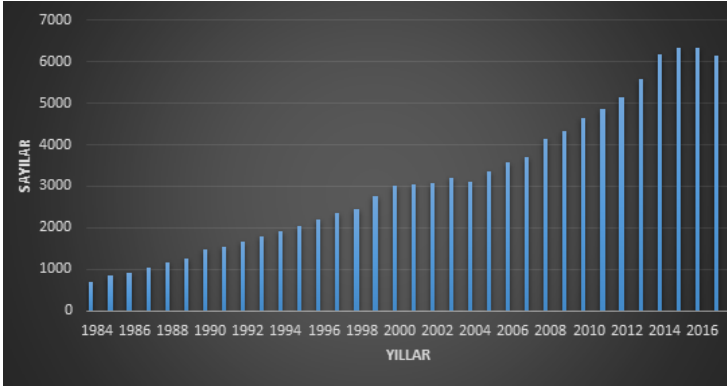
Grafik 9'a göre 1984'ten 2022 yılına kadar olan süreçte kadın öğretim görevlisi oranlarının artış gösterdiği, 1984-1997 ve 2010-2017 yılları arasında bu oranın yaklaşık olarak sabit kaldığı, 2018 yılında yüksek bir artış göstererek 2020'ye kadar olan süreçte yaklaşık olarak yine sabit kaldığı görülmektedir. 1984-1996 yılları arasında bu oranın %30larda olduğu, 2018-2022 yılları arasında ise %50 ve üzerine çıktığı bilinmektedir.

Grafik.10 1984-2022 Yılları Kadın Araştırma Görevlisi Sayıları

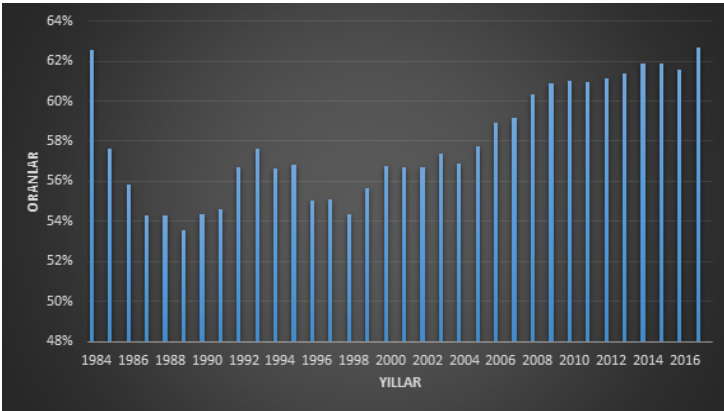
Grafik 10 incelendiğinde 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin sayısında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 1984-1992 yılları arasında 5 binin altında olan bu sayı 2020 sonrasında 25 binin üzerine çıkarak büyük bir artış göstermiştir.

Grafik.11 1984-2022 Yılları Kadın Araştırma Görevlisi Oranları

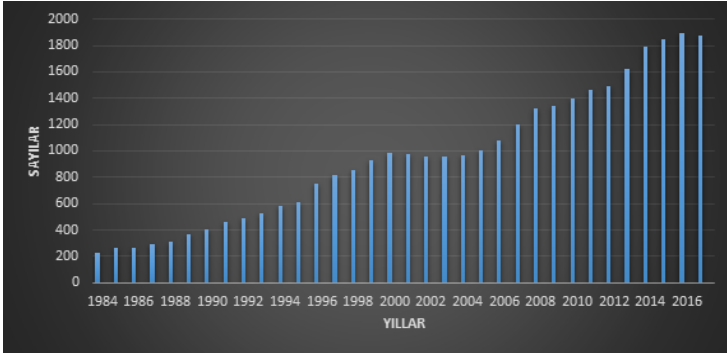
1984-2022 yılları arasında Türkiye’de araştırma görevlisi olarak çalışan kadın akademisyenlerin toplam araştırma görevlilerine oranları incelendiğinde 1984-2022 arasında bu oranın %30 ile %40 arasında değişkenlik gösterdiği, 2018-2022 yılları arasında ise artış göstererek %50’lerin üzerine çıktığı görülmektedir. Kadın araştırma görevlilerinin sayısal olarak artmasının yanı sıra akademinin girişi sayılabilecek bu konumda oransal olarak da sayılarını artırmaları kadınların akademik kariyer hedefine yönelimlerinin arttığını göstermektedir.

Grafik.12 1984-2017 Yılları Kadın Okutman Sayıları

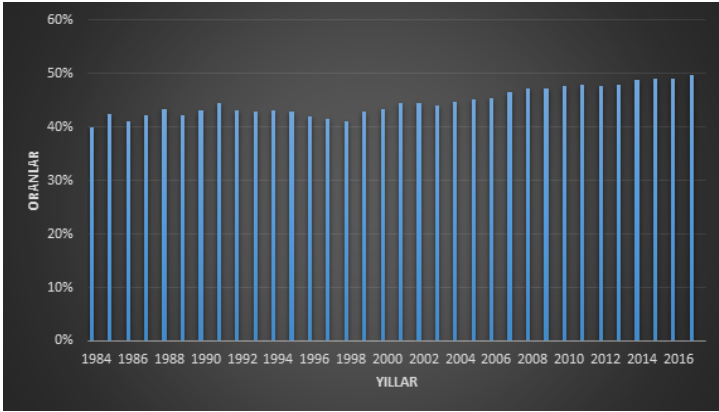
Kadın akademisyenlerin okutman kadrosunda 1984-2017 yılları arasında görev yaptıkları, 2017 yılından sonra okutman ünvanının kaldırıldığı bilinmektedir. Grafik 12'de kadın okutmanların sayısının bu süreç içerisinde genellikle artış gösterdiği, 2003'ten 2004 yılına gelindiğinde ve 2014-2017 arasında azalma olduğu görülmektedir. 1987 öncesinde binin altında olan bu rakam 2014 sonrası 6 binin üzerine çıkmıştır.

Grafik.13 1984-2017 Yılları Kadın Okutman Oranları

Grafik 13'teki 1984-2017 yılları arasında kadın okutman oranları incelendiğinde 1984 başında bu oranın %62 üzerinde olduğu, 1985 yılına gelindiğinde bu oranın %58'in altına indiği görülmektedir. 2004 yılına kadar bu oranın artıp azalarak değişkenlik gösterdiği ve 2004 sonrasında artışa geçerek 2017 yılına gelindiğinde %62 üzerine çıktığı izlenmektedir.

Grafik.14 1984-2017 Yılları Kadın Uzman Sayıları

Grafik 14 incelendiğinde uzman kadrosundaki kadın akademisyenlerin 1984-2017 yılları arasında sürekli olarak artış gösterdiği görülmüştür. 1984-2005 yılları arasında 1000 ve altında olan bu sayı 2014 ve sonrasında 1800 üzerine çıkmıştır.

Grafik.15 1984-2017 Yılları Kadın Uzman Oranları

Grafik 15'e göre, 1984-2017 yılları arasında kadın uzmanların toplam uzmanlara oranı %40-%50 arasında değişkenlik göstermiştir. 2007 yılı sonrasında bu oran sürekli artış gösterdiği görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre Türkiye’de kadın akademisyenlerin 1984-2022 yılları arasında çeşitli kadrolarda akademide faaliyet gösterdikleri, yıllar içerisinde toplam akademisyenlere göre oranlarının %29’dan başlayarak %46’ya kadar yükseldiği görülmüştür.

Türkiye’de akademisyenlik Öztan & Doğan (2015)’in tanımıyla cinsiyet dengesinin sağlandığı bütünlük bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Öztan & Doğan (2015) cinsiyet dengesi kavramını cinsiyet oranı yaklaşık %45-50 olan meslekler olarak tanımlamıştır. Özkaplan (2013) ise çalışmasında Türkiye’de AB ülkelerine kıyasla akademik kariyerin evrelerinde makasın daha dar olduğunu belirtmiş, kadın ve erkek akademisyen sayısı arasındaki farkın AB ülkelerinden daha az olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yıllar içerisindeki yükselme araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarından başlayarak profesör kadrosuna kadar genellikle devam etmiştir. Akademinin girişi olarak tabir edilen araştırma görevlisi kadrosunda kadın akademisyenlerin sayısı sürekli olarak artarken aynı zamanda toplam sayı içerisindeki oranları da yıllar içerisinde artış göstermiştir. 1984-2022 arasında bu oran %30 ile %40 seviyelerindeyken 2018-2022 yılları arasında ise artış göstererek %50’lerin üzerine çıkmıştır. Yıldız (2018) de çalışmasında araştırma görevlisi ve çevirici kadrolarında görev yapan kadın akademisyenlerin sayısal olarak fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. YÖK 2017 verilerine göre kadın araştırma görevlilerinin sayısı 23520 iken erkeklerin sayısı ise 23313 olarak kayıtlara geçmiştir. 2022 yılına gelindiğinde de bu durum değişmemiştir. 1984-2022 yılları arasında kadın akademisyenler araştırma görevlisi kadrosunda gösterdiği sayısal ve oransal artışı öğretim görevlisi kadrosunda da göstermişlerdir. 1984-2017 yılları arasında 20 bin ve altında olan kadın öğretim görevlisi sayısı 2018 ve sonrasında yaklaşık 2 kat artış göstermiş ve 40 binlere kadar çıkmıştır. 1984’ten 2022 yılına kadar olan süreçte kadın öğretim görevlisi oranları da sayısal verilere paralel olarak artış göstermiş, toplam öğretim görevlileri içerisinde kadınlar oranlarını da genellikle artış göstererek 2022’ye gelindiğinde önemli derecede yükseltmişlerdir. 1984-1996 yılları arasında %30larda olan kadın öğretim görevlisi oranı 2018-2022 yılları arasında ise %50 ve üzerine çıkmıştır. Şentürk (2015) de akademiye giriş pozisyonu olan araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrosunda kadın sayısının çoğunlukta olduğunu belirtmekte ve bu durumun zamanla üniversite kadrolarında cinsiyetlere göre dağılımdaki dönüşümü beraberinde getireceğini vurgulamaktadır. 1984-2022 yılları arasında Türkiye’de kadın doktor öğretim üyesi sayıları sürekli olarak artmış, özellikle 2000 yılı ve sonrasındaki süreçte bu artış büyüyerek devam etmiştir. Bu süreçte öğretim görevlisi kadrosundaki kadın akademisyenlerin bu kadrodaki oranları da genel olarak artmış, sadece 1985’ten 1986 yılına geçildiğinde kadın doktor öğretim üyelerinin sayılarında artış olsa da oran olarak azalma göstermişlerdir. Öztan & Doğan (2015) da akademik hiyerarşide kadro seviyeleri ve pozisyonlar yükseldikçe kadın oranının düştüğünü belirtmektedirler. Araştırma görevlisi ve öğretim

görevlisi kadrosunda kadın akademisyenler oranlarını artırırken daha üst bir pozisyon olan doktor öğretim üyesi kadrosunda bu artış her zaman sağlanamamıştır. Bu durum kadınların akademide de cam tavan engeliyle karşı karşıya geldiğinin bir göstergesi olabileceği gibi akademik pozisyonlarda yükselmek aynı zamanda bir kıdem meselesi olduğu için araştırma görevliliği gibi daha düşük pozisyonlarda çoğunlukla kadınların yer alması durumunun kuşaklar arasındaki farktan ve toplumsal cinsiyet rollerinin dayatılmasından da kaynaklanabileceği düşünülebilir. 1984-2022 yılları arasında doçentlik kadrosunda da kadınlar sayılarını ve oranlarını günden güne yükselterek kendilerini göstermişlerdir. 1984-1995 yılları arasında 1000 ve altında olan kadın doçent sayısı 2022'ye gelindiğinde 8145'e yükselmiştir. 2019-2022 yılı verilerine bakıldığında kadın doçentlerin oranının %40 olduğu görülmektedir. Akademide en üst kadro olarak tabir edilen profesör kadrosunda ise kadınlar 1984'ten 2022 ye kadar olan süreçte sayılarını sürekli olarak artırsa da fazla bir artışı yakalayamamışlardır. Kadın profesörlerin toplam profesör sayısına oranları genellikle yükselme göstermiş fakat 1984'te %20 olan bu oran 2022 yılına gelindiğinde %33'ün üzerine çıkamamıştır. Şentürk (2015) çalışmasında dünya ortalamasına göre Türkiye'de kadın akademisyen oranlarının yüksek olmasına karşın kadınların akademik hiyerarşideki yerlerine bakıldığında kadınların sayısal çoğunluğunun üniversite kadrolarına eşit bir şekilde dağılmadığını belirtmektedir. Giriş basamağındaki kadrolarda yüksek olan kadın akademisyen oranları üst seviyelere çıkıldıkça azalmakta ve erimektedir. Yıldız (2018) de Şentürk (2015) ile benzer olarak kadınların yükselen akademisyen kadrolarında erkekler kadar yer alamadığını ve hiyerarşinin alt kısmında bulunan, daha güvencesiz ve çoğunlukla destek işlevi gören kadrolarda olduklarını belirtmiştir. Yıldız (2018)'e göre yükseköğretimdeki kadın akademisyenlerin en temel sorunu akademisyenliğe girememek değil, akademisyenlikte ilerleyememektir. Bu kadroların yanı sıra kadın akademisyenler 1984-2017 yılları arasında okutman ve uzman kadrolarında görev yapmışlar, 2017 yılında ise bu unvanlar kaldırılmıştır. Kadın okutmanların sayısı 1984-2017 içerisinde genellikle artış gösterirken, 2003-2004 ve 2014-2017 yılları arasında bu kadroda sayılarında azalma olmuştur. Uzman kadrosundaki kadın akademisyenlerin ise 1984-2017 yılları arasında sürekli olarak artış gösterdiği görülmüştür. Kadın uzmanların toplam uzmanlara oranı %40-%50 arasında değişkenlik göstermiştir. Öztan & Doğan (2015) da yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye'de kadın akademisyenlerin sayısal ve oransal durumlarını araştırmış, bu kadrolardaki kadın akademisyenlerin süreç içerisinde sayılarını arttırdıklarını grafiklerle belirtmişlerdir.

Sonuç olarak ülkemizde yıllara göre kadın akademisyen sayıları artsa da erkek akademisyenlere oranında özellikle doçent ve profesör kadrolarında geride olduğu görülmektedir. Ayrıca idari kadrolarda da cinsiyetler arası belirgin bir fark bulunmaktadır. Kadının akademide yükselmesinin önündeki engeller incelenerek, pozitif ayrımcılıklar ile süreçte desteklenmesi, idari kadrolara mecburi cinsiyet kotalarının oluşturulması önerilmektedir.

Zayar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): DE(%100)

Veri Toplanması (Data Acquisition): DE(%10), SÇ(%90)

Veri Analizi (Data Analysis): SÇ(%100)

Makalenin Yazımı (Writing Up): DE(%70), SÇ(%30)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): DE(%50), SÇ(%50)

KAYNAKLAR

- Acar, F. (1991). "Women in academic science careers in turkey". Women in Science Taken Women or Gender Equality (Ed. By Veronica Stolte-Heiskanen), New York: St Martin's Press, 147-171.
- Acar, F. (1993). "Women and university education in Turkey", *Higher Education in Europe*, 18 (4), 65-77.
- Acar, F. (1996). "Türkiye'de Kadın Akademisyenler: Tarihsel Evrim Ve Bugünkü Durum". Akademik Yaşamda Kadın (Editör. Dr. Hasan Coşkun), Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayın Dizisi No. 9, 75-102.
- Acar, F. (1998). "Türkiye üniversitelerinde kadın öğretim üyeleri". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 313-321.
- Akdemir, B., & Duman, M. Ç. (2019). Kadın çalışanlarının performansında cam tavan sendromu engelil. *Akademik Değer Çalışmaları Dergisi*, 3 (15), 517-526.
- Alkan, A. (2000). "Özel alan-kamusal alan" ayrımının feminist eleştirisi çerçevesinde kentsel mekan. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 71-95.
- Alptekin, D. (2011). Sokaktan akademiye: kadın hareketinin kurumsallaşma süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 33-43. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61803/924467>
- Ayrıncı, E. ve Gürbüz, T. (2012). "Considering glass ceiling in Turkey: ideas of executives in education sector regarding women in the workplace". *International Journal of Human Resource Studies*, 2(4): 126-151.
- Belkis, Ö. (2016). Anneliğin akademik kariyer gelişimine etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5 (4), 250-263.
- Bildirici, M. E., N. & Anafarta, E. Aykaç, (2003). Türkiye üniversitelerinde kadın emek gücü, İktisat İşletme ve Finans, 92-108.
- Cho, J., Lee, T. & Jung, H. (2014). "Glass ceiling in a stratified labor market: Evidence from Korea". *Journal of the Japanese and International Economies*, (32): 56-70.
- Arslan, E. (2014). Türkiye'de çalışan kadın olmak ve kadın akademisyenler, *Gazi Üniversiteli Öğretim Üyeleri Derneği Bülteni*, 12 (1), s. 36-40.
- Comer, D. R. & Stites-Doe, S. (2006). Antecedents and consequences of faculty women's academic-parental role balancing. *Journal of Family and Economic Issues*, 27(3), 495-512.
- Dikmen, N. & Maden, D., (2012), Kadın akademisyenlerin görünmeyen emeği üzerine bir araştırma: Ordu Üniversitesi örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (21), 257-288.
- Dursun, Ç. Öztürk, R. Yamaner, G. Poyraz, B. Becerikli, S. & Memiş, E. (2013). Genovate (Transforming Organisational Culture for Gender Equality in Research and Innovation) Çalışma raporu
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K., & Taşkın, L. (2012). Türkiye'de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.
- Ergün, M., (1978), II. Meşrutiyet Dönemi'nde Eğitim Hareketleri, Doktora Tezi, AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Gönen, E., & Hablmitoğlu, Ş. (2004). Akademisyen kadınlar. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
- Gupta, S. (2018), "Glass Ceiling in 21st Century: Women in Management". *International Journal of Management Studies*, 5 (3): 83-93.
- 2007-2008 Öğretim Yılı Öğretim Elemanlarının Akademik Görevlerine Göre Sayıları. Retrieved from <http://www.osym.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFF88F742D0D71125168 BB5005A7961B47>.

- Günlük Seven, G. (2009). Glass Ceiling in Academic Administration in Turkey: "1990s versus 2000s", *Tertiary Education and Management*, 15(4), 305-322.
- Hancıoğlu, Y. & Çıtır, İ. Ö. (2018). Akademik hayatta kadınların karşılaştıkları kariyer engelleri: karadeniz bölgesi üzerine bir değerlendirme. A. Wolff içinde, *Kadın Çalışmalarında Güncel Konular* (s. 12-25), Eğitim Yayınevi.
- İrey, Ç. (2011). *Türkiye üniversitelerinde kadın emek gücü, Selçuk Üniversitesi kadın akademisyenler üzerine bir araştırma*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.] Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kahraman L., Kahraman, A.B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekillioğlu, A. & Özcan, A. (2014). "Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi toplumsal cinsiyet algısı araştırması". *Turkish Studies*, 9(2), 11-31.
- Kancı, T. (2008). Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları. N. Mutluer için de, *Cinsiyet halleri Türkiye'de toplumsal cinsiyetin kesişim sınırları* (s. 88-102). İstanbul: Varlık.
- Karakuş, H. (2016). "Delik boru: Türkiye'deki akademisyen kadınlar üzerine bir analiz". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 53 (1), 540.
- Kocacık, F. & Gökçaya, V. B., (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195 - 219.
- Köker, E., (1988). Türkiye'de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yüksek Öğretim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsü, Ankara.
- Kurnaz, Ş., (1996). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadını. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Küçükşen, K. & Kaya, Ş. D., (2016). Yönetici pozisyonundaki akademisyen kadınlarda aile-iş-özel yaşam dengesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (37), 662-674.
- Masikaa, R., Wiskera, G., Dabbagh, L., Akreyi, K. J., Golmohammadd, H., Bendixend, L., & Crawford, K. (2014). Female academics' research capacities in the Kurdistan region of Iraq: sociocultural issues, personal factors and institutional practices. *Gender and Education*, 26(1), 52-69.
- Monroe, K., Ozyurt, S., Wrigley, T. & Alexander, A. (2008). Gender equality in academia: bad news from the trenches, and some possible solutions. *American Political Science Association*, 6, 215-233.
- Morley, L. (1994). "Glass ceiling or iron cage: women in UK Academia". *Gender, Work & Organization*, 1(4): 194-204.
- Neusel, A. (1996). Kadınların bilimsel kariyerini belirleyici bir faktör olarak yüksek öğretim sistemi-türkiye ve almanya arasında bir karşılaştırma. *Akademik Yaşamda Kadın*, 9, 37-54.
- O'Laughlin, E. M., & Bischoff, L. G. (2005). Balancing parenthood and academia: Work/family stress as influenced by gender and tenure status. *Journal of Family Issues*, 26(1), 79-106.
- OECD (2012). Gender equality in education, employment and entrepreneurship: Final report to the MCM 2012. Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 23-24 May 2012.
- Okay, N. (2007). Türkiye'de ve Dünya'da mühendislik ve fen bilimleri bölümlerindeki kadın akademisyenlerin mevcut durumuna bakış. *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 289(3), 1-3.
- O'Neil, M. L., Aldanmaz, B., Quiles, R. M., Rose, N., Altuntaş, D., & Tekmen, H. (2019). Türkiye'de Yükseköğretimdeki Cinsiyet Eşit(siz)liği 1984-2018. İstanbul: Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi. <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inlinefiles/Turkiyede%20Yuksekokretimdeki%20Cinsiyet%20Esitsizligi.pdf> adresinden erişildi.
- Özbilgin, M. & Healy, G. (2004). The gendered nature of career development of university professors: the case of Turkey. *Journal of Vocational Behavior*, 64 (1) 358-371.
- Özkanlı, Ö. (2007). "The situation of academic women in Turkey. *Education and Science*, 32(144), ss. 59-70.
- Özkaplan, N. (2013). Kadın akademisyenler: cam tavanlar hâlâ çok kalın!. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 1-23.
- Özkanlı, Ö. & Korkmaz, A. (2000). *Kadın Akademisyenler*, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Öztan, E. & Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-222.
- Poyraz, B. (2013). Akademi kadınların cenneti mi?: Ankara Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Poyraz, B. & Ulusoy, S. (2013). Bilim Mühendislik ve Teknolojide Kadın Akademisyenler Ağı Ankara Üniversitesi Raporu, Ankara: Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi.
- Savaş, G., Ertan, S., & Yol, F. (2018). Türkiye'deki üniversitelerin kadın araştırma merkezleri profili araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1527-1547.
- Seskir, Z. C. (2017). Türkiye'de yükseköğretimde nicel cinsiyet açığındaki değişimin olası nedenleri ve etkileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (2), 321-332. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/highereducsi/issue/61493/918203>
- Settles, I. H., Cortina, L. M., Malley, J., & Stewart, A. J. (2006). The climate for women in academic science: The good, the bad, and the changeable. *Psychology of Women Quarterly*, 30 (1), 47-58.
- Small, J., Harris, C., Wilson, E., & Ateljevic, I. (2011). Voices of women: a memory work reflection on work-life dis/harmony in tourism academia. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 10(1), 23-36.

- Spuler, B. (1975). Tanzimat ve Atatürk Dönemi’nde Türk Eğitim Sistemleri ve Mukayeseleri, Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri, Sermet Matbaası, İstanbul, s.428-439.
- Suğur, S. & Cangöz İ., (2016). Üniversite yönetiminde kadınların eksik temsili üzerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 49 (3), 89-115.
- Şentürk, B., Ünnü, N. A. A., & Kesken, J. (2017). İş yaşamında toplumsal cinsiyetin etkisi: Türkiye üniversiteleri örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. Ulk Özel Sayısı, 879-892.
- Şentürk, B., (2015). Çokuz ama yokuz: Türkiye’de akademisyen kadınlar üzerine bir analiz. *Vira Verita E-Dergi*, (2), 1-22.
- Şevik, S. (2016). MYO’ların teknik bilimler alanlarında kadın akademisyen istihdamının problematik bir yaklaşım ile değerlendirilmesi, Çorum: *Hitit Üniversitesi*, 173-184.
- Tan, M., Sağlamer G. & Çelik, Ö. A. (2011). Women in Science, Engineering and Technology (SET) in Mediterranean Basin, WEE2011, September 27-30, 2011, SEFI Annual Conference Lisbon, Portugal. Editors: Jorge Bernardino and José Carlos Quadrado.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Tepav), 2011 Türkiye’de Bilim Kadını Olmak Bilimsel İşgücünde Kadın ve Cam Tavan, N201136, www.tepav.org.tr
- Ünnü, N. A. A., Baybars, M., & Kesken, J. (2014). Türkiye’de kadınların üniversiteler bağlamında yetki ve karar verme mekanizmalarına katılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(1), 121-134.
- Williams, J. C. (2005). The glass ceiling and the maternal wall in academia. *New Directions for Higher Education*, (130), 91-105.
- Xu, H., Wang, K., & Ye, T. (2017). Women’s awareness of gender issues in Chinese Tourism Academia. *Anatolia*, 28(4), 553-566.
- Yenilmez, M. İ. (2016). Women in academia in Turkey: challenges and opportunities. *Journal of Administrative Sciences*, 14(28), ss. 289- 311.
- Yıldız, S. (2018). Türkiye’de kadın akademisyen olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 29-40.
- Yılmaz, E., & Özdemir, G. (2012). Türkiye’de kadın akademisyen ve araştırmacıların karşılaştıkları sorunlar ve tarıma bakış açıları. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 50-56.
- Yılmaz, G. A. (2017). Marmara Üniversitesi’nde kadının yeri. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-15.

THE PLACE OF WOMEN IN ACADEMIA IN TURKEY: A LOOK AT THE GLASS CEILING

EXTENDED ABSTRACT

When the history of Turkey is analysed, it is seen that there is not much opposition to the presence of women in higher education as students and academics, and steps have been taken in this direction. It can be said that the absence of a male-dominated understanding of higher education has enabled women to participate in academia (Neusel, 1996; Acar, 1996). Turkish women were first given the opportunity to pursue higher education during the Constitutional Monarchy Period (Kurnaz, 1996). While the steps taken towards modernization in the Republic’s early years, the increase in the need for academics facilitated the process of women entering academia. Women exercised their rights to take part in universities as students and academics in the Republican Era. The presence of women in academia tended to increase gradually in 1980 and afterwards as the wages received by academics decreased and the interest in the academic profession decreased (Arslan, 2014). In the 2018 statistics of the Council of Higher Education, 44% of the total academic staff are female academics, and in the current data for 2022, this rate is 45.8% (YÖK, 2022). The concept of the glass ceiling is defined in the literature as female employees facing more obstacles than male employees with the same

personal rights, artificial walls that ignore women's professional success and abilities as a dimension of gender discrimination in business life, and invisible barriers that prevent a certain segment of society from reaching senior positions, whether they work in public institutions, private sector or non-governmental organisations (Cho et al., 2014; Gupta, 2018).

This study aims to reveal the number of female academics according to their positions in Turkey in 1984-2022 and their ratios within the staff in the perspective of glass ceiling syndrome. Within the scope of the study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the process of data collection, and the analysis of the data was carried out by the descriptive analysis method. The population of the study consists of the numerical data of female academics who worked in State, Foundation and Foundation MYO universities in Turkey between 1983-2022.

According to the results, it was observed that women academics in Turkey were active in academia in various cadres between 1984 and 2022, and their proportion of total academics increased from 29% to 46% over the years.

As defined by Öztan & Doğan (2015), academicians in Turkey appear as an integrated profession where gender balance is achieved. Özkaplan (2013) stated in his study that the gap in academic career stages is narrower in Turkey compared to EU countries and concluded that the difference between the number of female and male academics is less than in EU countries. Promotion over the years has generally continued from research assistant and lecturer positions to professor positions. While the number of female academics in the research assistant cadre, considered the entrance to the academy, has increased continuously, their proportion in the total number has also increased over the years. While this ratio was between 30% and 40% between 1984-2022, it increased between 2018-2022 and reached over 50%. Yıldız (2018) also concluded in his study that the number of female academics in research assistant and translator positions is numerically high. According to YÖK 2017 data, the number of female research assistants was 23520, while the number of male research assistants was 23313. In 2022, this situation has not changed. Between 1984 and 2022, female academics showed the same numerical and proportional increase in the number of research assistants as in the number of lecturers. From 1984 to 2022, the proportion of female lecturers has also increased in parallel with the numerical data, and the proportion of women in total lecturers has increased significantly by 2022. Between 1984 and 2022, the number of female assistant professors in Turkey increased continuously, and this increase continued to grow especially in the period from 2000 onwards. Öztan & Doğan (2015) also state that the proportion of women decreases as the cadre levels and positions increase in the academic hierarchy. While female academics increased their rates in research assistant and lecturer positions, this increase could not always be

achieved in doctoral faculty, which is a higher position. This situation may be an indication that women also face the glass ceiling barrier in academia, and it may also be thought that the fact that women are mostly in lower positions, such as research assistantships, may be due to the difference between generations and the imposition of gender roles since promotion in academic positions is also a matter of seniority. Between 1984 and 2022, women also showed themselves in associate professorship by increasing their number and proportion gradually. The ratio of female professors to the total number of professors has generally increased, but this ratio, which was 20 per cent in 1984, could not exceed 33 per cent by 2022. The proportion of female academics, which is high in entry-level positions, decreases and melts as move up to the upper levels. Similar to Şentürk (2015), Yıldız (2018) also stated that women do not take place in rising academic positions as much as men, and that they are at the bottom of the hierarchy, more precarious and mostly in support positions. According to Yıldız (2018), the main problem of women's academics in higher education is not being able to enter academia, but not being able to progress in academia.

As a result, although the number of female academics in our country has increased over the years, it is seen that the ratio of female academics to male academics is behind, especially in associate professor and professor positions. There is also a significant difference between genders in administrative positions. It is suggested that the obstacles to the promotion of women in academia should be analyzed, positive discrimination should be supported in the process and compulsory gender quotas should be established for administrative staff.

Keywords: Female Academician, Lecturer, Woman, Glass Ceiling Syndrome.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871, OKAD Aralık 2023, 3 (2): 211-232

Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Manevrası: İstanbul Sözleşmesi

Turkiye's Maneuver on International Law:
The Istanbul Convention

Sezai ÇAĞLAYAN¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Samsun
· sezai.caglayan@omu.edu.tr · ORCID > 0000-0002-8101-4660

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 08 Kasım/November 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 24 Kasım/January 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 3 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 211-232

Atıf/Cite as: Çağlayan, S. "Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Manevrası: İstanbul Sözleşmesi"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 211-232.

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HUKUK MANEVRASI: İSTANBUL SÖZLEŞMESİ

ÖZ

Uluslararası andlaşmalar devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesinde önemli enstrümanlardır. Doğru kullanıldığında devlet çıkarlarını maksimize edebilen andlaşmalar, aksi bir durumda ulusal ve uluslararası toplumda ilgili devletin imajını olumsuz etkileyebilir. İstanbul Sözleşmesi bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti için bir sınav mahiyetinde olmuştur. 2011’de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi toplantısına ev sahipliği yapan Türkiye, Avrupa Konseyi çatısı altında kadına yönelik şiddetin engellenmesine yönelik ilk müstakil girişimi başlatmasından dolayı insan hakları alanında bir başarıya imza atmıştır. Kısa bir süre içinde Sözleşme’den çekilmekte aynı oranda Türkiye’nin insan hakları görüntüsünü etkilemiştir. Bu çalışma, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi serüvenini, Sözleşme’den çekilmenin mevcut ve prospektif etkilerini konu edinmektedir. İstikrar ortamının teyit edildiği Mayıs 2023 seçimleri sonrasında, İstanbul Sözleşmesi’ne dayalı olarak elde edilen iç hukuk kazanımları ile insan hakları alanındakiler başta olmak üzere Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası andlaşmaların, Türkiye’nin ve Türk vatandaşlarının hak ve menfaatlerini olumsuz etkileyecek şekilde politikada gündem maddesi yapılmamasına özen gösterilmesi gerekir. Bu yönde sergilenecek tavır, Türkiye’nin uluslararası toplumdaki imajı açısından önem arz etmekte olup, Türk toplumunun da çıkarına olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Sözleşmesi, Türkiye, Avrupa Konseyi, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Andlaşmalar.

TURKIYE’S MANEUVER ON INTERNATIONAL LAW: THE ISTANBUL CONVENTION

ABSTRACT

International treaties are significant instruments in building inter-state relations. They may maximise states’ interest when used correctly or may jeopardise their images in the eyes of the national and international community. The Istanbul Convention has been a test for Turkey in this context. Turkey, the host of the meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe in 2011, made an achievement in human rights since she launched the first independent initiative to prevent violence against women under the umbrella of the Council of Europe. Contrary to this progress, the withdrawal from the Convention negated Turkey’s

human rights image. This study deals with Türkiye's adventure of the Istanbul Convention and the present and prospective effects of withdrawal from the Convention. After the May 2023 elections, in which the stability environment was confirmed, it is needed to exercise due care not to make national regulations based on the Istanbul Convention and the international agreements to which Türkiye is a party, mainly those concluded in the field of human rights, be agenda items in politics in a way that will adversely affect the rights and interests of Türkiye and Turkish citizens. An attitude to be taken in this direction will be beneficial for the country's image in the international community as well as the interest of Turkish society.

Keywords: Istanbul Convention, Türkiye, Council Of Europe, International Law, International Treaties.

GİRİŞ

Son dönemlerde ulusal ve uluslararası camianın önemli tartışma konularından biri haline gelen Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, bilinen adıyla İstanbul Sözleşmesi (Amnesty International, 2021; Kanbur, 2021, ss. 354-355), kadınların ve ev içi bireylerin her türlü şiddete karşı korunması hususunda içeriğe sahip uluslararası bir insan hakları andlaşmasıdır (CoE, 2011; Resmi Gazete, 2012).^[1] 2011 yılında imzaya açılan Sözleşme'nin hazırlık görüşmelerinin ev sahibi ve ilk imzacısı Türkiye Cumhuriyeti'dir (CoE, 2011). Buna tezat bir şekilde, kısa bir sürede Sözleşme'den çekilen ilk taraf devlet de Türkiyedir. Çekilme kararının alınmasında Sözleşme'nin Türk aile yapısına zarar verdiği ve eşcinselliğe özendirdiği iddiasının etkili olduğu anlaşılmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2021). Sözleşme'nin muhteviyatının yanı sıra, Türkiye'nin Sözleşme'den bir Cumhurbaşkanı kararı ile çekilmesi de ayrı bir tartışma konusu olmuştur.

Karar aleyhine yapılan itirazları değerlendiren Danıştay, çekilme usulünün Anayasaya aykırı olmadığı yönünde nihai kararını vermiştir (D10.D, 28.06.2021, E.2021/1747., 2021).

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin bir uluslararası hukuk enstrümanı olan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin mevcut ve prospektif etkilerini incelemektir. Uluslararası sözleşmelere taraf olabilme devlet olmanın önemli bir göstergesi

[1] İngilizce ismi "The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence" olan Sözleşme'nin Bakanlar Kurulu kararına yansıyan Türkçe çevirisi "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"dir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere, Bakanlar Kurulu kararındaki "Aile İçi Şiddet" ifadesi yerine, "Ev İçi Şiddet" ifadesi kullanılacaktır.

olmakla birlikte bu göstergeye sahip devletler uluslararası toplumdaki imajlarını uluslararası sözleşmelere yaklaşımları ile belirler. Uluslararası toplumun bir parçası olan ve pek çok uluslararası inisiyatifte yer alan Türkiye, İstanbul Sözleşmesi özelinde uluslararası hukuk nezdinde imajını şekillendirmektedir. 2018’de yürürlüğe giren Başkanlık Hükümet sisteminin icraatlarından biri olan Sözleşme’den çekilme tasarrufunun, Mayıs 2023 seçimleri öncesi pragmatist bir yaklaşımla farklı cenahlarca ileri sürüldüğüne şahit olunmuştur. 14-28 Mayıs 2023’te yapılan seçimlerle politik tercihler netleşmiş olup, İstanbul Sözleşmesi ve buna bağlı olarak oluşturulan iç hukuk normları üzerinden tartışmanın devam ettirilmesi anlamsız hale gelmiştir. Zira çok sayıda uluslararası andlaşmaya taraf olup bugüne kadar az sayıda andlaşmadan çekilen Türkiye’nin insan hakları ile ilgili andlaşmalardan çekilmesi ile gündeme gelmesi hem devlet hem de millet adına faydalı olmayacaktır.

Bu çalışma giriş ve sonuç hariç dört başlıktan müteşekkildir. İlk olarak, Türkiye’nin uluslararası andlaşmalara yaklaşımları ele alınacaktır. İkinci olarak, İstanbul Sözleşmesi’nin kapsamına ve Türkiye’nin Sözleşmeyi kabul sürecine ve sonrasına yer verilecektir. Akabinde, İstanbul Sözleşmesi’ne yönelik tartışmalara değinilecektir. Son olarak, Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesinin etkileri değerlendirilecektir.

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR YAKLAŞIMI

Uluslararası hukuk normlarının oluşumu, egemen devletlerin iradelerine bağlıdır. Egemen devletler *jus cogens* normlara aykırı olmamak kaydıyla uluslararası hukuk normu ihdas etmede yetkili otoritelerdir (Liivoja, 2008, s. 583). Bu bağlamda Türkiye de egemen bir devlet olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme serbestisine sahiptir. Bu serbestinin sınırları Anayasada belirlenmiştir. T.C. Anayasası’nın 90. maddesi diğer bazı madde hükümleriyle (md. 15, 16, 42, 92) birlikte uluslararası hukuk ile Türk ulusal hukuku arasındaki ilişkiyi belirler (Resmi Gazete, 1982). Anayasa, andlaşmaların onaylanmasında iki usulün geçerli olduğunu belirtir. Devletlerle ve uluslararası örgütlerle yapılan andlaşmaların Cumhurbaşkanınca onaylanması kural olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) bir uygun bulma kanunu çıkarmasına bağlıdır. Belirli şartları taşıyan andlaşmalar ise TBMM’nin bir uygun bulma kanunu çıkarmasına bağlı olmadan, doğrudan Cumhurbaşkanınca onaylanabilir. Anayasa madde 90’ın 2. ve 3. fıkralarında bu tip andlaşmalar belirtilmiştir. Anayasa madde 90/4 gereğince de, Türk kanunlarına değişiklik getiren andlaşmaların onaylanması Meclisin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlanmıştır. 90. maddenin son fıkrasında yer alan “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz*” cümlelerinin devamına 2004 yılında yapılan değişiklikle şu cümle eklenmiştir: “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma-*

larla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

Maddenin son fıkrasındaki ilk cümle uluslararası andlaşmaları kanuna eş değer kılarak Anayasa hükümlerini andlaşma hükümlerinin üzerinde tutmuştur. İkinci cümle ise kanunlara karşı açık olan yargı yolunu, kanunlara eşit olduğu ifade edilen andlaşmalara kapatarak aksi yönde bir görüntü çizmiştir. Bu fıkraya 2004'te yapılan ekleme uluslararası hukukun Türk hukuk sistemi üzerindeki etkisini artırdığını gösterme açısından oldukça önemlidir. Yapılan bu değişiklikle, uluslararası hukuk ile ulusal hukuk arasındaki monist-düalist ilişki biçimine dair tartışmalar gündeme gelmiştir (Pazarıcı, 2015, ss. 24-26; Tekin Apaydın, 2018, s. 529). 90. maddenin mevcut halinde yer alan ifadelere bakıldığında düalist yaklaşımdan tam olarak kopulduğu söylenemese de 2004 değişikliği sonrası Türk iç hukukunun monist yaklaşıma yaklaştığına yönelik değerlendirmelerin yapılmasına zemin hazırlanmıştır (Tekin Apaydın, 2018).

Birleşmiş Milletler (BM) ile kurulan modern uluslararası hukuk sisteminin bir süjesi olan Türkiye, 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansına katılmış, kurucu 51 üyeden biri olarak 28 Eylül 1945'te BM Şartını onaylamıştır (UN, 2023). Müteakiben ise pek çok uluslararası andlaşmanın tarafı olmuştur. BM'nin resmî web sitesinde yer alan andlaşma koleksiyonundan Türkiye'nin tarafı olduğu andlaşmalara bakıldığında, 30 Ağustos 2023 tarihi itibarıyla, bin civarında andlaşmaya taraf olduğu görülmektedir (UN, 2023). Bu sayı Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası andlaşmaların tümünü elbette yansıtmamaktadır. Taraf olunup bilahare değişiklik yapılan andlaşmalar bu sayıya dahildir. Lakin, BM Genel Sekreterliği nezdinde tescil edilmeyen andlaşmalar bu sayıya dahil edilmemiştir. Aynı arama yöntemleri kullanılarak BM andlaşma koleksiyonunda Türkiye'nin çekildiği andlaşmalar tarandığında ise sekiz sonuç ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan en günceli 1965 *Vatandaşlığın Edinilmesine İlişkin Bilgi Değişimine Dair Sözleşme*'dir. 1970'te Sözleşme'ye taraf olan Türkiye, 30 Eylül 2010 tarihinde Sözleşme'den çekilmiştir. Türkiye'nin çekildiği bir önceki andlaşma, Avrupa Konseyi bünyesinde taraf olunan *Televizyon Yayınlarının Korunmasına İlişkin Avrupa Anlaşması* olup bu andlaşmadan 1991'de çekilmiştir. BM sisteminde Türkiye'nin çekildiği diğer andlaşmalar ise üçü Uluslararası Çalışma Örgütü, ikisi Birleşik Krallık depozitörlüğünde olan andlaşmalar olup çekilmeler 1999 öncesi gerçekleşmiştir.

Türkiye, BM dışında da uluslararası ilişkilerde aktif bir rol oynayarak farklı alanlarda bölgesel birliklere katılım göstermiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2023b). Mahiyeti dikkate alındığında Avrupa Konseyi, Türkiye'nin yer aldığı bölgesel birliklerin en kapsamlısıdır. 3 Ağustos 1949'da imzaya açılan Avrupa Konseyi Statüsü, 13 Nisan 1950'de Türkiye tarafından onaylanmıştır (CoE, 2023b). Avrupa Konseyi'nin andlaşma koleksiyonu incelendiğinde, Türkiye'nin Konsey çatısı altında akdettiği andlaşma sayısı 30 Ağustos 2023 itibarıyla 221'dir (CoE, 2023b). Öte yandan, ak-

dedilen altı andlaşma ise Türkiye tarafından tek taraflı olarak feshedilmiştir. Bu altı andlaşmadan sonuncusu 22 Mart 2021’de çekilinen İstanbul Sözleşmesidir. Bir önceki andlaşma ise 1 Ocak 1991’de yürürlüğe giren, 25 Mayıs 2020’de çekilinen *Sportif Karşılaşmalarda ve Özellikle Futbol Maçlarında Seyircilerin Şiddet Gösterileri ve Taşkınlıklarına Dair Avrupa Sözleşmesi*’dir. 20 Haziran 1976’da yürürlüğe giren ve 7 Şubat 2019’da çekilinen *Hayvanların Uluslararası Nakliyat Sırasında Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi* de son dönemlerde Türkiye’nin çekildiği bir diğer andlaşmadır. 1976’da yürürlüğe giren *Televizyon Yayınlarının Korunmasına İlişkin Avrupa Anlaşması ve Protokolü* ile 1956’da yürürlüğe giren *Buluşlar için Patentlerin Uluslararası Sınıflandırmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi* sırasıyla 1989 ve 1998’de çekilinen diğer uluslararası andlaşmalardır.

BM ve Avrupa Konseyi andlaşma koleksiyonları Türkiye’nin taraf olduğu andlaşmaları göstermesi bakımından kapsayıcı niteliktedir (Dışişleri Bakanlığı, 2023a). Avrupa Konseyi çatısı altındaki bazı andlaşmalar BM koleksiyonunda da görülebilmektedir. Benzer şekilde, her iki koleksiyonda Türkiye’nin çekildiği/ feshettiği andlaşmalar da görüntülenmekte olup bu andlaşmaların toplam sayısı yirmiyi geçmemektedir. Bu çalışmanın esas önceliği Türkiye’nin çekildiği andlaşmaların incelenmesi olmadığından, bu konuda ayrıntılı bir tartışmaya girilmeyecek olup, İstanbul Sözleşmesi üzerinden çalışma takip eden başlıklar altında idame ettirilecektir.

İSTANBUL SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE’NİN SÖZLEŞMEYİ KABÜL SÜRECİ VE SONRASI

İstanbul Sözleşmesi’nin İçeriği ve Kapsamı

İstanbul Sözleşmesi 46 üyeli Avrupa Konseyi (CoE, 2023a) çatısı altında başlatılan bir girişimin ürünüdür. Sözleşme teknik olarak çok taraflı bir insan hakları sözleşmedir. Sözleşme’nin resmi dilleri İngilizce ve Fransızca olup, her iki dildeki metin de aynı derecede geçerlidir. 11 Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açılan ve bu nedenle bu isimle anılan Sözleşme, 1 Ağustos 2014’te, sekizi Konsey üyesi olmak üzere toplamda 10 devlet tarafından onaylanarak o devletler bakımından yürürlüğe girmiştir (CoE, 2023d). 30 Ağustos 2023 itibarıyla, Sözleşme’yi onaylayan devlet sayısı 37 olup, yedi devlet henüz onay aşamasına geçmemiştir (CoE, 2023c). Devletler dışında, uluslararası hukuk kişisi olarak Sözleşme’yi 13 Haziran 2017’de imzalayan Avrupa Birliği (AB), 28 Haziran 2023’de onaylamıştır. Sözleşme’nin AB için yürürlüğe gireceği tarih ise 1 Ekim 2023 olarak belirlenmiştir.

81 madde ve bir ekten oluşan Sözleşme, başta Avrupa Konseyi ve BM çatısı altındakiler olmakla birlikte pek çok uluslararası sözleşmeye atıfla ve onları dikkate aldığını belirterek başlar (CoE, 2011). Sözleşme, toplumsal cinsiyet olgusu nede-

niyle kadına yönelik şiddete odaklanmakla birlikte erkeklerin de ev içi şiddetin mağduru olabileceğine yer vererek, kadına yönelik sınırsız bir pozitif ayrımcılık yapıldığına yönelik eleştirileri haksız çıkartmaktadır. Sözleşme genel hatları ile kadına karşı şiddeti ve ev içi şiddeti önlemeyi (CoE, 2011, md. 12-17), kadını ve ev içi şiddet mağdurlarını korumayı ve desteklemeyi (CoE, 2011, md. 18-28), ihlalleri soruşturmayı, kovuşturmayı ve cezalandırmayı (CoE, 2011, md. 5-6) ve de bu anlayışı bütüncül bir şekilde tüm politikalara entegre ederek, şiddetle mücadelede uluslararası iş birliği yapmayı içerir (CoE, 2011, md. 2,8). Bu açıdan Sözleşme sadece ona istinaden kabul edilen insan hakları düzenlemelerini değil (bkz. Resmi Gazete, 28239) bunların da ötesinde başta ceza kanunları olmak üzere pek çok ulusal düzenlemeyi ilgilendirir. Sözleşme'nin uygulanmasının denetimi ise bağımsız bir uzman kurulu olan GREVIO (*Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence*) tarafından gerçekleştirilir (CoE, 2011, md. 9).

Sözleşme'nin içeriğine dair en önemli hususlardan biri kadına yönelik şiddet dışında ev içi şiddeti konu edinmesidir. Her ne kadar Sözleşme'nin Türkçe resmi çevirisi "domestic violence" ifadesine karşılık olarak "aile içi şiddet" ifadesini tercih etse de "ev içi şiddetin" diğer kullanıma göre daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Sözleşme'nin 3/b hükmüne göre aile içi şiddet, ev içi şiddetin alt unsurlarından sadece biri olarak kabul edilir. Madde 9'da ise nikahsız birliktelikler ile aynı evi paylaşp paylaşılmadığına bakılmaksızın eski eşler tarafından gerçekleştirilen her türlü şiddet eylemleri "ev içi şiddet" bağlamında sayılmıştır.

Sözleşme, şiddetin türlerine ilave olarak sebeplerine de yer vermektedir. Bu bağlamda sözde namusun korunması adına gerçekleştirilen ve neticesi ölümle sonuçlanan şiddet eylemlerinin önüne geçilmesi amaçlanır. Sözde namusun korunması gerekçesi ile şiddetin gerekçelendirmesinin yarattığı sorunlara, Sözleşme'nin giriş bölümünde dikkat çekilmiştir. Madde 12/5'te namusun korunması bahanesinin şiddet eylemlerine gerekçe olarak kabul edilmemesi yönünde taraf devletlere sorumluluk yüklenmiştir (CoE, 2011, md. 12/5,42).

Türkiye'nin Sözleşmeyi Kabul Süreci ve Sonrası

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 121. toplantısına ev sahipliği yapan Türkiye, herhangi bir çekince koymaksızın 14 Mart 2012'de Sözleşme'yi ilk onaylayan Avrupa Konseyi üyesi olarak kayıtlara geçmiştir (bkz. CoE, 2023b). Bu doğrultuda, 24 Kasım 2011 tarihinde TBMM'ce çıkarılan 6251 sayılı kanun ile Sözleşme'nin onaylanması uygun bulunmuştur (Resmi Gazete, 2011). Müteakiben, 244 sayılı Kanunla yetkilendirilen ve 10 Şubat 2012'de toplanan Bakanlar Kurulu, Sözleşme'nin onaylanmasını kararlaştırmıştır. 2012/2816 sayılı karar, 8 Mart 2012 tarihinde Resmî Gazete'nin 28227 sayısında yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2012). Sözleşme'de, üye devletlerin ulusal hukuklarının Sözleşme'ye uyarlanması gerektiğine ilişkin hükümlere uygun olarak Türk hukukunda düzenlemeler yapılmıştır. 20

Mart 2012'de 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 28239). Kanunun uygulanması için gerekli Yönetmelik ise 18 Ocak 2013'te Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2013).

Türkiye herhangi bir iç veya dış baskı olmaksızın Sözleşme'nin hükümleri ile bağlı olma yönünde irade göstererek taraf olmuştur. Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olması veya konunun insan hakları ile ilgili olması Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olması yönünde zorlayıcı bir sebep olarak düşünülemez. Nitekim Konsey üyesi Azerbaycan henüz Sözleşme'ye imza dahi atmazken; Ermenistan, Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Letonya, Litvanya ve Slovakya Sözleşme'yi imzalamış lakin henüz onaylamamışlardır (CoE, 2011).

Sözleşme ile bağlanma egemen bir devlet olarak Türkiye'nin tercihi olsa da Sözleşme'nin tarafı olduktan sonra Sözleşme hükümlerine uyma Türkiye için bir yükümlülük haline gelmiştir. Hem bir uluslararası teamül kuralı hem de 1969 Viyana Konvansiyonu'nun 26. maddesinde bir andlaşma hükmü olarak yerini bulan *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesi, İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması noktasında Türkiye için bir yükümlülüktür (VCLT, 1969, md. 26) Uluslararası hukuk doktrininde *jus cogens* nitelikte olduğu ileri sürülen *pacta sunt servanda* ilkesine (Aksar, 2021, s. 158) muhalefetin, hiç şüphesiz, uluslararası alanda Türkiye için ciddi sorunlara neden olacağı açıktır. Bu sebeple, Sözleşme hükümleri ile bağlı olmak istemeyen Türkiye, bu yönde önündeki tek seçenek olarak gördüğü Sözleşmeden çekilmeyi tercih etmiştir.

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi ile bağlı kalmak istememesinin hukuki gerekçelerinin olup olmadığının sorgulanması bu noktada evleviyetle önemlidir. Bilindiği üzere, Türkiye 2018'de parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçmiştir. Burada ilk akla gelen soru şudur: Sistem değişikliği sonucu Sözleşme hükümleriyle iç hukuk mevzuatı çelişmeye mi başlamıştır? Bilinmektedir ki uluslararası andlaşmalar hukuku kurallarına göre, iç hukuk kuralları gerekçe gösterilerek uluslararası andlaşma hükümleri ihlal edilemez (VCLT, 1969, md. 27). Peki bu yönde bir gelişme oldu mu? Diğer bir söylemle, Sözleşme hükümleri ihlal edilmesin diye mi çekilme gerçekleşti? Esasen, 2018'de yaşanan hükümet sistemi değişikliği, İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanmasına ket vuracak mahiyette bir anayasal değişikliğe neden olmamıştır. Benzer bir durum anayasa dışındaki Türk hukuk mevzuatı için de geçerlidir. Yeni hükümet sistemindeki herhangi bir kanun, İstanbul Sözleşmesi'nin hükümleri ile çelişmemektedir. Ne var ki, bahsi geçen bu normların Sözleşme hükümleri ile çelişmesi durumunda Anayasa'nın 90. maddesi gereği, insan hakları ile ilgili olan İstanbul Sözleşmesi'nin herhangi bir ulusal kanundan önce uygulanması gerekir. Bu sebeple, Sözleşme'den çekilmeye ilişkin Türkiye'yi zorlayan hukuki bir gerekçenin bulunduğu söylenemez.

Çekilmeye yönelik farklı değerlendirmelerin yapıldığına şahit olunmuştur. Aksoy'a göre (2021), Sözleşme'den çekilmenin temel sebebi iktidarın korunması ve bu doğrultuda muhafazakar seçmenden daha fazla oy alabilme, muhafazakar partilerle işbirlikleri geliştirebilme ve kararlılık imajını güçlendirmektir. Sözleşme'nin imzalandığı ve yürürlüğe girdiği dönemde iktidara sahip olanların Sözleşme'nin Türk toplumu için önemli bir gelişme olduğuna dair farklı platformlarda ve şekillerde açık irade beyanları bulunmaktadır (TBMM, 2011). Başkanlık sistemine geçildikten iki yıl sonra Sözleşme'den çekilmeye yönelik ilk sinyaller verilmiş, Sözleşme aleyhinde farklı platformlarda eleştiriler yapılmıştır.

Sözleşme'nin içeriğine yönelik eleştirilerin, yukarıda ifade edildiği üzere, birkaç yıllık geçmişi bulunmaktadır. Lakin Türk toplum yapısına aykırılığı nedeniyle eleştirilen Sözleşme ilk imzaya açıldığı günden bu yana şeffaf bir şekilde herkesin erişimine açık olmuştur. Nitekim Sözleşme'ye ilk imza atan Türkiye'nin hükümet yetkilileri, Sözleşme'nin ulusal politikalara entegre edilmesinin gerekliliğini beyan etmişlerdir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2012). Bu sebeple, baştan beri şeffaf bir şekilde ve aynı irade tarafından yürütülen süreçlerin, kısa bir süre içerisinde radikal bir şekilde değişmesi eleştiri konusu olmuştur. Bu tespiti destekleyecek başka bir gelişme ise 14 Mayıs 2023 seçim takviminin açıklanmasının ardından yaşanmıştır. Seçim öncesi ittifak arayışındaki siyasi partilerden bazıları, halen yürürlükte olan 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu* tartışmaya açarak, bu kanunun kaldırılmasını kurmak istedikleri ittifakın ön şartları arasında saymıştır. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye, insan haklarının korunmasına dair normatif metinlerin tartışılmasına dair farklı bir sürece girmiştir.

Nihayetinde, Sözleşme ile bağlı kalmak istemeyen Türkiye, Sözleşme'nin 80. maddesine dayanarak çekilme sürecini başlattı (Resmi Gazete, 2021). Madde metni, taraf devletlerin herhangi bir zaman diliminde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne yapacakları bir bildirimle Sözleşme'den çekilebileceklerini ve bu bildirim Sekreterliğe ulaştığı tarihten itibaren üç aylık sürenin bitimini izleyen ayın birinci gününde çekilmenin tamamlanacağını belirtir. Buna uygun olarak, Türkiye tarafından Genel Sekreterliğe gönderilen çekilme kararı 22 Mart 2021'de işleme alınmış, 1 Temmuz 2021'de de çekilme gerçekleşmiştir (CoE, 2023c).

İnsan haklarına ilişkin uluslararası bir normu kabul etmek ve onu ulusal hukuka aktarmak şüphesiz ilgili toplum adına olumlu bir gelişmedir. Bu gelişmeler gerek ulusal gerekse uluslararası hukuk sistemi nezdinde ilgili toplumun ve o toplumdaki bireylerin yararına. İstanbul Sözleşmesi örneğinde de bu durum geçerlidir. Sözleşme özelindeki beis ise bu sürecin yürütülmesiyle ilgilidir. Açık rıza ile bu insan hakları Sözleşmesi'ne taraf olma ve fakat buna tezat bir şekilde Sözleşme'ye yönelik eleştiriler ve akabinde Sözleşme'den çekilme tasarrufunun neden olduğu tartışmalar takip eden başlık altında ele alınacaktır.

İSTANBUL SÖZLEŞMESİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

İstanbul Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin taraf olduğu ilk insan hakları sözleşmesi değildir. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile başlayan süreçte benzer birçok tasarrufta yer almıştır (UN, 1979). Lakin bu Sözleşme, kadına yönelik şiddetin önlenmesi adına Avrupa'daki ilk müstakil girişim olması nedeniyle kıymetlidir (Bakırcı, 2015, s. 134). Sözleşme, özü itibarıyla, toplumsal cinsiyet olgusuna dayalı olarak kadına yönelik yapılaşan şiddetin ve ev içindeki şiddetin giderilmesini amaç edinmekte ve bu doğrultuda taraf devletlerin hukuki koruma mekanizmalarını etkinleştirmeleri adına önemli bir yasal zemin oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Sözleşme'nin içeriği, Sözleşme'ye dayalı olarak Türk iç hukukuna kazandırılan yeni normlar ve Sözleşme'den çekilme usulü kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur.

Tartışmaların bir kısmı Sözleşme'nin esasına ilişkindir. İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik ilk eleştiriler Sözleşme'nin Türkçe'ye çevirisinin yapılmasıyla başlamıştır. "Domestic violence", "ev içi" şiddet yerine "aile içi" şiddet şeklinde çevrilmiştir. Aile mefhumu, farklı akademik disiplinlerde farklı şekillerde ele alınan bir kavramdır (Gumus, 2021). Nitekim kavramın Türk Dil Kurumu'daki (TDK) karşılığı da çeşitlidir. Kan bağı ile kurulan ilişki biçimi neticesinde oluşan toplumun en küçük birimi; birlikte oturan hısım ve yakınların tümü; aynı amaç için çalışanların bütünü aile olarak tanımlanmıştır. Sözleşme özelinde, İngilizce'den Türkçe'ye çeviri yapanların aile kavramını, evlilik bağı ile kurulmuş bir zümre olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Başka bir söylemle, çeviride aile kavramı dar bir şekilde yorumlanmıştır. Esasen bu durum Türkiye'nin Sözleşme'ye olan yaklaşımının da göstergesidir.

Sözleşme'nin Türk aile yapısına uygunsuzluğu eksenindeki ilk tartışmalar politik çevrelerde başlamış, akabinde toplumun bazı kesimlerinde karşılık bulmuştur. Sözleşme'nin aile kurumuna zarar vereceğine olan inanç, toplumun bir kısmı tarafından benimsenmiştir. Sözleşme'nin İngilizce metninde "ev içi" şiddet ile nikahsız birlikteliklerin de korunma altına alındığına vurgu yapanlar, nikahsız yaşama ve aynı cinsten birlikteliklerin aile kurumunun kapsamını genişletmesini eleştirmişlerdir (Dursun, 2021, s. 53). Sözleşme karşıtlarına göre bu gelişme, Sözleşme vasıtasıyla cinsiyetsizliğin meşrulaştırılması olarak değerlendirilerek aile kurumuna karşı bir tehdit olarak gösterilmiştir (Çocuk Vakfı, 2021, s. 137). Bazı basın organlarında Sözleşme aleyhine yapılan propagandalar da aynı gerekçelerle temellendirilmişti (Keleş & Duygu, 2021, s. 382). Benzer şekilde, sosyal medya platformlarında Sözleşme'nin aile kurumunu yok etmeye yönelik Batılı bir girişim olduğu ve LGBT'ye zemin hazırladığı iddia edilmiştir (Akar, Bayar, & Koçtürk, 2021, s. 95).

Sözleşme'ye karşı olanların diğer bir argümanı ise Sözleşme ile kadının aileden kopartılmaya çalışılmasıdır. Bu düşüncenin taraftarları kadını bir bireyden ziyade ailenin bir unsuru olarak kabul eder (Garipoğlu & Şanlı, 2021, s. 131). Ataerkil

bir toplumda din ve ahlak kurumları ile rolleri belirlenen kadının bireye dönüşmesi zorlaşmakta, kadın, erkek karşısında ikincil konuma itilmektedir (Garipoğlu & Şanlı, 2021). Bu anlayış ile şekillenen bir toplumda kadına yönelik şiddetin yasaklanması adına atılacak adımlar, aile müessesesine yönelik tehditler olarak algılanmaktadır. Erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünün ortadan kalkması endişesinin Sözleşme'ye yönelik karşıtlığı arttırdığı öne sürülebilir.

Tartışmaların bir diğer boyutu Sözleşme'den çekilme usulüne ilişkindir. Sözleşme'den çekilmeye ilişkin hukuki tartışma (İstanbul Barosu, 2021; İzmir Barosu, 2021) çekilmenin yetkili bir mercii tarafından yapılıp yapılmadığı üzerinedir (bkz. Çağlayan & Yüzbaşı, 2017)^[2]. Parlamentonun kanunla uygun bulunduğu Sözleşme'den Cumhurbaşkanı Kararı ile çekilme sağlanması, bu tartışmanın özünü oluşturur. Çekilme kararının hukuka aykırı olduğu yönündeki iddialar yargıya taşınmış, Cumhurbaşkanı'nın ilgili kararına karşı Danıştay'da dava açılmıştır. İlk olarak Danıştay 10. Dairesi'nce, sonra da İdari Dava Daireleri Kurulu (İDDK) tarafından verilen kararda, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye yönelik Cumhurbaşkanı Kararı'nın Anayasaya aykırı olmadığı belirtilmiştir (D10.D, 28.06.2021, E.2021/1747., 2021). 28 Nisan 2022'de Danıştay 10. Dairesi tarafından esastan görüşülen davada, Danıştay savcısı kararın iptali isteminde bulunmuş, Danıştay 10. Dairesi tarafından verilen kararda ise Sözleşme'den çekilme kararının iptali istemi reddedilmiştir.^[3] Danıştay, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmeye ilişkin tartışmalara son noktayı koymuş olsa da bu konunun meşruluğu ilgili literatürlerde tartışılmıştır (Arslan, 2021; Durmuş, 2021; Özcan, 2022; Şirin, 2021). İnsan haklarına ilişkin bir sözleşmenin bu tür tartışmalara neden olması, Türkiye'nin insan hakları karnesini olumsuz etkileyebilecek niteliktedir. Bu sebeple, farklı platformlarda ifade edildiği gibi (Özcan, 2022; Türkiye Barolar Birliği, 2021) eski hükümet sisteminde yürürlüğe giren bir uluslararası hukuk sözleşmesine yeni sistemde yapılacak müdahalelerde yetkide ve usulde paralellik ilkesi doğrultusunda hareket edilmesi gerekmektedir.

^[2] Anayasa'nın 90. maddesi uluslararası sözleşmelerin onaylanmasına ilişkin hükümler ihtiva etmesine rağmen sözleşmelerin sona erdirilmesine dair bir hüküm içermemektedir. Anayasa'nın 104. maddesi ise yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı'nın uluslararası anlaşmaların onaylanması ve yayımlanması hususunda yetkili olduğunu belirtir. Aslına bakılırsa bu tartışmaların altında yatan mesele, hükümet sisteminde yaşanan değişim neticesinde yürütmenin tek bir kişiye yani Cumhurbaşkanı'na geçmiş olmasıdır. Uluslararası anlaşmaların onay süreçlerine ilişkin olarak eski sistemde (parlamentar sistem) de birtakım tartışmalar mevcuttu.

^[3] Danıştay 10. Dairesi, feshine ilişkin Cumhurbaşkanı Kararı'na karşı açılan çok sayıda davaya ilişkin Nisan ve Haziran aylarındaki duruşmalarından, 19 Temmuz 2022'de İstanbul Sözleşmesi'nin feshine ilişkin 20 Mart 2021 tarihli Cumhurbaşkanı Kararı'nın iptal istemini reddettiğini açıkladı.

ULUSLARARASI ANDLAŞMALARIN ÖNEMİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'NİN İSTANBUL SÖZLEŞMESİ'NDEN ÇEKİLMESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası andlaşmalar, uygulanan uluslararası hukuk sistemi içerisinde uluslararası ilişkilerin idame ettirilmesinin en somut enstrümanlardır. Uluslararası bir sorunun giderilmesi veya önlenmesi adına hazırlanan andlaşmalara taraf olmak, taraf olan devletlerin ilgili konuya ilişkin sağ duyusunu gösterirken, taraf olmama yönündeki ısrarlı tutum ise ilgili devletlerin etnosentrik bir tutum sergilediğini gösterir ki bu da istenmeyen bir durumdur. Özellikle insan hakları ve çevre gibi tematik konulara ilişkin sözleşmeler daha hassas yaklaşılacak hususlardır. BM İklim Değişikliği Çerçeve Protokolü veya bilinen adıyla Kyoto Protokolü bu hususta önemli bir örnek teşkil eder (UN, 1997). 1997'de imzaya açılan Protokol hali hazırda 192 devlet tarafından onaylanmasına rağmen, ABD, Protokol'ü 1998'te imzalamış lakin henüz onaylamamıştır (UN, 1997). Başkan Bush döneminde yapılan açıklamada Protokol'ün ABD ekonomisine zarar vereceği belirtilmiş (Bush, 2001), devam eden süreçte ise uluslararası toplumda bu tasarrufa yönelik eleştiriler geliştirilmiştir (McCright & Dunlap, 2003). Uluslararası ilişkilerdeki ağırlığı dikkate alındığında ABD'ye yönelik uluslararası toplumun tutumu eleştiri düzeyinde kalırken, başka somut olaylarda bu eleştiri düzeyi ilgili devletlere ve vatandaşlarına zarar verebilecek boyuta ulaşabilmektedir. İran'ın BM Güvenlik Konseyi Daimi üyeleri ve Almanya (P5+1) ile 2015'te imzaladığı Nükleer Andlaşma bu bağlamda diğer bir örneği teşkil eder (Garraway, Mills, & Gadd, 2022). İran'a uygulanan yaptırımların Andlaşma ile ortadan kalkması İran toplumu tarafından olumlu bir gelişme olarak kabul edilmiştir (Jaafari & Woolf, 2015). Nitekim devletlerarası ilişkilerin en nihayetinde muhatapları ilgili devletlerin vatandaşlarıdır. ABD Başkanı Trump'ın, ülkesini bu Andlaşmadan çekmesi ile İran zorlu bir sürece girmiştir. Çekilme sonrası ülkede meydana gelen huzursuzluklar ve polarizasyon ülkenin bekası adına olumsuz bir ortam yaratmıştır (Shams, 2018). Ukrayna savaşı nedeniyle Rusya'nın Avrupa Konseyi üyeliğinden ve dolayısıyla Konsey statüsünden çıkartılması, uluslararası andlaşmalara taraf olmanın önemini göstermesi açısından başka bir örnektir. Savaş öncesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde iyi bir insan hakları karnesine sahip olmayan Rusya (AİHM, 2023), Konsey üyeliğinin sona ermesi ile daha farklı ve fakat iyi olmayan bir sürece girmiştir. Savaş nedeniyle Avrupa'nın yaptırımlarına maruz kalan Rusya, elindeki doğalgaz gücü ile bu yaptırımların etkisini hafifletmeye çalışmaktadır (Nandana, Runturambi, & Daryanto, 2023, ss. 1290-1302). Lakin, Rusya'da insan hakları ihlali nedeniyle AİHM'e başvuru yapan bireylerin elinden bireysel başvuru hakkının alınması, Rus toplumu adına istenmeyen bir gelişme olmuştur. Hülasa, çok taraflı uluslararası andlaşmalara taraf olmamak, taraf olmak istediğini belirtip de taraf olmamak veya hali hazırda taraf iken taraflık statüsünün kaybedilmesi hem ilgili devlet hem de vatandaşları bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Buradan hareketle Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin olumsuz yansımaları değerlendirilebilir. Sözleşme'den çekilme yönündeki tasarruf farklı açılardan Türk devletine ve milletine etki etmektedir. Öncelikle, çekilme tasarrufu Sözleşme'nin sağlamış olduğu koruma kalkanını ortadan kaldırarak kadının bireysel (bkz. somatik ve mental şiddet) ve yapısal şiddet (bkz. ekonomik şiddet) (Galtung, 1969, s. 173,174) türlerine maruziyetinin artmasına neden olabilir. Bir adım ötesinde bu tasarruf, daha geniş bir yelpazede tüm toplumun gündelik yaşamını etkileyebilir. Nihayetinde ise Türkiye'nin uluslararası toplumdaki imajının olumsuzlanmasına sebep olabilir.

Birincisi, Sözleşme'den çekilme tasarrufu, Sözleşme'nin üzerinde durduğu kültür öğeleri üzerinden şiddetin artmasına da neden olabilir. Burada kültür öğelerinden kasıt, Türk kültürünün şiddet ile ilişkilendirilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Daha ziyade, kültür ile ilişkilendirilen ve fakat kültür ile organik bir bağı olmayan durumlar burada kastedilenlerdir. Sözleşme'nin muhtelif yerlerinde kültür, gelenek, töre, din ve namus gibi sebeplerin, kişisel şiddetin gerekçelendirilmesinde ileri sürülemeyeceğine vurgu yapılmıştır (CoE, 2011, md. 12,42). Sözleşme'de sayılan bu durumlar Galtung tarafından kültürel şiddet olarak ifade edilmektedir (Galtung, 1990, s. 296). Sözleşme'de sayılan ve Galtung'un kültürel şiddet olarak tanımladığı bu durumlar, toplum kültürünü yansıtmaları da belirli bir kesim tarafından benimseniyor olmasından dolayı şiddetin meşrulaştırıcı araçları olarak gösterilebilmektedir. Türkiye'de kadına yönelik şiddet eylemlerinin önemli bir bölümü ise ne yazık ki bu meşrulaştırma araçları üzerinden gerçekleşmektedir. Sözleşme'deki "sözde namus" koruyuculuğu bunlardan biridir (CoE, 2011, md. 12/5). Sözde namusun korunması, Türk toplumunda bir kesim tarafından toplumsal kuralların bir parçası olarak kabul edilmekte, neticesi genellikle ölümle sonuçlanan kadına yönelik kişisel şiddet formunun oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu kapsamdaki cinayetlerin çoğunun kadının kocası tarafından olmak üzere ev içindeki diğer bireylerce işlendiğinin tespitine yönelik araştırmalar mevcuttur (kadincinayetleri.org, 2023).

Kişisel şiddetin en radikal formu olarak kadın cinayetlerine dair resmî rakamlar bilinmemekle birlikte, konuyla ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan veriler kişisel şiddetin ölçülmesine dair fikir vermektedir (kadincinayetlerinidurduracagiz.net, 2023). Kadınlara yönelik kişisel şiddet formları öldürme eylemi ile sınırlı değildir. Mor Çatı'nın verilerine bakıldığında, kişisel şiddet bağlamında kadınlara yönelik psikolojik şiddet, fiziksel şiddet ve cinsel şiddetin kayıtlara geçtiği görülmektedir (Ucan, Acelya vd., 2021). Mor Çatı'nın aynı verilerine göre, kadınların ekonomik şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (Ucan, Acelya vd., 2021). Söz konusu araştırma verilerinin, kayıtlara geçenler üzerinden hesaplandığı, uğradığı şiddete ses çıkartamayanların bulunduğu hususunda ise şüphe yoktur. Sözleşme'ye taraf olmadan önce Türkiye'nin kanayan bir yarası olan kadın cinayetleri, sözde kültür öğeleri üzerinden meşrulaştırılarak Sözleşme'den çekilme ile artış gösterebi-

li. Bu yöndeki gelişmelerin kısa, orta ve uzun vadedeki yansımalarının saptanması adına ilave araştırmaların yapılması gerekir. Araştırma süreçlerinde resmi verilerin erişime açılması da kadın cinayetlerinin önüne geçilebilmesi adına elzemdir.

İkincisi, Sözleşme'den çekilme tasarrufunun uluslararası platformlarda sıklıkla gündeme gelmesi, çekilme tasarrufuna yönelik dışsal tepkileri de artırmıştır. Uluslararası toplumda Türkiye'nin Sözleşme'den çekilmesi aleyhine yapılan propagandalar artmıştır. Bunların ilki, üyesi olduğumuz Avrupa Konseyi'nden yapılan açıklamada dile getirilmiş, çekilme tasarrufunun insan haklarının uluslararası korumasına zarar vereceğine vurgu yapılmıştır (CoE, 2021). Konsey açıklamasının yapıldığı oturumda konuşan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Başkanı ve Avrupa Konseyi Parlamenteler Meclisi Başkanı, Sözleşme'nin parlamentoda tartışılmaksızın fesh edilmesinin insan haklarının korunması adına endişe verici olduğunu ifade etmişlerdir (CoE, 2021). Türkiye'nin egemenlik yetkisi dahilinde gerçekleştirilen bir tasarruftan dolayı yabancı devletler ve kurumlar tarafından yapılan açıklamaların yersiz olduğunu savunanlar olabilir. Teknik olarak bu doğrudur da. Lakin yabancı devlet ve kurumların Sözleşme'den çekilme nedeniyle takınacakları politik tutumların Türkiye'yi dışlamak suretiyle devlete ve millete olumsuz yansımaları olabilir.

Bu olumsuzluklardan biri şüphesiz son dönemlerde Türk vatandaşlarının yurtdışı seyahatleri öncesinde yaşadıkları vize retleridir. İstatistiklere göre, Avrupa Birliği ülkelerine Türk vatandaşları tarafından yapılan vize başvurularının retlerinde özellikle 2017 sonrası ciddi bir artış gözlemlenmiştir (Çağlayan & Erkoyun, 2022). Vize uygulaması yabancı devletlerin elinde, ülkelere giriş yapmak isteyenler için gerekli bir yasal prosedür olduğundan, vize retlerine dair ayrıntılı bir gerekçelendirme yapma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Türk hükümeti, Avrupa ülkeleri tarafından takınılan bu tutumun 2023 Mayıs seçimleri öncesi hükümeti zora sokma adına yapıldığını iddia etmiş, yapılan karşı açıklamalarda ise Türk tarafının iddiaları kabul edilmemiştir (Çağlayan & Erkoyun, 2022). Avrupa'nın vize konusundaki tutumunun politik olduğu söylenebilir. Lakin bu tutumun takınılmasındaki nedenlerin tümüyle hükümet aleyhine olduğu hususu tartışılır. Türkiye'nin son dönemde içinden geçtiği ekonomik kriz nedeniyle Avrupa'ya doğru yaşanan göç dalgalarının, Avrupa devletlerin tutumlarının gerekçelerinden biri olduğu söylenebilir. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme neticesinde ülkede oluşan atmosferin göçleri artıracağına yönelik endişeler ise Avrupa devletlerinin vize uygulamalarını rijitleştirmelerine neden olmaktadır. Bağımsız araştırmacı raporlarına göre, Avrupa devletlerini samimi bulmasalar da Türkiye'deki 18-25 yaş aralığındakilerin önemli bir kısmı iyi bir yaşam ve insan hakları için Batılı ülkelere yaşamak istediklerini beyan etmişlerdir (Çağlar & Çarlar, 2021). İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin uluslararası göçe etkisine dair spesifik bir araştırma olmamasına rağmen, çekilme tasarrufunun Türkiye'deki atmosferin şekillenmesine katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Vize retlerine bağlı olarak, başvuruları reddedilen her bir bireyin birinci kuşak insan hakkı (Domaradzki, Khvostova, & Pupovac, 2019, ss. 423-443) olarak seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı söylenebilir. Buradaki seyahat hakkının kısıtlandığına yönelik iddiaya temel oluşturacak eylem, devletin önleyici bir tasarrufu değildir. Başka bir söylemle, Türkiye'nin, Anayasa'nın 23. maddesinde belirtildiği üzere, soruşturma veya kovuşturma nedeniyle vatandaşlarına uyguladığı bir seyahat engeli söz konusu değildir. Daha ziyade, devletin, pozitif yükümlülüğü kapsamında vatandaşlarının seyahat hakkının önündeki engellerin ortadan kaldırılması noktasında bir eksikliği olduğu ileri sürülebilir. Gürbüz'ün ifade ettiği üzere, vatandaşların uluslararası seyahat özgürlüklerinin garanti altına alınması adına yabancı devletlerle karşılıklı olarak gerekli hukuki tedbirleri almak devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır (Gürbüz, 2019, s. 112). Vize retleri nedeniyle yaşanan bu hak ihlalinin giderilmesi adına Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yabancı devlet temsilcileri ile görüşmeler gerçekleşmiş (Yüzbaşıoğlu, 2022), Türkiye, pozitif yükümlülüğünü yerine getirmeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle, Türkiye vize retlerini azaltmanın kendisine ait bir pozitif yükümlülük olduğunu zımnen kabul etmiştir. Bakanlıkça yapılan açıklamada sorunun kısmen çözüldüğü, gerekmesi halinde karşı tedbirler alınabileceği belirtilmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2022). Bakanlıkça alınabileceği belirtilen karşı önlemlerin, uluslararası hukukta misilleme olarak bilinen (Şafak, 2021, s. 320), uluslararası hukuk kurallarına uygun ve fakat dostluk ilişkilerine aykırı önlemlerden başka bir mahiyette tezahür etmeyeceği açıktır. Burada ilk akla gelen karşı önlem, karşı vize reddi uygulamaları olsa da AB vatandaşlarının mütakabiliyet ilkesine aykırı olarak Türkiye ülkesine vizesiz giriş hakkına sahip olmaları, alınacak önlemleri anlamsız kılacaktır.

Seyahat özgürlüğünün kısıtlanmasının doğal bir sonucu olarak ilave durumlar da ortaya çıkmıştır. Planladığı gibi yurtdışındaki eğitim, iş ve benzeri faaliyetlerini gerçekleştiremeyenler (Tope, 2022); vize başvurusu reddedildiği için vize ücreti iadesi alamayanlar (Caglayan & Erkoyun, 2022) ve vize retleri nedeniyle turistik Avrupa turlarını iptal etmek zorunda kalan seyahat acenteleri (Caglayan & Erkoyun, 2022) mağduriyet yaşamaktadırlar. Benzer şekilde, ikinci kuşak insan haklarından (Domaradzki vd., 2019) olan ve Anayasa'nın 42. maddesinde koruma altına alınan eğitim hakkının gerçekleştirilememesi bu bağlamda vize reddinin -dolaylı da olsa- sonuçlarından biridir. Nitekim, vize reddi nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetler sadece Sözleşme destekçileri için söz konusu değildir. Sözleşme'den çekilme taraftarı Türk vatandaşları da bu süreçten aynı oranda etkilenmektedirler. Vize reddi sorununun seçim öncesi iktidar aleyhine propaganda aracı olarak kullanıldığına yönelik iddiaların test edilmesi, seçim sonrası mümkün olmuştur. Mayıs 2023 seçimlerindeki sonuçlar, mevcut iktidarın halktan güvenoyu aldığını göstermiştir. Dolayısıyla yeni dönemde iktidardan beklenen, devletin pozitif yükümlülüğü ekseninde mevcut bu sorunun çözüme kavuşturulmasıdır.

Üçüncüsü, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme Türkiye'nin uluslararası platformdaki görüntüsünü uzun vadede olumsuz etkileyebilir. Ülkenin uluslararası platformlardaki konumunu belirleyen farklı konulardaki uluslararası endeksler bu bağlamda önemli parametrelerdir. Bu endeksler ülkelerin tematik konularda uluslararası konumlarını gösterir. Ülkelerdeki gelişmelerin kümülatif olarak yansımaları bu endekslerden okunabilir. Lakin her bir tikel olayın bu indekslere yansımaları da aynı hızla gerçekleşmez. Başka bir söylemle, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmenin hemen öncesi ve sonrasında ülkenin konumunun değişip değişmediğini beklemek anlamsız olur. Bu konuda nicel verilere dayalı sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için süre gerekir. Nitekim bu endeksler genellikle yıllık bazda hazırlanır. Küresel Barış Endeksi (GPI) bu bağlamda önemli bir endekstir. Barış, genel anlamda şiddetin yokluğu olarak tanımlandığında (Galtung, 1969, s. 168) bu endeksin farklı şiddet durumlarını ölçmede yol gösterici olduğu söylenebilir. Ülkelerin karşılaştırmalı barışçıl konumunu farklı parametreler üzerinden değerlendiren bu endekse göre Türkiye, 163 ülkenin bulunduğu sıralamada 2022 verilerine 145. sırada yer almaktadır (IEP, 2020). İstanbul Sözleşmesi'nin onaylandığı yıl olan 2012'de 163 ülke arasında 132. sırada yer alan Türkiye, 10 yıllık sürede önemli bir düşüş yaşamıştır. Ülkenin genel sıralamasının tayininde özellikle şiddet, cinayet ve bunları tetikleyen politik etken parametreleri etkili olmuştur (IEP, 2020). Sözleşme'nin uygulama sürecine tekabül eden zaman zarfındaki düşme eğilimi üzerinden basit bir okuma ile Sözleşme'nin hali hazırda başarısız olduğu çıkarımını yapanlar olabilir. Lakin burada dikkate alınması gereken, bu sürede Sözleşme'nin efektif bir şekilde uygulanıp uygulanmadığıdır. Sözleşme ve ona dayalı iç hukuk tasarrufları efektif bir şekilde uygulanabilseydi, adı geçen parametrelerin iyileştirilmesinde önemli bir yol kat edilebilir. Bunların tikel etkilerinin incelenmesi ise müstakil bir çalışmanın konusu yapılabilecek mahiyettedir.

Georgetown Üniversitesi Kadın, Barış ve Güvenlik Enstitüsü (GIWPS) tarafından yayımlanan Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksleri de barış ve güvenlik alanında kadınların rolünü göstermede önemlidir (GIWPS, 2021). GIWPS'nin Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü'yle birlikte 2021'de yayımladığı rapora göre Türkiye 170 ülke arasında 106. Sırada yer almaktadır (GIWPS, 2021). Bölgedeki diğer ülkeler de Türkiye'den farklı bir şekilde listede iyi bir konum işgal etmemektedirler. Hamzaoğlu ve Konuralp'e göre Ortadoğu'daki ülkelerinin bu endekste alt sıralarda yer almasının sebepleri arasında sözde namus gerekçeli şiddet eylemleri ve yasal eksiklikler yer almaktadır (2019, s. 227). Sözde namusun korunmasından bahisle kadınlara yönelik şiddet eylemleri İstanbul Sözleşmesi'nin önemle üzerinde durduğu ve elimine edilmesi istenen bir olgudur. Bu saptamadan hareketle, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme, namusun korunması bahanesiyle gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin önüne geçmeye engel teşkil etmekte, GIWPS endeksinde ülkenin iyi bir konuma yükselememesine neden olmaktadır.

Bunlara ilave olarak, kadınlara yönelik şiddete dair veri setlerine erişimde farklı platformlar mevcuttur. BM Kadına Yönelik Şiddet Küresel Veritabanı (UN Women, 2023), OECD'nin Kadına Yönelik Şiddet verileri (OECD, 2023), Dünya Bankası'nın Partner Şiddeti verileri (The World Bank, 2022) ile AB Merkezli Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü verileri (EIGE, 2023), kadınlara yönelik şiddet durumlarını resmetme adına önemli sağlayıcılardır.

Adı geçen verilerde spesifik olarak Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesinin sonuçlarına odaklanan bir veri setine erişmek tabiiyle mümkün değildir. Nitekim bu sağlayıcılar küresel bazda kadına yönelik pek çok duruma ilişkin kapsayıcı veriler sunmaktadır. Burada önemli olan İstanbul Sözleşmesi'ni, insan hakları bağlamının bir parçası kabul etmek ve bu doğrultuda Sözleşme'den çekilmenin Türk toplumuna etkilerini dikkate almaktır. Zira insan hakları sözleşmeleri aleyhine geliştirilecek tutumlar toplum üzerinde kümülatif olarak etki yaratır. Örneğin, idam cezasının Türk ulusal hukuk sistemine geri getirilmesine yönelik tartışmalar için de aynı durum geçerlidir. 1984'ten beri *de facto* olarak, AİHS 6. ve 13. Protokolü'nün (CoE, 2023e) kabulüyle de *de jure* bir şekilde uygulamasına son verilen idam cezasının yakın geçmişte politik tartışmalara konu edilmek suretiyle gündeme geldiği bilinmektedir. İdam cezası geri getirilmemiştir. Lakin bu konuya ilişkin tartışmaların gündeme geldiği dönemlerde uluslararası toplumda Türkiye'ye yönelik endişelerin baş gösterdiği de bilinmektedir (Dejevsky, 2016). İstanbul Sözleşmesi örneğinde olduğu gibi bir insan hakları sözleşmesinden çekilmek veya idam cezası örneğinde olduğu gibi bu cezanın yasaklanmasını düzenleyen sözleşmelerden çekilmeye yönelik söylemler devlete ve millete fayda getirmemektedir.

SONUÇ

Bir uluslararası hukuk enstrümanı olarak İstanbul Sözleşmesi taraf devletler için bir kazanımdır. Sözleşme ile korunan değerlerin taraf devletlerce benimsenmesi ilgili toplumların ve toplum üyeleri olarak bireylerin gelişmesi adına elzemdir. Eril görünümlü bir toplumsal cinsiyet anlayışı neticesinde kadının toplum içerisinde ikincil konuma itilmesi ve buna bağlı olarak kadının farklı türde şiddet eylemlerine maruz kalmasının önüne geçilmesi, Sözleşme ile elde edilebilecek kazanımların başında gelir. Başta kadınlar olmak üzere ev içinde şiddete maruz kalan bireylere Sözleşme tarafından koruma kalkını sağlandığı ortadadır. Bununla birlikte, Sözleşme, öncelikli olarak Avrupa Konseyi çatısı altında olmak üzere genel olarak uluslararası ilişkilerin geliştirilmesine de katkı sağlar. Bu açıdan, Sözleşme'ye taraf olmama, bahsi geçen kazanımlardan bir bakıma mahrum kalma anlamına gelir. Sözleşme ile bağlanma yönünde irade beyanı gösterip, bir süre Sözleşme'yi uygulayıp, akabinde Sözleşme'den çekilmek ise bu doğrultudaki en kötü senaryo olabilecek mahiyettedir. Tabii ki teknik olarak egemen bir devletin tasarrufları zaman içerisinde değişebilir. Lakin Sözleşme'nin çekinceye izin vermesine rağmen

hiç çekince koymadan Sözleşme'ye taraf olup, buna tezat bir şekilde Sözleşme'den çekilme yönündeki tasarruf, ülkenin uluslararası ilişkilerini etkileyebilir.

Bu çalışmada, insan hakları ile ilgili olanlar başta olmak üzere, uluslararası andlaşmaların devletlerin ulusal ve uluslararası toplumdaki imajlarını belirleyici mahiyette olduğuna dikkat çekmek suretiyle Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi değerlendirilmiştir. Uluslararası sözleşmeler, kazanımlarına koşut bir şekilde, çekilme durumlarında çekilen devletin toplumunda ve uluslararası ilişkilerinde sorunlara neden olabilmektedir. İstanbul Sözleşmesi, Türkiye'nin son yıllarda çekildiği birkaç andlaşmadan biridir. Şu ana kadar az sayıda andlaşmadan çekilen Türkiye, bu tasarrufların birkaçını son birkaç yıl içerisinde gerçekleştirmiştir. Nasıl ki bir uluslararası andlaşma hükümleri ulusal normlar bahane gösterilerek ihlal edilemezse, taraf olunan bir uluslararası andlaşma da çekince konulmayan hükümleri üzerinden veya şartlarda esaslı bir değişiklik olmadan fesh edilemez. Birinci durumun gerçekleşmesi açık bir uluslararası hukuk ihlali anlamına gelirken, ikinci durumun gerçekleşmesi *de facto* olarak uluslararası ilişkilerde ilgili devlete ve vatandaşlarına zarar verir.

Sözleşme'nin tartışmaya açıldığı dönem Türk siyasi tarihi adına önemli bir dönüm noktası olan Başkanlık Hükümet Sisteminin uygulamaya geçirildiği döneme denk gelmiştir. Sözleşme ve Sözleşme'ye dayalı olarak oluşturulan iç hukuk tasarruflarına yönelik eleştiriler, Mayıs 2023 genel seçimleri ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde gündeme getirilmiştir. Seçimlerin nihayete ermesi ile tesis edilen istikrar ortamında İstanbul Sözleşmesi ve buna bağlı olarak oluşturulan iç hukuk düzenlemeleri ile Türkiye'nin ulusal ve uluslararası toplumdaki imajını zedeleyecek şekilde uluslararası andlaşmalar ve bunlara dayalı oluşturulan ulusal hukuk tasarrufları üzerinden tartışmaların devam ettirilmemesi devlet ve millet adına faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AlHM. (2023). HUDOC - European Court of Human Rights. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20>
- Akar, E., Bayar, Ö., & Koçtürk, N. (2021). İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 4(7), 88-106. <https://doi.org/10.35235/uicd.893945>
- Aksar, Y. (2021). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk I* (6. bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksay, H. A. (2021, Mart 29). What Lies behind Turkey's Withdrawal from the Istanbul Convention? Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) website: <https://www.swp-berlin.org/publikation/what-lies-behind-turkeys-withdrawal-from-the-istanbul-convention>
- Amnesty International. (2021, Temmuz 1). Turkey: Withdrawal from Istanbul Convention "Sets Clock Back Ten Years" on Women's Rights. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/turkey-withdrawal-istanbul-convention-sets-clock-back-ten-years-womens-rights>
- Arslan, V. (2021, Mart 29). İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Kararın 1982 Anayasası Bakımından Değerlendirilmesi. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Lexpera Blog website: <https://blog.lexpera.com.tr/443/istanbul-sozlesmesinin-turkiye-cumhuriyeti-bakimindan-feshedilmesi-hakkinda-kararin-1982-anayasasi-bakimindan-degerlendirilmesi/>

- Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 133-204.
- Bush, G. W. (2001, Mart 13). Text of a Letter From The President. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/03/20010314.html%3E>
- Çağlayan, C., & Erkoyun, E. (2022, Ağustos 26). Turks Frustrated by "Deliberate" Increase in Number of European Visa Rejections. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Reuters website: <https://www.reuters.com/world/turks-frustrated-by-deliberate-increase-number-european-visa-rejections-2022-08-26/>
- CoE. (2011). Istanbul Convention Action against Violence against Women and Domestic Violence. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence website: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/text-of-the-convention>
- CoE. (2021, Mart 21). Council of Europe Leaders React to Turkey's Announced Withdrawal from the Istanbul Convention. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-leaders-react-to-turkey-s-announced-withdrawal-from-the-istanbul-convention-1>
- CoE. (2023a). 46 Member States. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen <https://www.coe.int/en/web/portal/46-members-states>
- CoE. (2023b). By member States of the Council of Europe. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen Treaty Office website: <https://www.coe.int/en/web/conventions/by-member-states-of-the-council-of-europe>
- CoE. (2023c). Full List. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen Treaty Office website: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>
- CoE. (2023d). Historical Background. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence website: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/historical-background>
- CoE. (2023e). The ECHR and the Death Penalty: A Timeline. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Portal website: <https://www.coe.int/en/web/portal/death-penalty>
- Çağlar, A., & Çarlar, T. (2021). *Türkiye Gençlik Araştırması 2021*. Geliş tarihi gönderen https://www.kas.de/documents/283907/16886777/Türkiye+Gençlik+Araştırması+2021_Türkce.pdf/fd08ce1-8d75-02bb-13cb-2bb341b8897d?version=1.6&t=1655118080391.
- Çağlayan, S., & Yüzbaşı, F. (2017). Uluslararası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulan Kanunların İptali İstemleri Hakkında Türk Anayasa Mahkemesi'nin Tutumu. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (10), 189-217.
- ÇAĞLAYAN, S., & YÜZBAŞI, F. (2017). ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN ONAYLANMASINI UYGUN BULAN KANUNLARIN İPTALİ İSTEMLERİ HAKKINDA TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TUTUMU. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (10), 189-217.
- Çocuk Vakfı. (2021). İstanbul Sözleşmesi İçin Çocuk Vakfından Açıklama ve Öneri Notu. *Çocuk ve Medeniyet*, 6(11), 137-141.
- D10.D, 28.06.2021, E.2021/1747, (Danıştay 2021).
- Dejevsky, M. (2016, Temmuz 18). The Death Penalty Must Not Be the Legacy of Turkey's Quashed Coup. *The Guardian*. Geliş tarihi gönderen <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jul/18/death-penalty-must-not-be-the-legacy-of-turkeys-failed-coup>
- Dışişleri Bakanlığı. (2023a). Uluslararası Antlaşmalar. Geliş tarihi 15 Haziran 2023, gönderen <http://ua.mfa.gov.tr/>
- Dışişleri Bakanlığı. (2023b). Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz / T.C. Dışişleri Bakanlığı. Geliş tarihi 15 Haziran 2023, gönderen <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>
- Domaradzki, S., Khvostova, M., & Pupovac, D. (2019). Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse. *Human Rights Review*, 20(4), 423-443. <https://doi.org/10.1007/s12142-019-00565-x>
- Durmuş, M. T. (2021). Cumhurbaşkanı'nın Uluslararası Sözleşmeler Üzerindeki Tasarruf Yetkisi ve Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Ayrılmasının Hukuki Analizi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(3), 1969-2007.
- Dursun, A. (2021). İstanbul Sözleşmesi'nin İslam Hukukuna Göre Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(19), 41-68.
- EIGE. (2023, Haziran 9). Gender-Based Violence. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen European Institute for Gender Equality website: https://eige.europa.eu/gender-based-violence?language_content_entity=en
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.
- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27(3), 291-305.
- Garipoğlu, F. K., & Şanlı, A. S. (2021). Muhafazakar ve Feminist İdeolojiler Bağlamında İstanbul Sözleşmesi Tartışmalarına Yönelik Bir Eleştirel Söylem Analizi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(35), 125-188.
- Garraway, A., Mills, C., & Gadd, E. (2022). *Iran's Nuclear Programme*. Geliş tarihi gönderen <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cdp-2022-0123/>
- GIWPS. (2021). *Women Peace and Security Index*. Washington. Geliş tarihi gönderen <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2021/10/WPS-Index-2021-Summary.pdf>

- Gumus, E. O. (2021). The Contemporary Debates on Conservative Family: The Case of the Istanbul Convention. *RAIS Conference Proceedings 2021*. Geliş tarihi gönderen <https://ideas.repec.org/p/smo/lpaper/0054.html>
- Gürbüz, N. (2019). Ulusal ve Uluslararası Alanda Seyahat Özgürlüğüne Bakış ve Diğer Temel Hak Ve Özgürlüklerle İlişkisi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (3), 95-126.
- Hamzaoğlu, M., & Konuralp, E. (2019). Türkiye'de Kadına Karşı Şiddetin Sembolik ve Doğrudan Biçimleri: Namus Olgusu ve Namus Cinayetleri. *Adli Tıp Bülteni*, 24(3), 226-235.
- IEP. (2020, Temmuz 24). Global Peace Index. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Vision of Humanity website: <https://www.visionofhumanity.org/maps/>
- İletişim Başkanlığı. (2021, Mart 21). Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilmesine İlişkin Açıklama. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama/>
- Istanbul Barosu. (2021, Nisan 2). İstanbul Sözleşmesi, Cumhurbaşkanı Kararı ile Neden Feshedilemez ? Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.istanbulbarosu.org.tr/haberdetay.aspx?id=16262>
- Izmir Barosu. (2021, Mart 30). İstanbul Sözleşmesi Yürürlüktedir! Haklarımızdan Vazgeçmeyeceğiz! Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.izmirbarosu.org.tr/HaberDetay/2291/istanbul-sozlesmesi-yururluktedir-haklarimizdan-vazgecmeyecegiz>
- Jaafari, S., & Woolf, C. (2015, Nisan 3). Iranian Joy After Nuclear Deal is 'Tempered with Pragmatism'—And for Good Reason. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen The World from PRX website: <https://theworld.org/stories/2015-04-03/iranian-joy-after-nuclear-deal-tempered-pragmatism-and-good-reason>
- kadincinayetlerinidurduracagiz.net. (2023). Veriler. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.kadincinayetlerinidurduracagiz.net/kategori/veriler>
- kadincinayetleri.org, K. (2023). Kadın Cinayetleri. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <http://kadincinayetleri.org>
- Kanbur, N. (2021). Istanbul Convention: Commitment to Preventing Gender-Based Violence. *Journal of Adolescent Health*, 69(2), 354-355. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2021.05.009>
- Keleş, D., & Duygu, O. (2021). İslamcı Basında İstanbul Sözleşmesi Karşıtlığının İzlekleri: Milli Gazete Örneği. *Kültür ve İletişim*, 24(48), 372-405.
- Liivoja, R. (2008). The Scope of the Supremacy Clause of the United Nations Charter. *The International and Comparative Law Quarterly*, 57(3), 583-612.
- McCright, A. M., & Dunlap, R. E. (2003). Defeating Kyoto: The Conservative Movement's Impact on U.S. Climate Change Policy. *Social Problems*, 50(3), 348-373. <https://doi.org/10.1525/sp.2003.50.3.348>
- Nandana, Y., Runturambi, A. J. S., & Daryanto, E. (2023). The Turmoil of Europe's Economy, Food and Energy Stability: Will It Ends Western Sanctions on Russia? *International Journal of Social Service and Research*, 3(5), 1290-1302. <https://doi.org/10.46799/ijssr.v3i5.362>
- OECD. (2023). Inequality—Violence Against Women. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://data.oecd.org/inequality/violence-against-women.htm>
- Özcan, Z. (2022). İstanbul Sözleşmesinin Feshedilmesinin Hukuki Boyutu. *UHDTD*, 1(1), 14-26.
- Pazarıcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk* (14. bs). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Resmi Gazete. *TC Anayasası*. , Sayı: 17863 Ş (1982).
- Resmi Gazete. *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. , 28127 Ş (2011).
- Resmi Gazete. *Resmi Gazete*. , 28227 Mükerrer Ş (2012).
- Resmi Gazete. *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği*. , 28532 Ş (2013).
- Resmi Gazete. *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Karar*. , 31429 Ş (2021).
- Resmi Gazete. *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun*. , 6284 Ş (28239). (20 Mart 2012)
- Shams, O. (2018, Mayıs 15). How Donald Trump's Nuclear Deal Withdrawal Will Hurt Iran's Dissenters and Activists. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen The Conversation website: <http://theconversation.com/how-donald-trumps-nuclear-deal-withdrawal-will-hurt-irans-dissenters-and-activists-96364>
- Şafak, E. (2021). Uluslararası Hukukta Yaptırım Kavramı ve Devletler Açısından Bağlayıcılığı Meselesi. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 310-337.
- Şirin, T. (2021, Mart 24). Uluslararası Sözleşmelerden Çekilme Usulü ve Başlıca Tartışmalar. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Tolga Şirin website: <https://www.tolgasirin.com/post/uluslararasi-sozlesmelerden-cekilme-usulu>
- TBMM. (2011, Kasım 11). Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ile Dışişleri Komisyonu Raporları (1/510)”. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss81.pdf>.

- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2012). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015*. Ankara. Geliş tarihi gönderen <https://web.archive.org/web/20200809140526/https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksqm/uploads/pages/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-planı-2012-2015-icin-tiklayiniz.pdf>.
- Tekin Apaydın, D. (2018). *Monizm-Düalizm İkileminde Türk Hukuk Sistemi: Uluslararası Hukuka Bakış Üzerine Doktrinel Uzlaşmazlığın Nedenleri ve AB Hukuku Işığında Bir Değerlendirme*. 9(1), 529-560.
- The World Bank. (2022, Ekim 1). Violence Against Women and Girls – What the Data Tell Us—World Bank Gender Data Portal. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://genderdata.worldbank.org/data-stories/overview-of-gender-based-violence/>
- Tooper, E. (2022). Why Are So Many Turks Facing Schengen Visa Rejections? Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.world.com/magazine/why-are-so-many-turks-facing-schengen-visa-rejections-60951>
- Türkiye Barolar Birliği. (2021, Mart 20). Barolar ve Tübakkom'un İstanbul Sözleşmesi'ne İlişkin Ortak Basın Açıklaması. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen Türkiye Barolar Birliği website: <https://www.barobirligi.org.tr/Haberler/barolar-ve-tubakkomun-istanbul-sozlesmesi-ne-iliskin-ortak-basin-aciklamasi-81675>
- Ucan, Acelya, Yukcu, Asli, Nefes, Ebrar, Kanat, Gulsun, Soydinc, Leyla, & Buyukgoze, Selime. (2021). *Türkiye'de Erkek Şiddetiyle Mücadelede Koordinasyona İlişkin İzleme Raporu*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. Geliş tarihi gönderen Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı website: <https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/Erkek-Siddetiyle-Mucadelede-Koordinasyona-Iliskin-Izleme-Raporu.pdf>
- UN. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. , (1979).
- UN. *Kyoto Protocol*. , (1997). (1997)
- UN. (2023). United Nations Treaty Collection. Geliş tarihi 13 Haziran 2023, gönderen https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx?clang=_en
- UN Women. (2023). Türkiye. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/asia/turkiye>
- Vienna Convention on the Law of Treaties*. , (1969).
- Yüzbaşıoğlu, N. (2022, Ağustos 23). Çavuşoğlu: (ABD ve Avrupa Vize Randevularının Geç Verilmesi) Kasıt Görüyoruz, Gerekli Uyarılar Yapılacak. Geliş tarihi 14 Haziran 2023, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cavusoglu-abd-ve-avrupa-vize-randevularinin-gec-verilmesi-kasit-goruyoruz-gerekli-uyarilar-yapilacak/2667293>

TURKIYE'S MANEUVER ON INTERNATIONAL LAW: THE ISTANBUL CONVENTION

EXTENDED ABSTRACT

States build and sustain their relations through international treaties. Bilateral ones address more specific issues, whereas multilateral treaties may concern the entire international community. Establishing a body of the international community like the United Nations or a human rights regime like the European human rights system under the auspices of the Council of Europe exemplifies the latter. Türkiye, a member of the international community, has been a party to both treaties without any intervention or permission from other parties since her establishment. She can also make a reservation or withdraw as long as the treaties in question allow.

In such an atmosphere, Türkiye decided to make a contribution to the prevention of violence against women. She hosted the meeting of the Committee of Ministers of the Council of Europe to discuss the issue in Istanbul in 2011. It was the first independent initiative launched in favour of women's rights. It then became a binding treaty, namely The Council of Europe Convention on Preventing and

Combating Violence Against Women and Domestic Violence, the Istanbul Convention, under the umbrella of the Council of Europe. It was indeed an achievement on behalf of Türkiye and human rights in general.

Nonetheless, this achievement turned into a test of Türkiye's human rights record within a concise span of time. This was because of Türkiye's unexpected decision to withdraw from the Convention. It means that Türkiye, as a member of the Council of Europe, took the lead but then ruined the process. According to the official statements, the Convention was not compatible with the Turkish culture and family structure as it grants protection to same-sex relations, which is believed to harm Turkish family. The domestic law in the country was adequate in preventing violence against women, the officials said.

The withdrawal from the Convention was one of the early actions of the presidential government system passed in 2018. However, the adoption of the new system cannot be a reason for the withdrawal. Put differently, no legal rules, whether, in the Constitution, laws or sub-norms within the hierarchy of the domestic legal order, in the new governmental system hinders the country from being party to a human rights treaty.

The legality of the withdrawal has been, of course, discussed in the country. The focus is, however, on the withdrawal procedure. The majority, talking about the unlawfulness of the withdrawal, argue that the withdrawal by a presidential decree violates general principles of law as the Convention came into force with a law enacted by the parliament. Therefore, the withdrawal is somewhat political. The fact that criticism of the Convention frequently comes to the fore during election periods and has become a prerequisite for election bargaining explains why this situation is political rather than legal. However, the Council of State put an end to the discussions by rejecting the allegations that withdrawing from the Convention by a presidential decree was not lawful.

This paper deals with Türkiye's adventure of the Istanbul Convention and the present and prospective effects of withdrawal from the Convention. Bringing the Convention and the gains achieved based on this Convention into question negatively affected both the state and the society. In the first place, the withdrawal may impact Türkiye's international image and even jeopardise national interest. The withdrawal could also lead to Türkiye's isolation from the international community. Indeed, what happened to Russia and Iran in the recent past are examples of international isolation. Depending on the deterioration of the image in the international arena, people in the country have suffered from the consequences of this withdrawal. A number of rejections have been encountered in Schengen visa applications made from Türkiye after the withdrawal. Those applying for the visa for travel, education and business purposes experienced losses in different aspects.

Considering all the aspects, this study handled the topic in four sections. Türkiye's approaches to international agreements, the scope of the Istanbul Convention, Türkiye's acceptance process and its aftermath, and finally, the effects of Türkiye's withdrawal from the Istanbul Convention are evaluated.

In a nutshell, it can be said that the May 2023 elections confirmed the stability environment in the country. Therefore, it is needed to exercise due care not to make national regulations based on the Istanbul Convention and the international agreements to which Türkiye is a party, mainly those concluded in the field of human rights, be agenda items in politics in a way that adversely affect the rights and interests of Türkiye and Turkish citizens. An attitude to be taken in this direction will be beneficial for the country's image in the international community as well as the interest of Turkish society.

Keywords: Istanbul Convention, Türkiye, Council Of Europe, International Law, International Treaties.

Kadın Emeğinin Sergilenmesine Yönelik Bir Araştırma: Pazarıcı Kadınlar Örneği

A Research on the Exhibition of Women's Labor: The Example of Market Women

Fatma DİLMEN¹, Fatih KURŞUN², Melike TÜRKMEN³,
Selda DAĞITICI⁴, Gülsüm ÇAMUR⁵

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Samsun
· Fatmacanim1@gmail.com · ORCID > 0000-0002-8158-8090

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Samsun
· fatihkursun@msn.com · ORCID > 0000-0002-0165-1935

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Samsun
· mt.turkmen5@gmail.com · ORCID > 0000-0002-4690-8271

⁴Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Ankara
· selda0633@gmail.com · ORCID > 0000-0002-7526-4583

⁵Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Samsun
· gcduyan@gmail.com · ORCID > 0000-0001-5116-2462

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 29 Ekim/October 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21 Kasım/November 2023

Yıl/Year: 2023 | Cilt-Volume: 3 | Sayı-Issue: 2 | Sayfa/Pages: 233-262

Atıf/Cite as: Dilmen, F., Kurşun, F., Türkmen, M., Dağıtıcı, S., Çamur, G. "Kadın Emeğinin Sergilenmesine Yönelik Bir Araştırma: Pazarıcı Kadınlar Örneği" Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 233-262.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Fatih KURŞUN

KADIN EMEĞİNİN SERGİLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: PAZARCI KADINLAR ÖRNEĞİ

ÖZ

Pazarıcı kadınların deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları anlamak amacıyla yapılan bu araştırmada, toplumda genellikle erkek işi olarak görülen pazarcılığın kadın emekçiler tarafından icra edildiği özel bir alan incelenmiştir. Araştırma kapsamında, pazarcı kadınların çalıştıkları süreçlerle ilgili duygu ve düşüncelerine odaklanabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir. Samsun'da ve Bafra'da pazarcılık yapmakta olan 15 pazarcı kadınla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizi sonucunda belirlenen ana temalar pazarcılık ve ürünler, çalışma yaşamı, sosyal yaşam, rol ve sorumluluklar, sorunlar ve zorluklar olarak belirlenmiştir. Bu ana temalara bağlı olarak oluşturulan alt temalar ise; ulaşım, ürün temini, ürün çeşitliliği, çalışmaya iten nedenler, yapılan işten memnun olma, ekonomik özgürlük, çalışma yaşamının zorlukları, yoksulluk, pazarda sorun yaşama, eğitimsizlik ve emeklilik hakkı olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda; pazarcı kadınların cinsiyetleri sebebiyle pazarcılık sektöründe çalışırken çeşitli zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda alana ilişkin çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Emeği, Pazarcı Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet.

A RESEARCH ON THE EXHIBITION OF WOMEN'S LABOR: THE EXAMPLE OF MARKET WOMEN

ABSTRACT

In this research, which was carried out in order to understand the experiences and difficulties faced by market women, a special area in which bargaining, which is generally seen as a male job in society, is performed by female workers was examined. Within the scope of the research, phenomenological approach, one of the qualitative research methods, was adopted in order to focus on the feelings and thoughts of market women about the processes they work. Face-to-face interviews were conducted with 15 women who were marketers in Samsun and Bafra. The main themes determined as a result of the analysis of the data were determined as marketing and products, working life, social life, roles and responsibilities, problems and difficulties. The sub-themes created depending on these main themes are; transportation, product supply, product diversity, reasons for working, satisfaction with the work done, economic freedom, difficulties of working life, poverty, having

problems in the market, lack of education and right to retirement . As a result, it was determined that market women experience various difficulties while working in the market sector due to their gender. In this context, it can be said that there is a need to carry out studies on the field.

Keywords: Women's Labor, Gender, Market Women.

GİRİŞ

Küreselleşmenin ve neo-liberal ekonomi politikalarının etkisiyle güç kazanan kapitalist sistemle birlikte fordist üretim biçimleri yerini post-fordist yani esnek üretim biçimlerine bırakmıştır. Bu yeni üretim biçimleri ise ucuz ve vasıfsız işgücünü, esnek ve uzun çalışma saatlerini, güvencesiz, geçici iş ve hizmetleri meşrulaştırarak işgücü piyasalarında ve istihdam şekillerinde küresel ölçekli bir dönüşüme neden olmuştur. Literatür, toplumsal cinsiyet rollerinin beraberinde getirdiği eşitsizliklerle ve toplumun kendilerine atfettiği “ev içi işleri yapma ve bakım verme” sorumluluklarıyla kısıtlanan kadınların, bu yeni üretim dönemiyle birlikte artan atipik işlerde erkeklerden daha fazla istihdam edildiğini ortaya koymaktadır (Castells, 2008). Genellikle belediyeler tarafından belirlenen belli yerlerde ve zamanlarda üreticinin/satıcının ve tüketicinin bir araya gelerek alışveriş yaptığı sosyokültürel ve ekonomik bir etkileşim yeri olan pazarlar, kadınların enformel sektördeki önemli çalışma alanlarından biridir. Pazarcı kadınlar genellikle toplumsal cinsiyet rolleri ile enformel sektördeki olumsuz çalışma koşulları temelinde sosyo-ekonomik sorunlar yaşamakta ve dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadırlar (Acar, 2018; Çukur vd., 2021; Geçgin, 2019; Koday ve Çelikoğlu, 2011).

Kadın kavramına; evi çekip çeviren, çocuklarına, eşine ve bakıma gereksinim duyan akrabalarına en iyi bakımı veren, ailenin düzenini sağlayan bir “aile ideolojisi” atfedilmiştir (Yıldırım, 2021). Bu cinsiyetçi ideolojiyle kadınlara yüklenen işler, kadın olmanın bir parçası olarak tanımlanmış ve kadınların hem toplumsal hayatta hem de çalışma hayatında var olmalarına engel bir çatı oluşturmuştur (Acar ve Savran, 2008). Cinsiyetçi bir düzen oluşturan bu ideoloji; kadınların sadece evdeki görevlerini yerine getirmesi, erkeklerin ise çalışıp ailesine bakması gerektiğini savunmaktadır. Cinsiyetçi ilkeler ve ideolojilerle kadından ve erkekten beklenen roller “doğal” olarak algılanmaktadır. Bu doğallığın özünde ise kadın emeğinin değersiz olduğu, kadının ev içindeki bakım veren rolünü sürdürmesi gerektiği vurgusu yatmaktadır (Kergoat, 2004). Bu “doğal” roller, kadının emeğinin piyasada hiçe sayılmasına ve “bakım emeği” odağında değerlendirilmesine neden olmaktadır (Öztürk, 2011). TÜİK 2016 yılı Türkiye Aile Yapısı Araştırması; çocuk bakım hizmetlerinin büyük oranda anneler tarafından gerçekleştirildiğini, çocukların sadece %2.8’inin kreşe gittiğini, ailelerin bir bakıcı hizmeti alma oranının ise

%2.8'den daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. TÜİK 2018 yılı verilerinde kadınlara atfedilen çocuk bakım görevinin; kadınların iş hayatına katılamamalarına, iş hayatından ayrılmalarına ve çocuk büyüdükten sonra işe dönmeye karar vermeleri durumunda da çalışma hayatında uyum zorlukları yaşamalarına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine benzer şekilde TÜİK (2021) Kadın İstatistikleri Raporu, halkın %35.8'inin kadınların asıl sorumluluğunun "çocuk bakımı ve ev işleri" olduğunu düşündüklerini; TÜİK (2022) İşgücü İstatistikleri Raporu, ülkemizdeki formel sektördeki istihdam oranının erkeklerde %65.7, kadınlarda %31.7; işgücüne katılma oranının ise erkeklerde %72.1 kadınlarda %36.4 olduğunu göstermektedir. Mevcut ulusal raporlar Türkiye'deki toplumsal cinsiyet algısının, sosyo-kültürel değişkenlerin ve yasal düzenlemelerdeki yetersizliklerin kadınların ya evde "ücretsiz aile işçisi" statüsünde ya da düzensiz, güvencesiz, düşük ücretli, düşük statülü enformel işlerde çalışmalarına ve işgücü piyasasında ikincil konumda yer almalarına neden olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadınların bahsi geçen bakım rollerinin devredilebilmesinin istihdama katılımlarında belirleyici olduğunu ortaya koyan birçok araştırma bulunmaktadır. Bilgin ve Tuğkan (2021) tarafından yürütülen bir çalışmada; kadınların çalışma yaşamlarının, onların ev işleri ve çocuk yetiştirme sorumluluklarını devredilebilmesi ile şekillendiğini ortaya koymaktadır. Yine benzer şekilde Ecevit (2005); çocuklu kadınların çalışma hayatına dahil olabilmelerinin, çocuklarını bırakabilecek güvendikleri bir akrabanın ya da düşük ücretli bir bakım kuruluşunun olmasına ve kadının çalışma hayatından elde edeceği gelirin ev işlerini ve çocuk bakımını karşılamasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Aktif çalışma hayatına dahil olan boşanmış kadın oranının, evli kadın oranından fazla olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcut bulguları desteklemektedir (UN Women, 2019). Özetle, ülkemizde kadınlara atfedilen ve onların istihdama katılımlarında belirleyici bir faktör olan bakım rollerinin; kadınların güçlenmelerine ve ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerine ket vurarak "yoksulluğun kadınlaşması" gibi bir sosyal sorunun daha ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir.

Kadının tarih boyunca cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak emek sektöründe yer alması toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Halbuki kadınların emek sektöründe yer almaları toplumun ekonomik büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Tarih boyunca enformel bir şekilde toplumun içinde yer alan kadınlar da hep var olmakta (Yetişen, 2009) ve bu alanda kadınların emeğini sergilemesi ülkemizde I. Dünya Savaşı öncesine kadar dayanmaktadır. 1913 yılında Behire Hakkı Hanım'ın evinin bir odasında terzilik yapmaya ve sonrasında kadınlara dikiş eğitimi vermeye başlaması, 1919 yılında geçim sıkıntısı çeken Naciye Hanım'ın evinin çatı katında fotoğrafçı dükkanı açması ve kadınların fotoğraflarını çeken bir fotoğraf stüdyosu kurması ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların toplumsal hayatta ve çalışma hayatında varoluşlarının yasal temelleri ise ilk olarak Cumhuriyet'in ilanı ile olmuştur (Demir, 2018). 1923

Cumhuriyet'in ilanı ile kadınların sosyal hayata katılımlarına ilişkin düzenlemeler çok partili dönemlere geçişe kadar sürmüş ve kadınların toplumsal hayatta ve çalışma hayatında var oluşlarını güçlendirmiştir. Kadınlara ilk kez 1930 yılında seçme ve seçilme hakkının tanınması; kadınların toplumsal hayatta varoluşlarının temel olmuştur (Özer, 2017). Bununla birlikte modernleşme hareketi doğrultusunda "aile ve kadın" kavramları doğrultusunda bazı yeni düzenlemeler de getirilmiştir. Bu düzenlemelerin temelinde "aile" ve "aile içi ilişkiler" olduğu bilinmektedir. Modernleşmeyle ilgili yapılan düzenlemelerde özellikle geleneksel aile yapısı yerine "çekirdek aile" yapısı desteklenmiş ve "kamusal alanda ve ücretli çalışan kadın" rolüne vurgu yapılmıştır (Kandiyoti, 1997). Modernleşme hareketiyle yapılan aile içi toplumsal cinsiyet rolleri düzenlemeleri, Türkiye'yi 1950'lerden sonra daha önce hiç olmadığı kadar geleneksellikten uzaklaşmıştır (Göle, 1998). Kamusal alanda ve ücretli çalışan kadın rolü de modernleşme süreciyle birlikte daha önem kazanmış ve kadınların daha fazla çalışma hayatına atılmasıyla birlikte, toplumsal cinsiyet rollerinde de değişiklikler olmuştur.

1980'lerden itibaren giderek yayılan ve keskinleşen neo-liberal politikalar ile küreselleşme hareketleri işsizliği ve yoksulluğu artırmış, gelir dağılımını bozmuş ve bu olumsuz yapı içerisinde kadınlar çoğunlukla enformel sektörde emeğini ve işgücünü sergilemek zorunda kalmıştır. Kadınlar enformel sektörde yer almalarının bir sonucu olarak ise üretim piyasasında ucuz iş gücü yaratmışlardır. Neo-liberal politikalar, ataerkil yapı, cinsiyet eşitsizliği ve toplumsal yapıdaki bazı normlar kadının formel sektörde yer almasını engellemekte ve enformel sektörde yer almasına zemin hazırlamaktadır.

Kadının çalışma yaşamındaki varlığı erkekler tarafından tercih edilmeyen işlerde istihdam ihtiyacının artmasıyla birlikte olanaklı hale gelmiştir (Dedeoğlu, 2009). Diğer yandan kadın emeğinin evde olduğu gibi çalışma yaşamında da görünmez olduğu, hafife alındığı, harcanan duygusal emeğin ise hiç görülmediği bir ortamda kadın işleri daha da değersizleşmekte, ücretler düşmekte, sigortasız çalışma yaygınlaşmaktadır (Urhan ve Etiler, 2011). Dolayısıyla enformel sektörde emek sergileyen pazarcı kadınların sorun ve ihtiyaçlarının görünür kılınması önem arz etmektedir.

Bu bağlamda araştırmanın genel amacı; pazarcı kadınların yaşadıkları sorun ve ihtiyaçların tespit edilmesidir. Genel amaç doğrultusunda alt amaçlar ise;

1. Pazarcı kadınların işe başlama süreçleri nasıl gelişmiştir?
2. Pazarcı kadınların çalıştıkları süreçlerde yaşadıkları zorluklar ve ihtiyaçlar nelerdir?
3. Pazarcı kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çalışma hayatlarını nasıl etkilemektedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışma; pazarcı kadınların yaşam deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi için nitel araştırma yönteminin fenomenolojik yaklaşımı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak toplanmıştır. Fenomenolojik araştırmada, katılımcıların yeni bir fenomen veya fenomenlerle ilgili yaşam tecrübelerini anlamaya çalışan, katılımcıların fenomenle ilgili deneyimlerini açıklayan araştırma yöntemidir (Creswell, 2013). Pazarcı kadınların çalışma yaşamının koşulları, pazarda çalışırken yaşadıkları sorun/gereksinimler ve bu sürece dair duygu ve düşünceleri bu yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmaya katılma kriteri olarak kadın olmak, 18 yaşından büyük olmak ve pazar alanlarında kendine ait bir sunuş tezhagında satış yapıyor olmak olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Samsun ili Taflan ve Bafra ilçesindeki semt pazarlarında pazarcılık yapan ve görüşme yapmayı kabul eden 15 pazarcı kadın çalışma grubumuzu oluşturmuştur. Çalışmamıza katılan gönüllü kadınların gizliliğinin korunması amacıyla her bir kadına D1 ile D15 arasında bir kod tanımlanmıştır. Çalışma grubumuzu oluşturan katılımcıların sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-demografik bilgiler

Kod	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eşin Yaşı	Eşin Mesleği	Eşin Eğitim Durumu	Pazara Çıkılan (Gün)	İkamet Yeri	SSK Durumu
D1	55	İlkokul	Evli	3	55	Çiftçi	İlkokul	3	Bafra	Var
D2	40	İlkokul	Evli	2	40	Şoför	Ortaokul	3	Bafra	Var
D3	46	İlkokul	Bekar	1	-	-	-	2	Taflan	Var
D4	53	Okuryazar Değil	Evli	2	55	Pazarcı	Ortaokul	3	Bafra	Yok
D5	46	Lise	Evli	2	47	İşçi	Lise	7	Bafra	Yok
D6	58	İlkokul	Evli	6	80	Emekli	İlkokul	7	Bafra	Yok
D7	66	Okuryazar Değil	Evli	6	75	Çalışmıyor	İlkokul	1	Taflan	Yok
D8	73	Okuryazar Değil	Bekar	5	Vefat	Çoban	Okuryazar Değil	1	Taflan	Var

D9	65	Okuryazar Değil	Evli	3	65	Pazarcı	İlkokul	2	Bafra	Yok
D10	63	İlkokul	Bekar	2	Vefat	İşçi	İlkokul	1	Taflan	Yok
D11	65	İlkokul	Evli	2	58	Emekli	İlkokul	2	Bafra	Yok
D12	63	İlkokul	Evli	2	64	Emekli	İlkokul	1	Taflan	Yok
D13	56	İlkokul	Evli	4	56	Emekli	İlkokul	3	Taflan	Yok
D14	45	İlkokul	Evli	-	45	Pazarcı	İlkokul	7	Bafra	Yok
D15	58	Okuryazar Değil	Evli	5	57	Pazarcı	İlkokul	7	Bafra	Yok

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın temel amacı ve bu amaç doğrultusunda yapılmış araştırmalar doğrultusunda "Pazarcı Kadın Görüşme Formu" yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Bu form, pazara bir ürün satmak için çalışma yaşamına katılan kadınların sosyo demografik bilgilerini, enformal sektörde çalışmaya iten nedenleri ve çalışma yaşamında cinsiyete dayalı yaşanan zorlukları kendi düşünce ve deneyimleriyle ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştır.

Görüşme Süreci

Araştırmacılar 03.12.2022-11.12.2022 tarihleri arasında farklı günlerde Samsun Taflan Semt Pazarı ve Bafra İlçe Semt pazarına gitmiştir. Semt pazarındaki satışların öğlen saatleri ve iş çıkış saatlerinde yoğun olmasının görüşme sürecini etkileyeceği için araştırmacılar kadınlarla görüşmek için sabah 08:00'da pazar alanında bulunmuştur. Araştırmacılar semt pazarlarında bulunan tüm kadınlara ulaşarak öncelikle araştırmanın amacı anlatılmıştır. Bu kadınlardan araştırmacının amacı doğrultusunda gönüllü olan kadınlarla sunum tezgahında görüşme yapılmış ve katılımcının onayıyla görüşme süreci ses kaydına alınmıştır. Görüşme yaparken zaman zaman tezgaha bir müşterinin gelmesiyle görüşmelere kısa süreli aralar verilmiştir. Görüşme sürecinde pazarcı kadınların satış yapmalarına da devam etmelerine olanak sağlamak araştırmacıların önemsendiği bir durumdu. Katılımcılarla yapılan her bir görüşme ortalama 30 dakika ile 45 dakika arasında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler bilgisayar ortamında deşifre edildikten sonra; verilerin kavramsallaştırılması ve ilişkilendirilmesi esasına dayanan içerik analizi yöntemi (Erdoğan vd., 2017) esas alınarak; verilerin daraltılması, adlandırılması, kategorilere ayrılarak ilişkilendirilmesi ve yo-

rumlanması (Gürbüz ve Şahin, 2018) şeklinde analiz edilmiştir. Bu bağlamda görüşmeler bilgisayar ortamında Word dosyasına aktarılmış, her bir araştırmacı tarafından deşifreler okunarak bulgular arasında anlamlı ilişkiler ortaya çıkarılmış ve kodlanmıştır. Elde edilen kodlar kategorilere ayrılarak Tablo 2'deki şekilde temalandırılmıştır.

Tablo 2. Ana Temalar ve Alt Temalar Tablosu

Ana Temalar	Alt Temalar
Pazarcılık ve Ürünler	Ulaşım Ürün Temini Ürün Çeşitliliği
Çalışma Yaşamı	Çalışmaya İten Nedenler Yapılan İşten Memnun Olma Ekonomik Özgürlük Çalışma Yaşamının Zorlukları
Sosyal Yaşam, Rol ve Sorumluluklar	-
Sorunlar ve Zorluklar	Yoksulluk Pazarda Sorun Yaşama Eğitimsizlik Emeklilik Hakkı

Etik Kurul İzin Bilgileri

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Etik Değerlendirmeyi Yapan Kurul Adı: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Etik Değerlendirme Kararının Tarihi: 30.12.2022

Etik Değerlendirme Belgesi Sayı Numarası: 2022-1132

BULGULAR

Pazarçılık ve Ürünler

Pazarda çalışan kadınlarla yapılan görüşmelerde pazarçılık ve ürünlere ilişkin verilen bilgilere bakıldığında yoğunluğa göre; “ulaşım”, “ürün temini” ve “ürün çeşitliliği” alt temaları elde edilmiştir.

Ulaşım

Ulaşım temasında; kadınların pazar yerine gelirken ve dönüşte ev ile pazar yeri arasında kullandıkları ulaşım yöntemleri işlenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda pazarıcı kadınların, pazar alanına geliş ve dönüşlerini çoğunlukla kendi araçlarıyla ve aile üyelerinden birinin yardımıyla gerçekleştirdikleri görülmüştür. Pazarıcı kadınlar ulaşımını çoğunlukla eşleri ile sağladıklarını D5: “*Eşim almaya geliyor.*”, D12: “*Herif gelip alıyor beni yoksa ben kendim dönemem.*”, D11: “*Herifle pazarı topluyoruz; birlikte gidiyoruz.*” şeklinde ifade etmişlerdir. D13 kodlu katılımcı ise diğerlerinden farklı olarak ulaşımını gelini ile sağladığını D13: “*Valla benim gelin getiriyor. Hem okuyor hem beni araçla taşıyor.*” şeklinde dile getirmiştir.

Pazarda başkasının tezgahında günlük ücretle çalışan D3 kodlu katılımcı ise kimi zaman tezgah sahipleriyle kimi zaman ise babasıyla ulaşımını sağladığını D3: “*Eğer tezgahtaki malzemeler bittiyse buradakiler beni eve bırakıyor onlarla birlikte çıkıyorum eğer ki malzeme bitmemiş kapatmamışsak babamla beraber gidiyorum.*” şeklinde dile getirmiştir. Bu noktada pazarıcı kadınların ulaşımının çoğunlukla erkek aile bireylerine bağlı olduğu dikkat çekmektedir.

Evinin pazar yerine yakın olduğunu belirten D6 kodlu katılımcı ise ulaşımını yaya olarak gerçekleştirdiğini D6: “*Kızım ben her gün geliyorum, evim de yakın burda, yürüyerek gidiyim. Yalan söylemiyim sana ha burdan aliyim burdan ekmek paramı kazanıyım, geçinip gidiverem.*” ifadeleriyle aktarmıştır.

Kendi aracı olmayan ve yürüme mesafesinde ikamet etmeyen pazarıcı kadınların ise toplu taşıma araçlarını kullandıkları görülmüştür. Bu noktada pazarda satacakları ürünlerle birlikte toplu taşıma araçlarını kullanmak isteyen katılımcıların zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. D8 kodlu katılımcının “*Arabayla. Önceden Atakuma gidiyodum. Minibüsüne gidiyodum. Araba sorunumuz çok oldu. O minibüsçüler çok kavga ettim. Belediye arabasında karıların kafasına bi kaç dene süt bidonu vurdum yani. İstemiyolar bizi sütçüyük ya. Çuval elimde sırtımda yanımda 6 tene çocuk ben inene kadar siz inin. Binme diyi. Ben binicem diyim onlar binme diyi*” ifadesine bakıldığında hem fiziksel hem de diğer yolcuların tavırları sebebiyle duygusal olarak zorlandığı sonucuna varılabilmektedir:

D13 ve D12 kodlu katılımcılar D13: *“Aynen, beni burada bıraktı, aracı da bıraktı, dolmuşlara binip gitti. Yakıt çok yakıyor. 400 milyon... 400 milyon yakıyoruz buraya, bir pazara.”*, D12: *“Bazen de taksi ile gider gelirim ama 60 TL alıyorlar taksi çok pahalı, herif de hasta her zaman götürüp getiremiyor.”* ifadeleriyle yol masraflarının yüksek olduğundan ve yakıt, ulaşım ücretlerinin kendilerini zorladıklarından bahsetmişlerdir.

Yukarıdaki ifadelere göre kadınların kendi araçları olması durumunda şoförlüğü olan bir kişinin kendilerini Pazar yerine getirmelerine ihtiyaç duymakta, araçları olmaması durumunda ise toplu taşıma veya yakın yerde oturuyorlarsa yaya olarak pazara ulaşım sağlamaktadırlar. Bu noktada dikkat çeken unsur pazarcı kadınların ulaşımını sağlamada erkek gücüne ihtiyaç duymasıdır. Özellikle görüşülen kadınların ileri yaşlarda olmaları ve araç kullanmayı bilmemeleri ki bu durum da toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle kadınlara küçük yaştan itibaren araç kullanımının öğretilmiyor olmasıyla yakından ilgilidir- söz konusu ihtiyacı var etmez.

Ürün Temini

Ürün temini temasında katılımcılar; pazarda sattıkları ürünleri temin etme ve üretme süreçlerinden bahsetmişlerdir. Ürünlerin üretimi sürecinde pazarcı kadınların bazıları sattıkları ürünleri tarlada kendilerinin yetiştirdiklerini D11: *“Bir gün tarladan ürünleri topluyoruz sonra üç gün tarladan aldığımız ürünleri pazara hazırlıyoruz, iki gün de pazarda satıyoruz.”*, D8: *“Yok yok kendim yapıyorum kendi malım. Kendi bahçemden topluyorum.”*, D8: *“Bu yeşillikleri de kendim yapıyorum”* şeklinde ifade etmişlerdir.

Ürünleri kendi tarlalarında yetiştiren kadınların yanı sıra; satın alma yoluyla ürün temin ederek pazarda satış yapan katılımcılar da temin süreçlerini D15: *“Samsun'dan ve buradaki halden getiriyor eşim. Kendi aracımızla alıyoruz. Tezgahı da beraber yerleştiriyoruz.”*, D6: *“Köylü buraya getiriyor, bende köylülerden alıyorum, ürünler kendimizin değil”* şeklinde dile getirmişlerdir.

Ayrıca D7 kodlu katılımcı sattığı ürünü komşusunun bahçesinden topladığını ve bir kova ile pazara getirdiğini *“Bir tek bu elmaları Almanyah'dan aldım, kurudu benim meyvelerim.”* sözleriyle aktarmıştır. Bu noktada herhangi bir satın alma veya üretme bulunmamakta; çevresinin yardım etmesiyle ürünü temin ederek pazarcı kadının gelir elde etmeye çalıştığı dikkat çekmektedir:

Ürün temini noktasında bakıldığında; pazarcı kadınların kimi zaman kendi ürünlerini kendi tarlalarında üreterek kimi zaman satın alarak kimi zaman ise çevrelerinde tarla sahibi olanların yardımı ile temin ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda pazarcı kadınların sahip oldukları imkanların ve sosyal destek mekanizmalarının önem arz ettiği dikkat çekmektedir.

Ürün Çeşitliliği

Ürün çeşitliliği temasında katılımcılar; pazarda ne türde ve çeşitlilikte ürünleri sattıklarını D15: “Pazara bazen erkenden 6-7 gibi geliyoruz, bazen sabah 8-9 gibi geliyoruz, akşama kadar duruyoruz. Bazen sadece eşime bırakıyorum. Bazen sadece ben geliyorum. Her gün açıyoruz. Mevsimine göre ne varsa satıyoruz; yaklaşık 10 çeşit ürün var.”, D14: “Evet, pırasa 7-8 lira, tere var, roka var onlar 3 lira-4 lira, maydanoz iki bağ 5 lira. 10 çeşit ürün satıyoruz.”, D5: “Sebze, yeşillik, pırasa, ıspanak, marul ...köyden gelen ürünler” şeklinde ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında pazarcı kadınların yeşillik türü ürünlerin temini ve satışını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu noktada herhangi bir farklılığa veya ürün çeşitliliğine rastlanmamıştır. Bazı katılımcılar 15-20 çeşit yeşillik satarken bazı kadınlar 1-2 çeşit pazarlıyorlar. Dolayısıyla aynı türden ürünlerin kadınların imkanlarına göre çeşitlendiğinden bahsedilebilmektedir.

Çalışma Yaşamı

Pazarda çalışan kadınlarla yapılan görüşmelerde; “çalışma yaşamı” teması altında araştırmaya katılan pazarcı kadınların; yoğunluklarına göre “çalışmaya iten nedenler”, “yapılan işten memnun olma”, “çalışma yaşamının zorlukları” ve “ekonomik özgürlük” alt temaları oluştuğu görülmektedir.

Çalışmaya İten Nedenler

Çalışma hayatı teması altında en yoğun çıkan alt tema çalışmaya iten nedenler teması olmuştur. Pazarcı kadınları çalışmaya iten faktörlerin başında yoksulluk gelmektedir. Yoksulluktan kurtulma mücadelesi veren kadınlar barınma, sağlık ve eğitim gibi ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla pazarcılık yapmaya başladıklarından bahsetmektedirler. Katılımcılardan D1 bu durumu anlatısında “Yani çok zor durumlarım vardı. Pazar olmasaydı aç kalırdık. İnan ki gerçekten. Küçük kızım ne dedi biliyor musun? Anne, babam pazara gitmese biz aç kalırdık dedi. O günlerim de vardı.” şeklinde anlatmıştır. D13 anlatısında çalışarak sahip olduklarını “Öyle öyle işte biraz şey yaptık, evimizi ocağımızı yaptırдық. Evimiz yoktu, bir şeyler yaptırıyoruz işte bunlarla yaptırıyoruz. Biber fidesiyle beş on kuruş para kazanıyoruz.” şeklinde aktarmıştır.

Araştırmaya katılan pazarcı kadınların bir kısmı çalışma motivasyonunu aile bireylerine destek olabilmek şeklinde belirlemektedir. Aile üyelerindeki sağlık problemleri, eğitim gören çocuk ya da torunların var oluşu, aile içinde gelir getiren bir yakının vefatı gibi durumlardan dolayı kadınlar ilerlemiş yaşlarına rağmen pazarcılık yaparak çalışmaya devam etmektedirler. D6 anlatısında bu durumu “2 tane

yetimim var annesi çalışmıyor; bel fitiğinden ameliyat oldu, İstanbul'da oturuyorlar. Amcan emekli, yalnız iki tane çocuğuma yardım etmeye mecburuz, çocuklarım küçük. Onlara şimdi yardım etmesem o çocuklar okuyamaz. Birisi daha torunlarımın 7 yaşında, biri 8 yaşında. Onlara yardım etmek zorundayım. Hem kendim için en çok da torunlarım için çalışıyorum. Şimdi onların orda evleri kira ben burdan ayrı alsam, orda yarın bir gün çocuklara eğitimi kim verecek. Onların yiceği oluyo, onların hastalığı oluyo, onların sigortası yok, onların emeklisi yok.” şeklinde ifade etmiştir.

Kadının işgücü piyasasındaki yerinin önemi, kadının bireyselliğine yönelik yararları kapsamında ayrıca ele alınması gereken bir mevzudur. Kadın istihdamının temel yararları arasında kadının gelişimi, sosyalleşmesi, ayakları üzerinde durabilen bir birey gibi hissetmesi ve özgürleşmesi yer almaktadır (Turgut, 2019). Araştırmaya katılan bazı kadınlar kamusal alanda var olabilmek, sosyalleşebilmek, kendilerini psikolojik olarak değerli hissedebilmek ve ekonomik özgürlüklerini kazanmak amacıyla pazarcılık yaptığından bahsetmektedir. D2 anlatısında bu durumu “Bir bayanın kendine göre çalışması daha iyi, ayaklarının üzerinde durması daha iyi. Çalışmayı seviyorum” şeklinde belirtmiştir. D2 ise çalışmanın kendisine psikolojik olarak iyi geldiğini anlatısında “Mesela evde kalsan temizlik, bunalım, şu bu yaşıyorsun mesela yine burada geliyorsun esnaf arkadaşlarla vakit geçiriyorsun. Mesela akşam nasıl oluyor anlamıyorsun. Bir de alıştığım için evde duramıyorum, bunalıyorum” şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde D3 anlatısında “Sinirlerim düzeldi sakinleştim. Annemlerle birlikte yaşıyorum ben, annemle de anlaşamıyoruz Annem çocuğuma çok karışıyordu; dedim yani dışarıda durayım evde durup kavgaya etmektense. Pazarcılık haricinde ben yazın da yevmiyeciliklere gidiyorum fındık bahçelerine tarlalara. Haftada bir gün de evimi temizliyorum. Yeter.” olarak durumunu ifade etmiştir.

Katılımcılardan bazıları pazarda çalışmaktan memnun olmasa dahi, yaşlılıklarından dolayı başka bir seçenekleri olmadığından pazarda çalışmak zorunda kaldıklarını, farklı bir seçenekleri olsa pazarda çalışmayı tercih etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu durumu D6 anlatısında “Çok şükür Allah'ıma memnun olmasam da ne yapayım mecburiyetten. Başka bir yere gidemezsin başka bir şey yapamazsın. Gençliğimiz geçti, iş yoktu güç yoktu, ama şimdiki gibi genç olsam hiç pazara sürmezdim girerdim bir tekstile çalışırdım aylığımlı alırdım otururdum. Ama şimdi mecbursun” şeklinde ifade etmiştir.

Pazarcılık işinde mecburiyetten çalışan kadınların yanı sıra bu işi severek yapan, çalışma hırslı olan ve motivasyonunu bu sebeplerle devam ettiren kadınlar da vardır. Pazarcılık yapmanın zorluklarına rağmen severek pazarcılık yaptıklarından bahsetmektedirler. D4 anlatısında bu durumu “Yok yok istemezsen yapar mısın bu işi! Ben severek yapıyorum önceden alıp satıyorduk dışarıdan. Sonra maydanoz ekmeye başladık, sonra kendimiz yapıp satmaya başladık. Severek yapmasan, yapamazsın bu işi. He tabii soğukta insan üşüyor kolu falan ağrıyor ama yapacak bir

şey yok.” şeklinde belirtmiştir. Benzer şekilde D8 ise durumunu anlatısında “Benim çalışma hırsım çok yine. Seviyorum. Dizlerim ağrımasa aha bu tepeden 3 ton odun indiririm. Çocukluktan geliyi.” şeklinde ifade etmiştir.

Pazarcılık mesleğinin kök ailenin temel geçim kaynağı olduğu durumlarda ve aile büyüklerinin deneyimleri ile motive olan kadınlar, pazarcılığı kuşaklar arası aktarılan bir meslek olarak tanımlamışlardır. D2 bu durumu anlatısında “Eşimin sülalesi pazarcı olduğu için öyle göre göre başladım yani.” şeklinde anlatırken, D13’ün anlatısında bu durum “Benim kaynanam da pazarcıydı, pazarcının gelini pazarcı oldu, şimdi de benim gelin pazarcı.” şeklinde ifade edilmiştir.

Yapılan İşten Memnun Olma

Katılımcılar, pazarcılığın getirisi olan maddi sıkıntılardan kurtulma, psikolojik iyi oluş hali zamanın verimli değerlendirilmesi gibi faktörlerden dolayı yaptıkları işten memnun olduklarından bahsetmişlerdir. D12 anlatısında “Çok memnunum, kafam dağılıyor. Hayvanlarla uğraşıyorum süt benim sütüm hayvanlar bana cevap vermiyor terapi benim için onlarla konuşuyorum.” şeklinde memnuniyetini dile getirmiştir. D9 ise anlatısında memnuniyetini “Olmaz mı? Borçları bitirdik. İyi oldu; para kazandık” şeklinde belirtmiştir. D3 meşguliyetin kendisine iyi gelme sürecini anlatısında “Memnunum. En azından stres atıyorum aktivite oluyor benim için. İnsan oturup kendin dinlediği sürece hepten sinir bozuluyor. Çalışmak iyidir meşguliyet her zaman için iyidir.” sözleriyle ifade etmiştir.

Eş desteğiyle dayanışma içinde yaptığı işten memnuniyet düzeyinin arttığını belirten bir D14 memnuniyetini şu şekilde dile getirmiştir: “Eşimle beraber çalıştığım için memnunum. Yani beraber çalıştığımız için.”

Yaptıkları işle ilgili memnuniyetlerini dile getiren pazarcı kadınların yanı sıra memnun olmadığını belirtenler, genellikle eğitim durumunun yetersizliği, yaşlılık gibi sebeplerle başka bir işe yönelme şansı bulamadıklarından bahsetmektedirler. D2 anlatısında düşüncelerini “Çok yorucu ama yani okumadığım için başka işlere de gidemiyorum. Tekstil hayatını sevmiyorum 2-3 ay çalıştım tekstilde ama sevmedim. Bana göre değil yani okumadığın için de başka yerlerde işe giremiyorsun yani. Devlet işine falan mesela geçen şey olmuş temizlik personeli almışlar. Gittim; yaş engelmış bir aydan kaybettim. Öyle yani başvuramadım o yüzden” şeklinde ifade etmiştir.

Pazarcı kadınlarla yapılan görüşmelerde ev içi sorumluluklar ve çalışma hayatındaki sorumlulukların fiziksel güce ve yeteneğe göre paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri gereği traktör sürmek, ürünlerin halden temini, hesap süreçleri, ulaşım süreçleri gibi işler erkeğin sorumluluğundayken; bahçeden ürün toplama ve pazar tezgahında ürünleri satma gibi işler kadının sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır. D9 iş bölümünü anlatısında “O bahçe işi olduğu zaman

yardım eder, traktör sürer.” şeklinde ifade ederken, D15 aralarındaki iş bölümünü anlattığında “Ürünleri alırken mesela pazarlık sürecine ben karışmam yani ben aldı-ya vergiye hiç karışmam. Ben sadece çalışırım; giderim eve.” sözleriyle belirtmiştir. D11 ise aile içi iş bölümünü anlattığında “Hepsi bahçeden geliyor. Halden geleni herif gidip aldı geldi. Bahçeden olanları gelin oğlan birlikte toplayıp yüklüyoruz; arabamız var ona yüklüyoruz herifle birlikte getiriyoruz.” şeklinde belirtmiştir.

Geniş aile olarak yaşanan evlerde ev içi sorumluluklarının geline ya da kız çocuklarına düştüğü konusunda geri bildirimler alınmıştır. Kadının yaşının ilerlemesi, sağlık problemlerinin çıkmasıyla birlikte, ev işleri istasyon roller olarak kadından geline ya da kız çocuklarına geçmektedir. Bu durum D9’un anlattığında “*Ev işlerini gelin yapar, biz çalışırız onlara bakarız o da bize bakar.*” şeklinde ifade edilirken; D8’in anlattığında “*Gençken ben yapardım ama sonradan kızlarım yaptı. 3 kızım var. Önceden gece ev işi yapardım. Gündüz çalışıyordum.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Ekonomik Özgürlük

Ekonomik olarak kimseye muhtaç olmadan temel ihtiyaçların karşılanabilmesi önemsenmektedir. Başkasına bağımlılığın yaşatacağı belirsizlik hissi D6’nın “*Sen bana versen bir öğün ekme verirsin, bir tabak yemek verecektin, ertesi sabah olduğunda acaba getirecek mi getirmicek mi? Gidecek mi ama burdan eyi kötü şükürler olsun ekmeğimi aliyem. Ama yağlı yiyem ama yavan yiyem, oturup yiyem.*” anlattığıyla anlaşılabilir. Benzer şekilde ilerlemiş yaşlarına rağmen kadınların ekonomik bağımsızlıkları için çabaladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum D10’un anlattığında “*Ekonomik durumum daha iyi olsun. Borçsuz olayım. Kimseye bağımlı olmamayı isterdim.*” şeklinde ifade edilmişken, D7’nin anlattığında ise bu durum “*Eve gitsem adam vermez zaten. Yok yok diyo. Ne diyim. Yine kadınlar bana veriyo. Astım hastasıyım. İlacımı alıyom. Öyle işte. Kendi param başka oluyo. Onun bunun gözüne bakana kadar buraya geliyom.*” şeklinde ifade edilmiştir. Benzer şekilde ekonomik özgürlüğün verdiği haz D7’nin anlattığında “*Şu yaşıma kadar ben bir lira kimseden almadım. Kendi paramla gittim. Kendi paramı kazandım. Kimse de bir şey demedi. Verdım; almadım. Borç istediysem de yok diye istememişimdir.*” şeklinde görülmektedir.

Aile bütçesine katkıda bulunmaktan dolayı mutlu olduğunu belirten ve ekonomik özgürlüğün maddi manevi çıktılarında bahseden kadınların olduğu gözlenmektedir. Kazançlarıyla maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama fırsatı bulmanın yarattığı mutluluğu ifade etmişlerdir. D10’un anlattığında bu durum “*İhtiyaçlarımı daha rahat alabildim. Ekonomik yardım oldu.*” şeklinde ifade edilirken, D5’in anlattığında “*Aynen maddi manevi rahatım. Kendim açısından. Ev bütçesine katkıda bulunduğum için kendimi daha rahat hissediyom*” şeklindedir.

Pazarıcı kadınların çalışma hayatları sorgulandığında aslında pazarcılıktan da önce enformel sektörde emek harcadıkları anlaşılmıştır. Pazarcılığın yanı sıra ekonomik özgürlüğünü, toplum tarafından kadına özgü bir iş olarak nitelendirilen el işleri ile çok küçük yaşlardan bu yana kazandığını belirten D6'nın anlatısı "*Varırdı kızım ben oya yapıyordum, el işi işleme, oya yapıyordum, dantel yapıyordum.*" şeklindedir. Kendi kazandığı para ile sosyalleşen, hayalleri yönünde adım atan kadınlar ekonomik özgürlüğün kendilerinde yarattığı mutluluğu farklı örneklerle ifade etmişlerdir. D7'nin anlatısında bu durum "*alacaksam bişey parasız alınmıyor, aldım. Yani örnek veremiyom. Canım istediğini param olunca aldım, param olmayanca alamadım. Öyle işte.*" şeklinde ifade edilmiştir. D8'in anlatısında ise "*Değiştim çalıştım. Yer de aldım. Ev de yaptım. Düğünde beş dene yaptım. Borçsuz yaptım. Tütün de yaptım. Kızım Almanyadaydı. Doğumuna gittim. 1 lira kimseden almadım. Beş milyar masraf ettim.*" şeklinde ifade edilmiştir. Karagel ve Karagel (2014)'in çalışmasına bakıldığında araştırma bulgularını destekler nitelikte; pazarcılık sektöründe çalışmanın kadınlara ekonomik bağımsızlık sağladığı ve güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma Yaşamının Zorlukları

Toplumsal cinsiyet; toplumun kültürü, değerleri, gelenek ve görenekleri, inançları, normları ve üretim yapısının kadına ve erkeğe yüklemiş olduğu rolleri ifade etmektedir (Çaha, Çaha ve Yılmaz, 2016). Toplumsal cinsiyet değerlerinden dolayı kadın çalışma yaşamına atılırken dahi engellenme gibi pek çok zorlukla karşılaşabilmektedir. Kadının çalışma hayatında var olmasına karşı çıkan eşler ve aile üyesi erkekler olduğunu, kadınların gizli şekilde çalışmaya zorlandığını pazarıcı kadınların şu sözlerinden anlamaktayız. D7 anlatısında bu durumu "*Eşim çalışma dedi; yollamadı beni bir yere. Adamın dediği geçiyor zaten. Benim dediğim geçmiyor ki.*" şeklinde belirtmiştir. D8'in anlatısı ise "*Oldu pazara eşimden kaynatamdan 2 sene gizli pazara gittim.*" şeklinde ifade edilmiştir.

Kadınların pazarcılık deneyimleri sürecinde çoğunlukla aile üyeleri tarafından desteklenmedikleri görülmüştür. Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak eşlerin kadın işi olarak gördükleri pek çok işte sorumluluk almadıkları, bu durumun kadınların ezilmesine neden olduğundan bahsedilmiştir. D13 anlatısında "*Hep kendim yetiştiriyorum bunları (ürünleri), biraz yoruluyorum yani. Eziliyorum çok eziliyorum. Aha beyim evde yatıyor, ben gelinle geldim. Adamın aylığı var, yıllığı var hiç umursamıyor.*" şeklinde ifade etmiştir. D7 ise anlatısında bu durumu "*O akşam yok yardım etmez. Hiç yardım etmez bir saçın telini oraya kaldırmaz. Ben desem ki oraya gitme cehenneme gitceksen... o benim inadıma cehenneme gider.*" şeklinde belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yanı sıra aile bireylerinin farklı işlerde çalışıyor olması ya da gençlerin eğitim sürecinde olmaları gibi nedenlerden dolayı da kadınların çalışma yaşamı konusunda destek alamadıklarını belirlenmiştir. Bu durumda evde yaşça büyük olan kadınların fedakarlık davranışı sergiledikleri görülmektedir. Bu durumu D2 anlatısında “*Kendim yapıyorum hiç kimseden destek yok. Kendi çabam yani. Eşim de yollarda olduğu için evde kaldıkça yardım ediyor. Ama şoför adam ne kadar sana yardım olabilir yani kendi çabamla tek başıma yapıyorum.*” şeklinde ifade ederken, D13 ise anlatısında durumunu “*Yok yavrum yok. Hep gelinler ayrı, bir gelin var yanımda okuyor işte. Okuyandan ümit bekler misin? Benim bir oğlan var o da otobüs şoförü yollara gidiyor.*” şeklinde belirtmiştir.

Pazarcılık sürecinde desteklenmeyen kadın pazarcıların yanı sıra özellikle eşleri tarafından desteklenen, oğluyla ya da akrabası olan başka bir erkekle birlikte dayanışma içinde pazarcılık işini sürdürdüğünü, erkek gücüne ihtiyacın önemini vurgulayan kadınların kendilerini daha güçlü hissettikleri saptanmıştır. Aslında pazarın da kendine özgü bir tabakalaşma sistemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yalnız olan kadınlar bu bağlamda kendilerini daha güçsüz hissederken, yanında bir erkekle birlikte çalışan kadınlar yalnız kadınlara göre avantajlı bir pozisyon yakalayabilmektedirler. Bu durumu D13 anlatısında “*Yanımda bir erkek olacak, gücümün yetmediği şeyi erkek elini sürece de yardım edecek yavrum bana. Bahçede de erkek lazım oluyor. Bunları taşımak tarladan... Yağmur yağıyor şakır şakır. Çamurdan çıkamıyorsun. Erkek lazım. Erkeksiz ben çıkartamıyorum. Aha orada konu komşuya yalvarıyorum da taşıttırıyorum yani bazı. Bazı benim beyim taşıyor, o da işim var diye kaçıyor gidiyor, kurtarıyor kendini.*” şeklinde ifade etmiştir.

Maddi kaygılardan dolayı kadının çalışma hayatında var olmasına karşı çıkmayan eşlerin olduğu gözlenmiştir. Pazarcı kadınlar yoksulluk kıskacından kurtulmak amacıyla eşlerinin pazarcılık yapmalarına izin verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca çoğu kadın eşi ile birlikte pazarcılık yapmaktadır. Hatta görüşmeler sırasında görüşme talep edilen bir kadının görüşme iznini eşinden aldığı, eşine gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra izin alındığı ancak kadının görüşme süresince tedirgin olduğu ve eşinden çekinerek birtakım cevaplar verdiği gözlenmiştir. Hatta görüşmenin uzamasından rahatsız olan D14’ün eşi “*Yeter artık benim başımı belaya sokmayın.*” diyerek görüşmeyi yarıda kesmek istemiştir. Yani erkek egemen sürecin ve kadına yönelik baskının “aynı işi” yapıyor olsalar dahi devam ettiği söylenebilir.

Eşi ya da diğer aile bireyleri tarafından baskı ve kontrole maruz kalmayan kadınlar çalışarak aile gelirine katkı sağlamlarıyla birlikte aile refahının arttığını belirtmişlerdir, dolayısıyla diğer aile üyelerinin de bu durumdan memnuniyet duydukları anlaşılmaktadır. Bu durumu örneklendiren D15’in anlatısı “*Kimse engel olmadı zaten herkesin işine gelir benim çalışmam.*” şeklindedir. D1’in anlatısında ise “*Yok Allah’ıma şükür bir zorluk çekmedim hiçbir taraftan. Ne kaynatamın tarafından ne babamın tarafından.*” şeklinde ifade edilmiştir. Benzer şekilde D3’ün

anlatısı “*Vallahi benim kararlarım kimse bir şey demiyor destekleyen de olmadı karşı çıkan da olmadı.*” şeklindedir. Kadın gelir getirici bir mekanizmanın içerisinde yer alıyorsa “bir kontrol ya da baskıya” maruz kalmamasını rasyonelleştirmektedir.

Çalışma yaşamında ise kadınlar ürünlerin üretim, temin ve pazarda sunulması gibi tüm süreçlerde çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Özellikle ürünlerin konulduğu kasaları kaldırma, taşıma ve düzenleme süreçlerinde fiziksel güç gerektiğini ve bu konuda fiziksel olarak zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Pazarda eşi ya da erkek bir yakını ile çalışmayan yalnız kadınlar yalnız çalışmanın zorluğundan ve pazarcılık yapan diğer erkeklerin yardımına ihtiyaç duyduklarından söz etmişler. D9’un anlatısında bu durum “*Bu tezgahı toplamak, kaldırmak zor. Şemsiyem de çok ağır, çok büyük. Onu da çevredeki heriflerin yardımıyla açıp kapatıyorum. Onun haricinde pazarda kadın da bir erkek de bir, herkes çok yardımcı.*” şeklinde ifade edilmiştir. D10’un anlatısı “*Kendim getiriyorum. Kızım zaten çalışıyor o da erkenden evden çıkıyor. Sepetleri taşıyabileceğim kadar alıyorum getiriyorum. Çoğunlukla git gel yapıyorum. Bir iki sefer inşaat el arabası buldum. O çok kolay oldu taşımaya sepetleri.*” şeklindedir.

Çalışma hayatı maddi ve manevi olarak pazarcı kadınlara iyi gelse de uzun çalışma saatleri nedeniyle yoruldukları sonucu da ortaya çıkmıştır. Haftanın her günü pazarda tezgahını açan ve dinlenmeye vakit bulamayan kadınlar çok küçük yaşta itibaren enformel sektörde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. D14 anlatısında bu durumu “*7 gün burada çalışıyorum.*” şeklinde ifade ederken; D15’in anlatısı “*Vallahi anamdan doğalı çalışıyorum. 13 yaşında ekmek etmeye başladım ondan beri çalışıyorum.*” şeklindedir.

Pazarcılık deneyimleri süresince hiçbir zorlukla karşılaşmamasını erkeksi özelliklere sahip olmakla açıklayan D8’in anlatısı “*Ben hiç zorluk görmedim. Ben erkek gibiydim. Kimseyle işim yoktu. Erkek gibiydim. Erkeği de pek takmazdım.*” şeklindedir. Toplumsal cinsiyet normlarının getirisi olarak kadının kamusal alanda zarar görmeden var olabilmek için “erkek gibi” davranma gerekliliği hissettiği dikkat çekmektedir.

Pazarcılık yapan kadınların pek çoğu sattıkları ürünleri kendilerinin ürettiğini dile getirmişlerdir. Kadınlar, pazarda satış sürecinin yanı sıra ürünlerin üretim aşamasında da kendilerine pek çok sorumluluk düştüğünü açıklamışlardır. Satılan ürünlerin üretim süreçlerinin zorluğundan yakınan pazarcı kadınlar ağır koşulların sağlık problemlerine sebep olabileceğinden bahsetmektedir. D13 durumunu anlatısında “*Bunları ekmek, büyütme, toplamak, yıkamak... Akşam zangır zangır titriyordum böyle. Bunları (ıspanak) çamurdan zor çıkarttım. Üstümü iki kere değiştirdim. Dün hep ıslandı üstüm; çamur oldu. Çok zor, ağır oluyor, ince iş yani temizliyorsun, yoluyorsun. Çocukken evlendim yavrurum, çocuktum. Çok ezildim çok...*”

İş bilmem, güç bilmem. Bahçelere git çalış yine aynı böyle çalışıyordum. Bacağım ağrıdı yavrum.” sözleriyle belirtmiştir.

Gençliğinde çalışma azmi olan ve severek çalıştığını belirten ancak yaşlılık ve ağır çalışma koşullarının getirdiği sağlık problemleri sebebiyle çalışmayı sürdürmenin zorlaştığını ileri süren D7 bu durumu anlatısında *“Yaşlanınca çalışmak zor geliyor tabi ama önceden gençliğimde ben çalışmayı çok severdim. Severek yapıyordum. Ama şimdi güç yetmeyince. Belim ağrıyor. Bel fitiğiyim falan... Yapamıyorum. Bel fitiğinden yattım ben aylarca. Astımdan yattım ben aylarca. Bel fitiği işe, soğuga da gelmiyor. Bunları ucuz, pahalı vereyim gideyim diyom işte. Bel fitiğim var taşıyamıyorum. Yük de kaldıramıyorum.*” şeklinde ifade etmiştir.

Pazar yerinde kadınların yaşadıkları sorunlardan biri ürünlerini satabilmek üzere fiziki bir yer edinmekte güçlük yaşamaları ve zabıtarların bu konuda yardımcı olmamaları neticesinde mağdur olmalarıyla ilgilidir. D8’in bu konu ile ilgili anlatısı *“Pazarla ilgili yer sorunumuz oluyor işte. Pazarda zabıtarlarla çok yaşadım ya yer yüzünden*” şeklindedir. Pazarda yapılan gözlemler neticesinde özellikle yalnız çalışan pazarcı kadınların kendilerine tezgah bulamadıkları, çok fazla ürünlerinin olmadığı ve genellikle kaldırımda korunaksız ve arka plana itilmiş alanlarda yer edindiği görülmüştür. Yonca (2021)’nin çalışmasında da pazarcı kadınların pazarda yer temin etmede zorluk yaşadıkları görülmektedir ve bu sonuç araştırmayı destekler niteliktedir.

Pazarcı kadınlardan pek çoğu farklı faktörlerden dolayı pek çok sorun yaşadıklarını dile getirirlerken, D6 baş edemeyeceği hiçbir sorunla karşılaşmadığını anlatısında *“Çok şükür Allah’a bir sorun yaşamadım. Evet Allah’ıma bin bir şükür olsun, nereye gittiysem ben, bak Engiz’ine gittim. Samsun’una gittim. Alaçam’ına gittim. Buraya geldim çok şükür Allah’ıma kimseyen bi sorunum olmadı yavrum. Çünkü niye? Ben hep iyi davrandığımdan sorunum olmadı. Anlatabildim mi yavrum?”* şeklinde belirtmiştir.

Sosyal Yaşam, Rol ve Sorumluluklar

Katılımcılara günlük rutinlerine ve sosyal hayatlarına ilişkin sorular yönelti- lerek enformel bir sektör olan pazarcılığın kadınların sosyal yaşamları, rolleri ve sorumlulukları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların “sosyal yaşamlarına” dair bulgular sosyal destek sistemleri, iş dışında sosyalleşme ve kendine zaman ayırabilme bileşenlerinin; “rol ve sorumluluklarına” dair bulgular ise ev işleri, para yönetimi ve karar verme süreçlerinin analizi ile elde edilmiştir.

Katılımcıların tamamı yemek yapma, bulaşık yıkama, çamaşır asma, temizlik, soba yakma gibi ev işlerinin kadınların sorumluluğuna bırakıldığını olduğunu beyan etmiştir. Pazarcı kadınların çoğu hem pazarcılıktan hem de ev işlerinden “doğ-

rudan” kendisinin sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu, D6: “...pazardan sonra yemek yapıyorum, soba yakıyorum, bulaşığım oluyor, temizliğim oluyor, çamaşırım oluyor.”, D15: “Eve gidiyoruz; ev işi yapıyoruz, yemek yapıyoruz, çay içiyoruz, az dinleniyoruz. Sonra kalkıyoruz; biraz daha iş yapıyoruz. Benim maceram çok.”, şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların 4’ü ise ev işlerinin sorumluluğunu kızlarıyla ya da gelinleriyle paylaştıklarını; D8: “...kızlarım ince temizliğe geliyorlar.”, D9: “...pazarla, bahçeyle hayvanlarla ilgilenirim. Evle gelin ilgileniyor; eve karışmam ben” şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcıların 8’i pazarcılık ve ev içinde sorumlu oldukları işler dışında; bahçe işleri, ahır/kümes hayvanlarının bakımı gibi ev çevresindeki işlerden de kendilerinin sorumlu olduğunu, bu çoklu rol ve sorumlulukların kendilerine zaman ayırmalarını, sosyalleşmelerini, dinlenebilmelerini engellediğini beyan etmiştir. Katılımcılar yaşadıkları bu yoksunlukları; D1: “...ev işlerini kızlar varken kızlar yapardı. Şimdi ben gidip yapıyorum. İneklerimiz var onlara bakıyorum. Küçük oğlum diyor ki yağmur yağsa da annem dinlense.”, D11: “Bir gün tarladan ürünleri topluyoruz. Sonra 3 gün tarladan aldığımız ürünleri pazara hazırlıyoruz. 2 gün de pazarda satıyoruz. 1 gün de dinleniyoruz. O gün de gelinle birlikte temizlik, bulaşık yapıyoruz. Çok zor çok meşakkatli”, D13: “... gezme tozma yok. E isterim yani ben de gezmek tozmak ama işte gezemiyoruz yavrum. İşten sebep gezemiyoruz. Yani işte öyle geçiyor ömrümüz.” şeklinde ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan yalnızca 2’si kendilerine iş dışında zaman ayırabildiklerini; D8: “Gezmekten de geri kalmadım. Hacca gittim. Almanya’ya, Ankara’ya, İstanbul’a, Trabzon’a, Rize’ye, Hopa’ya gittim, gezdim. Gezmemde hiç sorun yok.”, D9: “Eve döndüğümde yemeğim hazır olur. Gelinim hazırlar. O her işimi yapar. Yemeğimi yedikten sonra ayaklarımı uzatırım. Televizyon izlerim.” cümleleriyle belirtmiştir.

Yapılan görüşmeler pazarcı kadınların neredeyse tamamının ev içi ve çevresindeki işlerden sorumlu olduğunu, gerektiğinde bu sorumlulukların kadından kadına devredildiğini, kadınlara küçük yaştan itibaren toplum tarafından atfedilen cinsiyete dayalı bu çoklu rol ve sorumlulukların onların sosyal yaşamlarını şekillendirdiğini, sosyalleşmelerinin ve kendilerine zaman ayırabilmelerinin önünde bir engel teşkil ettiğini göstermektedir.

Bilindiği üzere bireylerin sosyal çevrelerinden elde etmiş oldukları duygusal, maddi ve araçsal yardımları içeren sosyal destek sistemleri bireylerin genel iyilik hallerinin sürdürülmesine kaynaklık etmektedir. Temelde hem pazarcılığın yorucu ve sürekli emek gerektiren bir iş olması hem de ev içi ve çevresindeki işlerin kadınların sorumluluğunda olması sebebiyle iş ve ev dışında bir sosyal hayatları olmadığı tespit edilen katılımcılardan 11’i sosyal destek sistemlerinin varlığından bahsetmiştir. Katılımcılar algıladıkları sosyal desteği; D12: “...pazara herif getirip götürüyor beni.”, D8: “...kızlarım ince temizliğe gelip yardım ediyorlar.”, D9: “Oğlum

sabah işe giderken araba ile bırakır malları. Akşam da ben malları toplarım. O araba ile gelir beni alır.” şeklinde ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların genellikle ailelerini, eşlerini ve çocuklarını kendilerinin pazara ulaşımlarını sağlayan ya da ev işlerinde kendilerine yardım eden “araçsal” sosyal destek sistemleri olarak algıladıkları dikkat çekmiştir.

Katılımcıların 14’ü para yönetiminden sorumlu olduklarını ifade ederken; D14 para yönetiminde söz sahibi olmadığını, “...*para yönetimi eşimdedir.*” şeklinde ifade etmiştir. Yine benzer şekilde katılımcıların 14’ü karar alma süreçlerine aktif katılım sağladıklarını ifade ederken; eşi öldükten sonra oğlunun ailesiyle yaşamaya başlayan D8 karar alma sürecinde aktif olarak yer alamadığını “*Önceden benim sözüm geçerdi ama benim adam öldü. Şimdi karışmıyorum*” şeklinde ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların tamamına yakınının para yönetiminde ve karar alma süreçlerinde aktif katılım sağladıkları, gelirlerini evin geçimi, ürün, gübre ve yem temini ya da benzin gibi maliyetleri karşılayarak değerlendirdikleri, kendilerine yönelik bir harcama yapmadıkları dikkat çekmektedir.

Sorunlar ve Zorluklar

Pazarda yaşanan ‘Sorunlar ve Zorluklar’ teması altında araştırmaya katılan kadınların yoğunluklarına göre “yoksulluk”, “pazarda sorun yaşama”, “eğitimsizlik” ve “emeklilik hakkı” alt temaları oluşmuştur.

Yoksulluk

Çalışmamızın konusu olan kadının enformel sektörde yer alması kadın yoksulluğunun da başlıca nedenlerinden bir tanesidir (Ecevit, 2003). Çalışmamızda yoksulluk pazarcı kadınların enformel sektörde yer edinme, çalışma hayatına başlama nedenleri olmuştur. Araştırmaya katılan kadınlar işe başlamaya karar verme etmenlerini yoksulluk olarak açıklamışlardır. D6 anlatımında “*Nasıl karar vermeyim yavrum. Çocuklarım küçüktü. Ekmeğe muhtaçlık vardı. Çalışmıyordum eşim.*” Aynı durumu D7 de “*Baktım parasız olmuyor. Sormadan pazara gittim. Kızsa napcak? Yapcak bir şey yok. O zaman da ikna oldu. Harçlık verirsin ya da giderim dedim. O zaman bir şey demedi. Baktım ki parasız olmadı. Kimden isticem? Çalıp çırpamam. Hiç o işi yapmadım; yapmam da. Onun için dedim. Çalış; az çok evine getir ye, dedim.*” anlatımıyla, D9 ve D12’de sırasıyla “*Eşime yardım etmek için başladım. Borçlarımız vardı. Çalışmam gerekiyordu.*” “*Kimseyi dinlemem. Kimse bana laf edemez. Ben lazım oldu; çıktım çalıştım.*” şeklinde ifade etmiştir.

Pazarcı kadınlar her ne kadar hayatlarının büyük bir bölümünü evlerinde geçirmiş olsa da bağ bahçe işleriyle, hayvancılıkla ve ev işleriyle çalışma hayatının hep içinde olmuşlar. Aile sistemini etkileyen hastalık, yaşlılık, kayıp, sakatlık gibi

olumsuz yaşam deneyimleri kadınların da pazarcılık sektöründe yer almalarına neden olmuştur. Travmatik bir olayın sonucunda pazara çıkmaya karar veren D1: “İlkten ben çok çekiniyordum. Nasıl giderim? Nasıl gelirim? Maddiyat olmayınca mecbur gittim. Baktım 10 kuruş 5 kuruş cenabı Allah gittin rızık veriyor. Bir oğlum var onu doktora götüremediğim gün olmuştu. Götüremiyoruz! Yok. Para yok. Yeşil kartımız vardı onu da iptal ettiler tarla alınca. Ondan sonra yok. çocuk yanıyor ateşten. Öyle bir ateş var ki onda acayip. Gittim komşunun çocuğuna. O da aynı yaşıydı dedim gel. R’in yeşil kartı ile oğlum doktora götürelim. Götürdük. Allah razı olsun. Bak traktörle aşağı yukarı 20 dakika sürdü. Bakalım Allah büyük inşallah emekli olurum.”, eşten ayrıldıktan sonra kendi ayakları üstünde durma kararı alan D3: “İlk eşinden ayrıldığım zamanlarda ihtiyaç duymuştum. Maddi olarak onlar da babam evde emekli diye hiçbir destek vermediler. Sonra baktım bu iş böyle olmayacak. Kimsenin eline de bakamıyorsun. Kimsenin eline bakmak istemediğim için de çalışmam gerekiyor benim dedim ve çalışmaya başladım.”, eşin hastalanması sonucunda geçim kaygısı nedeniyle çalışmaya karar veren D10: “Beyim böbrek nakli olduktan sonra çalışmayınca ben çalışmaya karar verdim. Çalışmam gerekiyordu. Borçlarımız vardı. Para yoktu. Eşim böbrek hastası olduktan sonra tedavi aldı. Sonra benden böbrek naklettiler ona pandemiden 2-3 yıl önceydi. O çalışmayınca benim çalışmam gerekti. Ben pazara çıkmak zorunda kaldım. 1 yıl önce eşim vefat etti. 6-7 yıldır pazarda çalışıyorum. Çalışmak zorundayım.” sözleriyle ifade etmiştir.

Aile düzenini ve yapısını etkileyen kriz niteliğindeki olaylar aile üyelerinin her biri üzerinde travma niteliği taşımaktadır. Görüşmecinin görüşme yaptığı D12 kodlu katılımcının pazara çıkma nedenini anlatırken; eşinin kanser hastalığına yakalanması, yakalanan hastalık nedeniyle daha fazla sağlık harcamasının olması ve ekonomik gelire ihtiyaç duymalarını sitemkar bir şekilde ifade ettiği, bu ifadeleri kullanırken duygulanım sergilediği, yutkunmalarının olduğu hastalığıyla ilgili daha fazla konuşmak istemediği gözlemlenmiştir.

Pazarda Sorun Yaşama

Pazarcı kadınların pazarda sorun yaşayıp yaşamadıkları sorularak pazarcılığın riskleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmecilerin bir kısmı henüz herhangi bir sorun yaşamamışken büyük bir kısmı ise en az bir problemle karşılaşmıştır. D10 kodlu görüşmeci kadın pazarda yaşamış olduğu bir problemi “Yerimden ettiler beni oğlum. İlk pazara geldiğimde zabıtalara bana yer verdi. 2 sene pazarın başındaydım. Sonra simitçi geldi. Kocaman yer için; “Ben aldım, burası benim!” dedi. “Simitleri tek tek sergi yaparsan burayı dolduramazsın.” diyince “Ben aldım. Başkasına kiraladım.” dedi. Zabıtalara da onun tarafını tuttu. “Yeri almış abla.” Dediler. Sen şu ileri git dediler. Ben erkeklere çok ses çıkaramam. Kendimi savunamam. Ben de buraya geldim. İnşallah buradan da etmezler.” şeklinde ifade ederken D10 kodlu görüşmeci buna ek olarak aynı problem doğrultusunda kendisini güçsüz hissettiği ve ölen eşinin

olması durumunda ise aynı problem karşısındaki tepkisini “O simitçiyle problem yaşadım. Sesimi çıkartamadım. Erkeklere çok ses çıkaramıyorum. Eşim olsaydı o kavgaya ederdi. Vermezdi o yeri” şeklinde belirtmiştir.

Pazarıcı kadınların bazıları bir şekilde problem yaşamış ve yaşadıkları problemler karşısında baş etme yolları üretmeye çalıştıklarını D5 kodlu görüşmeci “Benim çok sakin bir yapım var. Şey, tartışma yanlısı değilim. Agresif biri varsa onunla konuşmamayı tercih ediyorum. Bir şey diyorsa da ben onu yok sayıyorum. İnsanlarla uğraşması sabır işi. Bazı insanlar çok anlayışsız. Gerçi ben çok takmıyorum onları ama istiyorlar böyle.” şeklinde ifade etmiştir.

Herhangi bir sorun yaşamayan bazı kadınlar ise pazarda kendilerini güçlü hissetmekte, pazarda cinsiyet ayrımı olmadığını savunmaktadırlar. D3 kodlu görüşmeci “Hayır, değil. Her kadın çalışabilir.” şeklinde ifade ederken D11 kodlu görüşmeci “Erkekle kadın arasında hiç fark yok pazarda. Hiçbir fark yok. Hiç sorun yaşamadık” şeklinde ifade etmişlerdir. Araştırmacılar; D3 kodlu görüşmecinin oğlu tarafından, D11 kodlu görüşmecinin ise eşi tarafından desteklendiğini gözlemlemiştir. Bu doğrultuda bir erkek tarafından desteklenen pazarıcı kadınların diğer kadınlara göre pazarda daha güçlü hissettikleri ve daha az sorun yaşadıkları ya da hiç sorun yaşamadıkları söylenebilir. Ki bu durum pazarcılık mesleğinin erkek doğası olarak algılanmasının bir işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pazarcılık sektöründe en çok yaşanabilecek sorunların başında, D10 kodlu pazarcının yaşadığı gibi “lokasyon” yani yer sorunu gelmektedir. Araştırmacılar tarafından yapılan pazar gözleminde pazarın ana hattı üzerinde olan (insanların pazara giriş ve çıkış yaptığı koridor) pazar tezgahlarında ya tek erkek ya da kadın ile erkeğin birlikte çalıştığı tezgahların olduğu, yalnız satış yapan pazarıcı kadınların ise pazarın ana hattına uzak bu ana hatta bağlanan kollarda yani ana pazar bölgesine uzak lokasyonda satış yapabildikleri, çoğunun tezgahının olmadığı, kendi imkanlarıyla kurdukları yer sergilerinde ya da kova içlerinde satış yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu da araştırmacılara pazarcılık kültüründe erkek egemen bir yapının olduğunu, kadınların kendilerini ne kadar var etmeye çalışsa da büyük zorluklar yaşadığını göstermiştir.

Pazarcılıkta üretilen malların ya da halden alınan malların, sunum tezgahlarının ve şemsiyelerin pazar alanına getirilmesi, malların bir tezgah üzerinde sergilenmesi, şemsiyelerin kurulması gün sonunda tüm bunların toplanması ve eve dönüş süreci oldukça yoğun bir fiziksel güç ve tempo getirmektedir. Pazarıcı kadınların genel olarak yaşlı grubunda olması, çoğunlukla yalnız pazarcılık yapmaları; zaman zaman fiziksel güç boyutunda sorun yaşadıklarını ve bu konuda kurumsal desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermiştir. D13 ve D1 kodlu görüşmeciler bu soruna D13: “Belediye tabii yavrum ya bize böyle bir pazar yeri yapsa da üstümüzü kapatsa. Şemsiyeye gücüm yetmiyor; açıp kapatmaya. Böyle bir pazar yeri olsa da üstümüz

kurulukta olsa daha memnun olurum. Bak öbür pazarlarımız var ya öyle hiç şemsiye derdimiz yok. Gidiyoruz. Tezgahlarımızı açıyoruz. Tezgahlarımızı topluyoruz. Eve gidiyoruz. Çok rahatız. Burada ben bunalıyorum işte tezgahları götür getir, götür getir. Zor işte onun için diyorum hani bir pazar yeri yapsalar, üstü kapalı. Vallahi çok memnun olurum. Çok memnun olurum yavrum. Yeter ki yapsalar.” ve D1: “Buradaki pazar yerimizi kapatsalar çok iyi olur. Çok soğuk. Düşünüyoruz; belediyeye gitmemiz lazım. Ama aslında bir gitmemiz lazım yani. Ufak bir yer şöyle belediye durağı gibi üstümüze bir şey yapsa yeter.” şeklinde çözüm önerileri getirmiş, D12 numaralı görüşmeci bu sorunu “Başka pazarlara da gitmek istiyorum ama sadece buraya gelebiliyorum. Tüm malları taşıma, kurma imkanım yok.” ihtiyacı olsa dahi farklı pazarlara gidememe konusunda bir sorun olarak belirtmiş.

Eğitimsizlik

Pazarıcı kadınların eğitim durumları “okur-yazar değil”, “ilkokul terk” veya “ilkokul mezunu” düzeydedir. Kadınları eğitim konusunda hassas oldukları ve ailelerine kendilerini okutmadıkları için sitemkar olduklarını D8 kodlu görüşmeci “Eğitim yok, Okuma yazmak yok. Okuma yazmam olsa daha ne isterdim.”, D15 kodlu görüşmeci de “Eğitim yok benim. Okuma-yazma yok. Babam okutmadı beni. Kocalara mektup yazacaklar diye.” sitemlerini belirtmiştir.

Pazarıcı kadınların okuma yazma bilmeseler ya da düşük eğitim düzeyine sahip olsalar dahi para hesabı konusunda kendilerini geliştirmiş ve eğitimsizliği pazarcılık yapmakta sorun etmedikleri anlaşılmıştır.

Emeklilik Hakkı

Buvinic (1997)’e göre kadın yoksulluğunun en belirleyici özelliğinden biri işgücü piyasasındaki kadının konumudur. Eril toplumlarda kadının işgücü piyasasına katılımının düşük olması, kadının enformel sektörde çalıştırılması, kadının rol ve sorumluluklarının ev alanı içinde tanımlanması gibi nedenler kadının işgücü piyasasında var olmadığını göstermektedir. Kadınların işgücü piyasasına katılmaları ailelerin yoksullukla baş edemeyecek boyuta gelmesine neden olabilecek; ailede eş kaybı ya da hastalığı, boşanma gibi aile dinamiklerini değiştirecek olaylar sonucunda olmaktadır. Bu da kadınların işgücü piyasasına daha geç katılmasına ya da enformel sektörlerde yer almalarına neden olmaktadır. Aile dinamiklerinin değişiklik göstermesine rağmen kadının ekonomik olarak güçlü hissettirecek herhangi bir faktör çoğunlukla bulunmamaktadır. Pazarıcı kadınlarda da çalışmanın karşılığı olarak “emeklilik hakkı” söz konusu olduğunda “pişmanlık” hissettikleri D11 kodlu görüşmeci bunu “Eşimin sosyal güvencesi var. Benim yok. Ödemedik hiç. Keşke ödeseydik.” şeklinde ifade etmiştir. Eşlerinden bir şekilde sigorta kalanların da “şanslı” hissettikleri anlaşılmış D10 kodlu görüşmeci “Eşim böbrek hastası ol-

duğu için ondan sigorta kaldı. Allah'a şükür. Emekli olabileceğimi hiç düşünmedim. Eşimin öleceğini de..." şekilde belirtmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Cinsiyet farklılıklarının toplumsal yapı ile kurduğu ilişki neticesinde, çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kendisini gösterdiği alanlar işgücü piyasasında ücret eşitsizlikleri, istihdama katılımda eşitsizlik, meslekte ilerleme olanakları bakımından eşitsizlik olarak kendisini göstermektedir (Erikli, 2020). Pazarcılık da özü itibarıyla ürünün pazar alanına taşınması sunulması gibi fiziksel güç gerektirmektedir. Kadınlar pazar içinde fiziksel güç gerektiren durumlardan kaçınmak amacıyla çözümler üretmişlerdir. Özellikle sosyal destekleri olmayan kadınlar pazara taşıyabilecekleri miktarda ürün getirmektedirler. Pazarcılık mesleğinde kadının üretim yaptığı, erkeğin de satış yaptığı erkek egemen bir kültür yapısı vardır. Pazarda yalnız satış yapan kadınlar erkeklerle sorun yaşadıklarında çözememekte ya da sorunlu olabilecek bir tartışmaya girmemektedirler. Erkeğin egemen olduğu pazar sokağında kadınlar, pazarın dışında bırakılarak satış yapabilmektedir. Kadınların en çok sorun olarak nitelendirdiği ve resmi kurumlar tarafından çözüm bulunmasını talep ettiği bu durum da belli bir düzene ve satış yapabilecekleri bir alana sahip olmak olarak ortaya çıkmıştır.

Kadın yoksulluğu kavramı oldukça geniş bir kavram olup, kavramsal varlığını çok uzun süredir sürdürmektedir. Yoksulluk olgusu kadınlar açısından farklı bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, kadınların erkeklere kıyasla yoksulluğu hissetme yoğunluklarına vurgu yapmak amacıyla ortaya konmuştur (Çamur, 2011). Kadının enformel sektörde yer alması, eğitim düzeyinin düşük olması, eril toplum yapısı içinde olması kadını yoksulluğa iten başlıca nedenlerdir. Tüm bu nedenlere rağmen kadınların en formal bir sektörde yer alma çabaları çeşitli sektörlerde olmuştur. Geçcin (2019) ile Çukur ve ark. (2021) yaptıkları araştırmaların sonuçları da hem literatürü doğrular hem de araştırmamızı destekler nitelikteydi. Kadınlar yoksulluğun bir sonucu olarak evlerini geçindirmek amacıyla pazara çıkıyordu. Kadınların eril bir toplumda yer almalarını doğal sonucu olarak toplumsal rollerini de yerine getirmek zorunda kalmasıdır. Mumcular (2022) pazarcı kadınlarla yürüttüğü çalışmasında da kadınların ev işleri sorumluluklarıyla pazarcılık işlerini bir arada yürütmek zorunda kaldıklarını vurgulamaktadır. Bu da kadının yarı zamanlı ve enformel sektörlerde yer almalarına neden olmaktadır.

Enformel sektörde yer alana ve pazarcılık yapan kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı bir çok sorun da yaşamaktaydı. Bulgularımız doğrultusunda kadınların ürünleriyle pazar yerine ulaşımda, ürün temininde ve bu ürünlerin satışı noktasında erkeklere göre daha fazla zorluk yaşadıkları görülmektedir. Pazarda sa-

tilan malların kısa süre içinde bozulması değer kaybına yol açmaktadır. Bu nedenle pazarlık sektöründe başarılı olmak en kısa sürede en çok malı satmak demektir. Başarı ölçütü olarak bu satışın en hızlı şekilde sağlanması açısından “lokasyon” satışlarda oldukça önemli bir ölçüt olmaktadır (Özgüç ve Mitchell, 2000). Pazarıcı kadınların çoğunlukla pazarın ana hattı dışında pazar kurmakta ve lokasyonla ilgili bir sorun yaşadıklarında dışlanmaktadırlar. Yonca (2021) da pazarıcı kadınlarla yaptığı çalışmasında kadınların pazarda yer temin etmekte çok zorluk yaşadıklarını belirtmiştir.

Pazarıcı kadınlar, çoğunlukla kendileri ürettikleri veya satın aldıkları, kimi zaman da çevreleri tarafından yardım olarak sunulan ürünleri pazar yerine ulaştırabilmek için araba kullanmayı bilen birine ihtiyaç duymaktadırlar. Toplumsal cinsiyeti ve yoksulluğu doğrudan etkileyen nedenlerin en önemlisi eğitim eksikliğidir (Yusufoğlu, 2017: 106). Yoksul ailelerde eğitimde öncelik erkek çocuklarına verilmektedir (Topçuoğlu vd., 2014). Bu noktada kadınların, erkeklerden farklı olarak araba kullanmanın erken yaşlarda öğretilmemesi durumu çalışma yaşamına katılan kadınların karşısına bir dezavantaj olarak çıkmaktadır. Aracı olmayan kadınların ise toplu taşımalarda zorbalığa maruz kalmaları veya uzun mesafeleri ürünleriyle birlikte yürümek zorunda olmaları sonuçlarda elde edilmektedir. Bu bağlamda ürünlerin pazar yerlerine ulaştırılma süreci, aracın olup olmaması veya sosyal destek mekanizmalarının varlığı pazarıcı kadınların ürün çeşitliliklerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle eşleriyle birlikte tezgah kuran kadınların, tek başlarına ürün satışı yapan kadınlara nispeten daha fazla ürün çeşitliliğine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Yoksulluğun sadece ekonomik kaynaklara ulaşımdan çok daha büyük bir sorun olduğunu vurgulayan Açıkalin (2007) en formel sektörde yer alanların eğitim gibi bir temel haklardan yararlanamamalarının büyük bir sonucu olarak bu kişilerin kendilerini dışlanmış ve topluma ait hissetmeyeceklerini belirtmektedir.

Kadınların enformel sektörde yer almalarına ya yoksulluğun aileler için çözülemeyen bir sorun haline gelmesi ya da yoksulluğa neden olan bir sosyal sorun ile karşılaşmalarının etki ettiği bulunmuştur. Ergüder (2006) özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ‘Babanın evi geçindirdiği’ algısının değiştiğini, kadınların kriz dönemlerinde aile geçimine katkıda bulabilmek için ev içi üretimi sebze, meyve yetiştirme ve tavuk besleme gibi faaliyetler gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Kadınlara yüklenen, aile üyelerine fiziksel ve duygusal bakım sağlama rolleri; artan yoksullukla birlikte kadınların bakım rollerine ekonomik bakım rolünü de eklemiştir.

Buna rağmen kadınların eşlerinin hepsinin bir sosyal güvencesi varken çalışırken dahi kendilerinin sosyal güvencelerini ödememeleri sonucu Kadının istihdama atılmasının temelinde aileyi geçindirme çabası olduğunu doğrulamaktadır (Yonca, 2021). Kadının amacı, kazandığı para ile aile bütçesine katkı yapmak ve ailenin geçimini sürdürmesini sağlamak olduğu için bu durum kadında kendine

yatırım yapma düşüncesini oluşturmamaktadır. Aşkın ve Aşkın (2019) ev evsenli çalışan kadınlarla yaptıkları çalışmada kadınların yaptıkları işlerin değersiz görüldüğünü ve kayıt dışı çalıştırıldığını dolayısıyla bir çok sosyal hakktan da mahrum olduklarını belirtmektedir.

Araştırma bulguları pazarcılık sektöründe çalışan kadınların çoklu rol ve sorumluluklarının onların sosyal hayatları, karar alma süreçleri ve para yönetimi gibi konular üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yonca (2021)'de ekonomik kazanç elde etmeyle birlikte kadınların karar alma mekanizmalarına dahil olduklarını belirtmektedir. Bu çoklu rol ve sorumlulukların pazarcı kadınların sosyalleşmelerini engellediği, toplumda dezavantajlı bir konumda yer almalarına neden olduğu, sosyo-ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ve kendi hayatlarını şekillendirmeleri için katılımcıların genel olarak algıladıkları ailesel destek mekanizmalarının ötesinde yönetsel mekanizmalar tarafından da çalışmak istedikleri takdirde desteklenmeleri gerektiği söylenebilir.

Yoksulluktan kurtulma mücadelesi veren kadınlar barınma, sağlık ve eğitim gibi ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla pazarcılık yapmaya başlamaktadırlar. Pek çok kadının çalışma motivasyonu aile bireylerine destek olabilmektir. Aile üyelerindeki sağlık problemleri, eğitim gören çocuk ya da torunların var oluşu, aile içinde gelir getiren bir yakının vefatı gibi durumlardan dolayı kadınlar ilerlemiş yaşlarına rağmen pazarcılık yaparak çalışmaya devam etmektedirler. Pazarda çalışmaktan memnun olmasalar dahi, yaşlılıklarından dolayı başka bir seçenekleri olmadığından pazarda çalışmak zorunda kaldıkları, farklı bir seçenekleri olsa pazarda çalışmayı tercih etmeyecekleri anlaşılmaktadır. Gelegen (2001), kadınların geleneksel rolleri ve toplumsal beklentilerle çalışma yaşamının bağdaşmaması nedeniyle formal sektörlerde yer almakta zorluk çekmektedirler. Ev evsenli işlerde çalışan bir çok kadın nitelikli bir emeğe sahip olmadıkları için de en formal sektörde yer almak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir (Aşkın ve Aşkın, 2019).

Pazarcılık işinde mecburiyetten çalışan kadınların yanı sıra bu işi severek yapan, çalışma hırslı olan ve motivasyonunu bu sebeplerle devam ettiren kadınlar da vardır. Çoğu kadın pazarda geçirdikleri zamanı bir sosyalleşme şekli olarak görmektedir (Mumcular, 2022). Maddi sıkıntılardan kurtulma, psikolojik iyi oluş hali, zamanın verimli değerlendirilmesi gibi faktörlerden dolayı yaptıkları işten memnuniyet duymaktadırlar. Kadının çalışma sürecine katılmasıyla birlikte ev bütçesine, çocukların eğitimine katkıda bulunarak kendisini faydalı hissetmesi çalışma motivasyonu için önemli faktörlerdendir. Aile üyelerinden bazılarının sağlık problemleri oluşu ya da yaşça küçük olan çocukların eğitime devam ediyor olması kadının diğer aile üyeleri için fedakarlık yapmasını gerektirmiş ve aileye destek olmanın kadında yarattığı haz gözlenmiştir. Kadınlar kamusal alanda var olabilmek, sosyalleşebilmek, kendilerini psikolojik olarak değerli hissedebilmek ve ekonomik özgürlüklerini kazanmak amacıyla pazarcılığa yönelmektedir. Aile bütçesine katkı-

da bulunmaktan dolayı mutlu olduğunu belirten ve ekonomik özgürlüğün maddi manevi çıktılarında bahseden kadınların olduğu gözlenmektedir. Kazançlarıyla maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılama fırsatına sahip olmaları kadınları mutlu etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri gereği, ev içi sorumluluklar ve çalışma hayatındaki sorumluluklar fiziksel güce ve yeteneğe göre paylaşılmaktadır. Buna göre; traktör sürmek, ürünlerin halden temini, hesap süreçleri, ulaşım süreçleri gibi işler erkeğin sorumluluğundayken; bahçeden ürün toplama ve pazar tezgahında ürünleri satma gibi işler kadının sorumluluğundadır. Geniş aile olarak yaşanan evlerde ev içi sorumluluklar, geline ya da kız çocuklarına düşmektedir. Kadının yaşının ilerlemesi, sağlık problemlerinin çıkmasıyla birlikte, ev işleri istasyon roller olarak kadından geline ya da kız çocuklarına geçmektedir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda pazarıcı kadınlarla bilinç yükseltmeye yönelik grup çalışmaları planlanabilir.

Diğer açıdan sosyal yaşamdan ve iş yaşamından uzak büyütülmüş kadınların, enformel sektörde yer edinebilmeleri ve gelir elde edebilmeleri, sorun ve zorluklarının çözümü için daha geniş çaplı araştırmalar yapılabilir. Büyük ölçüde yerel yönetimlere düşen sorumluluklara ilişkin belediyelerle iş birliği içerisinde çalışmalar yürütülebilir. Bu bağlamda uygun pazar yerleri, ayrımcılığa maruz kalan kadınların korunması için daha kesin ayrılan tezgahlar, pazar yerine ürünlerini taşımakta zorlanan kadınlara ulaşım desteği gibi koşulların iyileştirilmesine ilişkin kaynakların harekete geçirilmesi önem arz etmektedir.

Kadınlar iş yaşamına 1950'lerde kırdan kente göç ile başlamıştır. Ancak yaşamın her döneminde düşük maaş, işe alımlarda veya terfilerde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalma gibi durumlarla baş etmek zorunda kalmışlardır. 2022 yılında halen toplam nüfusun %49,9'unu oluşturan kadınların istihdam oranının %26,3'tür. Dolayısıyla toplumsal bir eşitsizlik ve sınırlılık olarak karşımıza çıkan kadın istihdamı hususunda güçlendirme faaliyetleri halen makro düzeyde önem arz etmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): FK(%20), FD(%20), MT(%20), SD(%20), GÇ(%20)

Veri Toplanması (Data Acquisition): FK(%20), FD(%20), MT(%20), SD(%20), GÇ(%20)

Veri Analizi (Data Analysis): FK(%20), FD(%20), MT(%20), SD(%20), GÇ(%20)

Makalenin Yazımı (Writing Up): : FK %20, FD %20, MT %20, SD %20, GÇ %20

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision):FK %20, FD %20, MT %20, SD %20, GÇ %20

KAYNAKLAR

- Acar Savran, G., & Demiryontan, N. T. (2008). *Kadının görünmeyen emeği*. İstanbul;Yordam Kitap.
- Acar, S. (2018). Kırsal bölge kadın girişimciliği bağlamında Bartın kadınlar pazarı (Galla Bazarı). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1097-1123.
- Açıkalin, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kenttsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Aşkın, U., & Aşkın, E. Ö. (2019). İşgücü piyasasında enformel kadın işgücü: ev eksenli çalışan kadınlara yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 977-1001.
- Bilgin, K. U., & Tuğan, E. N. (2021). Kadınların iş performansı sorunlarına çözüm açısından iş-yaşam dengeli esnek çalışma düzenlemesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1477 - 1507.
- Buvinic, M. (1997). Women in poverty: A new global underclass. *Foreign Policy*, 38-53.
- Castells, M. (2008). Enformasyon Çağı Ekonomi, Toplum ve Kültür 1. Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi, (çev. Ebru Kılıç), *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Çaha, H., Çaha, Ö., & Yılmaz, E. S. (2016). Türkiye'de Cam Tavan Sendromu Hizmet Sektöründe Kadın. *Kadın Araştırma Dergisi*, İstanbul
- Çamur Duyan, G. (2011). Kadın Yoksulluğu. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi*. Ankara
- Çukur, T., Kızılaslan, N., Kızılaslan, H., & Çukur, F. (2021). Samsun ili Atakum ilçesindeki kadın üreticilerin semt pazarlarında çalışma durumu ve sorunları. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 10(1), 1-9.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye'de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(21), 41-54.
- Demir, M. (2018). İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Faaliyet Gösteren İlk Dikiş Kursu: Türk Kadınları Biçki Yurdu. Gürsoy Naskali E. (Ed.) & Biçki Dikiş (s. 57-124),
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir?. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83-88.
- Ecevit, Y. (2005). Küreselleşme sürecinde ev eksenli çalışma ve enformel sektör kapitalizm ve ataerkillik üzerinden bir analiz Türkiye örneği. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara
- Erdoğan, S., Nahçıvan, N., & Esin, N. (2017). *Hemşirelikte araştırma süreç kritik ve uygulama*. Ankara; Nobel Tıp Kitabevleri.
- Ergüder, B. (2006). Türkiyede kadın emeğinin değişen yapısı: Enformal kesimde kadın emeği ve kadın emeğine talep. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
- Erikli, S. (2020). Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-60.
- Gaziantep Örnekleri. *Sosyoekonomi Dergisi*, 6(6).
- Geçgin, E. (2019). Niğde'de pazarcı kadınların toplumsal durumları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(47), 42-58.
- Gelegen, D. G. (2001). Çalışma yaşamında kadın olmak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2(5), 27-30.
- Göle, N. (1998). *Modern Mahrem.Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği* (Çeviren: Gülşat Aygen). İstanbul; Agora Kitaplığı
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara; Seçkin Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar/kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. (Çev. A. Bora vd.) İstanbul; Metis Yayınları.
- Karagel, D., & KARAGEL, H. (2014). Tarihi Bir Ticaret Merkezinin Pazarlama Coğrafyası Kapsamında Analizi: Uzunçarşı (Antakya/Türkiye). *European Journal of Research on Education*, (2) 166-184.
- Kergoat, D. (2004). *Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri*. (G. Acar-Savran, Çev.). H. Hirata & F. Laborie (Ed.) Eleştirel Feminizm Sözlüğü İçinde (S.94-105). İstanbul; Kanat Kitap.
- Koday, S., & Çelikoğlu, Ş. (2011). Geleneksel alışveriş mekânlarına bir örnek: Bartın kadınlar pazarı (Galla Bazarı). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 243-262.
- Mumcular, Ş. (2022). *Pazarda çalışan kadınların yoksulluğu üzerine bir araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Pamukkale
- On Birinci Kalkınma Planı. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Özer, M. M. (2017). Ataerkil kapitalist çalışma yaşamından kadın tanıklıkları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1397-1424.
- Özgüç, N., & Mitchell, W. A. (2000). Şehirlerin alternatif alışveriş mekânları: istanbul'da haftalık pazarlar. *Tasarım ve Kuram Dergisi*, 1(2), 35-58.
- Öztürk, M. Y. (2011). *Karşılıksız bakım emeği ve kadın istihdamına etkisi. Kadın Emeği Konferansı* Ankara; TEPAV Bildiri Kitabı,

- Topçuoğlu, A., & Aksan, G. (2014). Türkiye’de yoksullukla mücadele, sosyal yardımlar ve kadınlar. *Yoksulluk ve Kadın Dergisi*, 129-162.
- Turgut, A. Ş. (2019). Türkiye’deki gelir eşitsizliğinin toplumsal cinsiyet, kadının istihdamı ve kadın yoksulluğu açısından değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 315-329.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016). Aile Yapısı Araştırması. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). İstatistiklerle Kadın Araştırması. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021) Kadın İstatistikleri Raporu. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021) TÜİK Haber Bülteni. İstatistiklerle Kadın. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021) Türkiye Aile Yapısı Araştırması. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022) İşgücü İstatistikleri. (03.04.2022). <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Urhan, B., & Etiler, N. (2011). Sağlık sektöründe kadın emeğinin toplumsal cinsiyet açısından analizi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(29), 191-215.
- Women, U. N. (2019) Progress on the sustainable development goals: the gender snapshot. (03.04.2022) <https://data.unwomen.org/data-portal> adresinden erişildi.
- Yetişen, F. T. H. (2009). Türkiye’de kadının ekonomik kalkınmadaki rolü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 116-131.
- Yıldırım, S. (2021). Duygusal ve rasyonel algılarının toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kurgulanması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(28), 91-103.
- Yonca, D. (2021). *Ev-eksensiz çalışan kadının toplumsal cinsiyet algısı: Balıkesir Hanımelî Pazarı örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir
- Yusufoğlu, Ö. (2017). Kadın yoksulluğu olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Elazığ örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 100-124.

A RESEARCH ON THE EXHIBITION OF WOMEN’S LABOR: THE EXAMPLE OF MARKET WOMEN

EXTENDED ABSTRACT

With the influence of globalization and neoliberal economic policies, the capitalist system has transitioned from traditional Fordist modes of production to more flexible post-Fordist modes. These new modes of production have led to the proliferation of cheap and unskilled labor, flexible working hours, and precarious and temporary jobs. The literature indicates that due to the inequalities brought about by traditional gender roles and the responsibility placed on women for “household chores and caregiving,” women are more often employed in atypical jobs compared to men (Castells, 2008). Markets are sociocultural and economic interaction points where producers, sellers, and consumers converge at specific times and places, providing women with significant employment opportunities in the informal sector. However, female market traders face socio-economic challenges due to traditional gender roles and unfavorable working conditions, placing them among disadvantaged groups.

The 2016 Turkey Family Structure Survey conducted by TÜİK (Turkish Statistical Institute) reveals that child care is predominantly undertaken by mothers, and

the rate of families utilizing daycare centers or caregiver services for child care is low. This situation makes it challenging for women to participate in the workforce and may lead to their withdrawal from work life. Furthermore, societal perceptions assume that women are responsible for child care and household chores, keeping women in a secondary position in the labor market. TÜİK data indicates that women's participation in the labor force in Turkey is lower compared to men. Women are more likely to work in the informal sector and receive lower wages. The ability for women to delegate their caregiving roles to others is a significant factor affecting their participation in the labor force. To enable women to participate more effectively in the workforce, they should have access to trustworthy caregivers or low-cost care services.

This research, aimed at gaining a deeper understanding of the experiences and challenges faced by female market traders, focuses on the particular domain of informal market trading, which is generally considered a male-dominated occupation in society but is actually carried out by female laborers. This study offers an important window to comprehend women's experiences and presence in this traditionally "male job" sector. Exploring the gender-based biases encountered by female market traders, highlighting the societal and economic importance of women's labor, increasing awareness of gender inequality, and understanding the challenges faced by women in the informal sector, this research makes a significant contribution. The research was conducted in the Taflan market, known as a village market in Samsun, and in neighborhood markets in the Bafra district. Fifteen women engaged in selling at these markets were reached. Data was collected through the "Female Market Trader Interview Form," developed based on literature reviews. The socio-demographic information of the participants is as follows: The ages of the participants range from 40 to 73, with an average age of 57. The ages of their spouses are generally close to the participants' ages. The education level of the participants is quite low, with the majority having only completed primary school or being illiterate. The education level of their spouses is also generally low, with many being primary school graduates or illiterate. The majority of the participants are married, but there are also single or divorced individuals. The number of children of the participants generally ranges from 2 to 6. The ages of their spouses are generally close to the participants' ages. The professions of their spouses vary, but farming, driving, and market trading are common occupations. The participants typically go to the market for an average of 3 days. The main themes identified as a result of data analysis are market trading and products, work life, social life, roles and responsibilities, problems and challenges. The sub-themes created based on these main themes include transportation, product procurement, product variety, reasons for engaging in work, job satisfaction, economic independence, challenges of work life, poverty, experiencing issues at the market, lack of education, and retirement rights. As a result of the research;

The primary reason for women's involvement in the informal sector is the concern for providing for their households. Women have been compelled to fulfill their social roles as a natural consequence of their presence in a patriarchal society. Women engaged in the informal sector, particularly in market trading, also faced various gender-based issues. Research findings reveal that women working in the market trading sector have multiple roles and responsibilities that influence their social lives, decision-making processes, and financial management. Women's participation in the informal sector, low levels of education, and their existence within a patriarchal societal structure are the main causes of female poverty.

It has been noted that women market traders require someone with the ability to use vehicles to transport their products to the market. This highlights a common difficulty women face, often stemming from a lack of education, and how the patriarchal societal structure contributes to this issue. Female market traders express that the market has a male-dominated culture, leading to their exclusion from areas with heavy customer traffic. Especially on the main market streets, women often cannot conduct sales and typically resort to selling their products on the outskirts of the market.

- Sectoral analyses and awareness-raising initiatives related to the issues arising from the lack of education among female market traders should be conducted. Additionally, efforts to raise awareness about social rights are essential.
- Resources should be mobilized to improve conditions that address discrimination against women facing challenges in transporting their products to the market, such as providing more designated stalls and offering transportation support. Positive discrimination measures should be implemented specifically for women in the informal sector. Awareness campaigns can also be organized to foster a more socially conscious society in this regard.
- Empowerment activities regarding women's employment, which still presents a significant macro-level issue, should continue to be a priority, addressing the social inequality and limitations encountered in female employment.

Keywords: Women's Labor, Gender, Market Women.

Kadınlarda Bağımlılık ve Kadına Özgü Tedaviler

Addiction in Women and Women-Specific Treatments

Demet ATLAM¹, Gül Nur DEMİRTAŞ², Derya ŞAŞMAN KAYLI³, Umut KIRLI⁴

¹Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, İzmir
· demet.havaceli@gmail.com · ORCID > 0000-0002-8279-4531

²Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, İzmir
· gulturdemirtas13@gmail.com · ORCID > 0009-0006-8701-7105

³Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Manisa
· dsasmankayli@gmail.com · ORCID > 0000-0001-7949-2332

⁴Ege Üniversitesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, İzmir
· knidos1986@yahoo.com · ORCID > 0000-0001-9924-2672

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Derleme Makalesi/Review Article

Geliş Tarihi/Received: 22 Mayıs/May 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04 Aralık/December 2023

Yıl/Year: 2023 | **Cilt-Volume:** 3 | **Sayı-Issue:** 2 | **Sayfa/Pages:** 263-281

Atıf/Cite as: Atlam, D., Demirtaş, G. N., Şaşman Kaylı, D., Kırılı, U. "Kadınlarda Bağımlılık ve Kadına Özgü Tedaviler"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 3(2), Aralık 2023: 263-281.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Demet ATLAM

KADINLARDA BAĞIMLILIK VE KADINA ÖZGÜ TEDAVİLER

ÖZ

Kadınlarda bağımlılık ve tedavi süreci erkeklere göre daha farklı seyretmektedir. Bu derlemenin amacı, kadınlarda alkol ve madde kullanım bozukluğunun biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan farklılıklarını, kadınların tedavi süreçlerini ve kadına özgü düzenlenen tedavi modellerini incelemektir. Kadınların bağımlılık sürecinin dezavantajlıklarını ortaya koyan bu çalışmanın nihai amacı, kadına özgü nasıl bir tedavinin yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktır. Kadınlarda alkol ve maddelerden fizyolojik ve psikolojik olarak etkilenim, ek ruhsal hastalıkların varlığı ve bağımlılık süreci daha ağır seyretmektedir. Kadınların maddeye başlamasının arka planındaki psikolojik ve sosyal faktörler daha farklıdır. Travmanın varlığı, kadının toplumsal cinsiyet rolüne yapılan atıf, damgalanma süreçleri ve sosyal açıdan dezavantajlıklar (eğitim düşüklüğü, istihdam sorunu, sosyal destek mekanizmalarının zayıflığı, çocuk bakımı) bağımlılık sorununu şiddetlendirmektedir. Tüm bu farklılıklar kadınların tedaviden kaçınmalarına ya da tedaviye geç gelmesine neden olmaktadır. Bağımlılığın cinsiyete göre farklılıkları tedavi açısından da cinsiyete özgü tedavileri gerektirmektedir. Bu bağlamda, kadın erkek eşitliğini vurgulama, kadını güçlendirme, sosyal destek ağlarını geliştirme, baş etme becerilerini geliştirme ve eğitim / istihdam olanaklarını artırma odaklı bir tedavi modeli önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Bağımlılık, Alkol Kullanım Bozukluğu, Madde Kullanım Bozukluğu, Tedavi.

ADDICTION IN WOMEN AND WOMEN-SPECIFIC TREATMENTS

ABSTRACT

Addiction and treatment processes are different in women compared to men. This review aims to examine biological, psychological and social differences in alcohol and substance use disorders in women, the treatment processes of women and the women-specific treatment models. Displaying the disadvantages of women's addiction processes, the ultimate goal of this study is to emphasize how women-specific treatment models must be structured. The physiological and psychological effects of alcohol and substances, the presence of additional mental illnesses, and the process of addiction are more severe in women. The psychological and social factors underlying women's initiation of substance use are different. The presence of trauma, alcohol and substance use during pregnancy, the attribution

to the gender role, stigma and social disadvantages (low education, employment, weakness of social support mechanisms, child care) may exacerbate the problems of addiction. All these differences lead to avoidance or delay of treatment. The differences in addiction in terms of gender necessitate the use of gender-specific treatments. Therefore, a treatment model focusing on gender equality, empowering women, developing social support networks, improving coping skills, and increasing education/employment opportunities is recommended.

Keywords: Women, Addiction, Alcohol Use Disorder, Substance Use Disorder, Treatment.

GİRİŞ

Cinsiyet, biyolojik özellikler ve sosyokültürel yapının affettikleriyle oluşan karmaşık bir yapıdır. Beyin, organik yapısı ve hormonal sistemler ışığında biyolojik yönüyle gelişirken, toplumsal unsurlar ile cinsiyete dayalı deneyimlerin etkileşimi neticesinde kadın ve erkeğe özgü fark daha da değişime uğrar. Cinsiyet ve cinsiyete özgü rollerin farklılığı kadın ve erkeklerde alkol ve madde kullanım sorununun da farklılığına yol açar. Bu farklılıklar, biyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan şekillenir. Bağımlılık, nedenleri ve süreçleri açısından cinsiyete göre bu denli farklılaşmakta ise tedavi açısından da cinsiyete özgü terapi modellerini değerlendirmek gerekir. Bu derlemenin amacı, kadınlarda alkol ve madde kullanım bozukluğunun biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan farklılıklarını, kadınların tedavi süreçlerini ve kadına özgü düzenlenen tedavi modellerini incelemektir. Özellikle de, kadınların bağımlılık sürecindeki biyopsikososyal unsurları göz önünde bulundurarak kadına özgü nasıl bir tedavinin yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktır. Bu derlemenin bağımlılık alanındaki kadın çalışmalarına dikkat çekmesi, kadının sürecinin arka planındaki psikososyal unsurların anlaşılması ve kadınlara yönelik tedavi planlarının yapılandırılmasında yol göstermesi beklenmektedir.

Kadınlarda Alkol ve Madde Bağımlılığı

Geçmişten günümüze alkol ve madde kullanımının erkekler arasında daha yaygın olması bağımlılıkla ilişkili sorunun erkek odağında düşünülmesine yol açmıştır. 2000'li yıllardan sonra ise, kadınlarda alkol ve madde kullanım sorunları artış göstermekte; hem alkol hem de maddeler açısından cinsiyete dayalı kullanımda aradaki fark kapanmaktadır. 1980'li yıllarda kadınlarda alkol bağımlılığı prevalansı erkeklere göre 1/5 oranında iken, 2000 yıllarından sonra bu oran 1/3'e gerilemiştir (Greenfield vd., 2010). Türkiye'de ise üniversitede okuyan erkeklerde alkol kullanım bozukluğu %8, kadınlarda %2 olarak bulunmuş ve üniversite öğrencileri açısından farkın 1/4 oranında olduğu saptanmıştır (Atlam ve Yüncü, 2017). Bu durum kültürel unsurların ve dinin kadınların alkol kullanımını üzerinde belir-

leyici bir rol oynadığını göstermektedir. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.)'nde kadınlarda alkol kullanım bozukluğu artış hızının erkeklere göre daha yüksek seyretmesinin ergenlik dönemindeki kız öğrencilerde riskli alkol kullanımındaki artışla ilişkili olabileceğine dikkat çekilmiştir (Guinle ve Sinha, 2020).

2023 yılı Dünya Uyuşturucu Raporu'nda, 2021 yılında 15-64 yaş arası dünya nüfusunun %5,8'inin madde kullandığına, son 10 yılda %23'lük bir artış olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı raporda, madde kullanan bireylerin son 1 yıl içindeki kullanım oranları incelendiğinde kadınların sırasıyla amfetamin türü uyarıcıları (%45), esrarı (%30), kokaini (%27), opioidleri (%25) ve yeni psikoaktif maddeleri (%22) kullandığı bildirilmiştir (UNODC, 2023). A.B.D.'de yapılan kapsamlı bir çalışmada, erkeklerde madde bağımlılığının kadınlara göre 1,9 kat daha fazla olduğu ortaya konmuştur (Compton vd., 2007). Kadınlardaki madde deneyimleri farklı kültürlerde incelendiğinde ise büyük farklılıklar görülür. Asya ülkelerindeki kadınlarında yaşam boyu madde deneyimi %10 iken Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde %40'a kadar ulaşabilmektedir (Otiashvili vd., 2013). Türkiye'de ise yetişkin kadınlarda madde deneyimi %2,6 iken (TUBİM, 2014); üniversitede okuyan kadınlarda %7,6'ya kadar çıkabilmektedir (Atlam ve Yüncü, 2017). Kadınları erkeklere göre madde kullanımından koruyan sosyal faktörler olan aile ve toplumsal denetim gibi mekanizmalarının günümüzde etkisini yitirmesiyle genç kadınlarda kullanımın arttığı da görülmektedir (Zilberman ve Blume, 2005; Otiashvili vd., 2013). Bulgular ışığında, kadınlarda alkol ve madde kullanım yaygınlıklarının ülkeler arasında farklı olmasında kültürün belirleyici olduğu görülmektedir. Ayrıca, kadınlarda alkol ve madde kullanım bozukluğu oranlarının yükselmesinde sosyal denetim mekanizmalarının azalmasının da rol oynadığını söyleyebiliriz.

Kadınlarda Bağımlılığın Seyri Erkeklerden Farklı mı?

Kadınlarda alkol kullanımına bağlı sorunlar sıklıkla 18-34 yaş aralığında, alkol bağımlılığı ise 35-49 yaş aralığında görülmektedir (Altıntoprak vd., 2008). Aynı miktarda alkol tüketilmesi durumunda bile kadınların fizyolojik özelliklerinden dolayı alkolden etkilenmeleri erkeklerden daha yüksektir. Alkolün metabolize edilmesinde etkin rol oynayan alkol dehidrogenaz enziminin kadınlarda daha düşük olması, alkol alımı sonrasında kan alkol konsantrasyonunun daha yüksek olmasına ve dolayısıyla da alkol entoksikasyonuna yol açar (Erol ve Karpyak, 2015). Bu durum, kadınların alkolün olumsuz etkilerine fiziksel olarak daha fazla maruz kaldığının göstergesidir. Özellikle karaciğer, beyin hastalıkları, kalp hastalıkları, meme kanseri, hafıza ve psikomotor hızda olumsuz etkilenim ön plana çıkar (Ait-Daoud vd., 2017). Kadınlarda alkol bağımlılığı kaynaklı kalp hastalıkları ve ölümler aynı kullanım paternine sahip erkeklere göre daha yüksektir (Tuchman, 2010). Aynı zamanda kadınlarda sadece yüksek dozlarda değil düşük ve orta dozlarda bile alkol tüketimine bağlı ölüm nedenleri, erkeklere göre daha yüksektir

(Zhao vd., 2023). Yoğun alkol kullanımı olan kadınlarda ölüm riskinin, az alkol tüketen kadınlara göre %160 arttığı, erkeklerde ise bu değişimin sadece %40 olduğu kanıtlanmıştır (Klatsky vd., 1992). Alkol bağımlısı kadınların ölüm nedenleri arasında intihar, alkol etkisindeyken oluşan kazalar, dolaşım bozuklukları ve siroz da sıklıkla yer alır (Altıntoprak, 2008).

Kadınlar, erkeklere göre madde ile daha geç yaşta tanışmalarına rağmen maddeye olan fiziksel duyarlılıkları daha yüksektir. Özellikle, uyarıcı maddelerin ödüllendirici etkilerine karşı daha savunmasız oldukları, bu aşamada da östrojenin rol oynadığı belirtilir (NIDA, 2022). Bir laboratuvar çalışmasında, kadınların kokainin yarattığı zehirlenme belirtilerini erkeklerden daha çok deneyimlediği kanıtlanmıştır (Nich vd., 2004). Her ne kadar kadınlarda alkol ve madde kullanımına başlama erkeklere göre daha geç olsa da kadınların bağımlılıkla ilgili süreçleri daha hızlı ve şiddetli ilerlemektedir. Bu durum “teleskopik etki” ile açıklanmakta ve bu etkinin, tedavisi ağır seyreden kadın hastalarda daha belirgin olduğu görülmektedir (Aldemir, 2020; Fonseca vd., 2021). Kadınlarda esrar kullanımı sonrasında panik atak ve anksiyete bozuklukları da hızlı seyretmekte (Hernandez-Avila vd., 2002); ekstazi kullanımına bağlı olarak birkaç gün içerisinde depresif duygulanım ve agresyon görülebilmektedir (Verheyden vd., 2002; Hoshi vd., 2006).

Kadınlarda Bağımlılığın Nedenselliği ve Süreçlerinde Psikososyal Faktörler

Kadınların ve erkeklerin alkol içme nedenleri ve biçimleri farklılık gösterir. Sağlıklı ilişkilerin yoksunluğu ve travmatik deneyimler kadınlar için bağımlılık sürecine zemin hazırlayan önemli faktörlerdir (Covington, 2002). Kadınlar, olumsuz duygusal tetikleyicilere tepki olarak (Abulseoud vd., 2013), depresyon ve anksiyete ile baş etmek için alkol tüketmekte (Fonseca vd., 2021), tek başına, gizlice ve her gün alkol kullanmaları erkeklere göre daha olası olmaktadır (Zweig vd., 2009). Kadınlar eroin kullanırken sosyal baskı etkili olmakta, erkeklere göre daha az miktarda damardan madde kullanmaktadır (NIDA, 2022). Kadınların metamfetamin kullanımına bağlı gelişen enerji artışı ile iş, ev, çocuk bakımı ve aile sorumluluklarından kaynaklı tükenmeyi azalttığına yönelik inançları ve maddenin kilo kaybına yol açtığı şeklindeki olumsuz düşünceleri kadınların uyarıcı madde kullanımını sürdürmesinde rol oynamıştır (NIDA, 2022). Kadınların esrar kullanmaya başlamaları ile geçmiş dönem intihar girişimleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu ve olumsuz duyguların, kişilerarası sorunların bağımlılık nüksüne sebep olma olasılığının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Ait-Daoud vd., 2017). Aynı zamanda; yalnızlık, kişilerarası problemler olumsuz duygulanım kadınlarda erkeklerden daha yaygın görülen nüks öncülleri arasında yer almaktadır (Walitzer ve Dearing, 2006). Bu durum, kadınların ve erkeklerin benlik değerlendirmelerinin farklılığından kaynaklı olabilir. Bağımlılık söz konusu olduğunda erkekler benliklerini olduğundan daha görkemli görürken, kadınlar kendi benliklerini reddetme ya da ihmal etme eğilimindedir (Covington, 2002).

Alkol kullanım sorunu yaşayan kadınların medeni durumları da süreç açısından belirleyicidir. Kadınların alkol tüketme davranışı yakınlarınınkine benzemekte, alkol bağımlısı bir partnerle yakın ilişki içinde olma ihtimali ve evli olanların eşlerinde de alkol kullanım sorunu ile karşılaşılma durumu daha yüksek olmaktadır (Altıntoprak vd., 2008; Rodriguez vd., 2014). Kadınlar genellikle erkek partnerleri tarafından madde ile tanıştırmakta ve maddeyi tedarik etme süreci erkek partnerleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Partnerlerin suç geçmişinin olması, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaması, fiziksel şiddet göstermesi ve yetersiz duygusal destek sağlaması da sık görülmektedir. Kadınlar bu sağlıksız ilişki modeline uyum sağlama yolunu seçerek madde kullanımına sürüklenebilir. Madde bağımlılığı olan erkekler şiddet uygulamaya daha meyilli iken, maddeye bağımlı kadınlar şiddet için bir hedef olmaya daha açık olmaktadır (Covington, 2002). İzmir’de sığınma evinde kalan kadınlara yönelik yapılan bir çalışmada, şiddet gören kadınlarda esrar deneyiminin eşinin esrar kullanımı ile ilişkili olduğu; esrar deneyen 8 kadından 7’sinin eşinde de esrar kullanımı (%87,5) olduğu bulunmuştur (Aktaş vd., 2015). Boşanma, annelik rolünün kaybı, işten ayrılma gibi sosyal rollerindeki ani değişiklikler alkol kullanım bozukluğu açısından risk niteliği taşır. Tedavi arayışında olanların sıklıkla bekar ve boşanmış olanlar olduğuna vurgu yapılır (Altıntoprak vd., 2008). Bu durum evli kadınların farklı kaygılarından dolayı tedavi sisteminin dışında kalmak istemesi ile açıklanabilir.

Kadınlarda reçeteli ilaç bağımlılığı daha yüksektir (McClellan, 2017). Bu duruma kadınların kronik ağrı prevalansının daha yüksek olmasından kaynaklı olarak daha fazla ilaç reçete edilmesinin neden olabileceği düşünülmektedir (Ait-Daoud vd., 2017). Bir diğer unsur ise, kadınlarda depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi ruhsal hastalıkların erkeklere göre daha yaygın görülmesi ve buna bağlı olarak ilaç kullanımının yüksekliğidir.

Kadınlarda travma, partner şiddeti gibi olumsuz yaşam olaylarına maruz kalma da alkol ve madde kullanımını arttıran riskler arasında yer alır (Fonseca vd., 2021). Alkol ya da madde kullanım sorunu yaşayan kadınların çocukluk ya da yetişkinlik döneminde şiddet görmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar. Madde bağımlılığı tedavisi alan kadınlarda partner şiddetinin %25-57 (El-Bassel vd., 2000) aralığında olduğuna ve madde kullanımı olmayan kadınlara göre şiddet görmenin çok yüksek olduğuna dikkat çekilmiştir (Tuchman, 2010).

Kadınlarda Bağımlılığa Eşlik Eden Ruhsal Hastalıklar

Kadınlarda bağımlılık sorununa eşlik eden ruhsal hastalıkların görülme durumu erkeklere göre daha yaygındır. Alkol ya da madde kullanım sorunuyla tedaviye başvuran kadınlarda ruhsal hastalıkların görülmesi olağan bir durum olarak karşımıza çıkar. Ülkemizde yapılan bir çalışmada, alkol ve/ya madde kullanım bozukluğu tanısı alan kadınlarda komorbid durumun %70,6 olduğu ve en yaygın

olarak depresif bozukluk (%54,2), anksiyete bozukluğu (%10,4), bipolar bozukluk (%8,3) ile dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (%8,3) olduğuna dikkat çekilmiştir (Aldemir, 2020). Ayrıca, alkol kullanım bozukluğu olan kadınlarda duygudurum bozukluğu (%53,1) ve anksiyete bozuklukları (%44,3), erkeklerdeki duygudurum bozukluğu (%29,1) ve anksiyete bozukluğuna (%26,1) göre daha yüksektir (Hien vd., 2009). Kadınlarda bağımlılık sorunu ve diğer ruhsal hastalıkların iç içe geçen yapısı karmaşık bir tabloya yol açar.

Travmanın da alkol ve madde kullanım bozukluğu açısından etkili olduğu bilinmektedir. Madde bağımlılığı tedavisi gören kadınlarda travma sonrası stres bozukluğunun (TSSB) %25 ile %55 aralığında olduğu, TSSB olan kadınların %55 ile %99'unun fiziksel ve/ya cinsel istismara uğradığı dikkat çeken bulgular arasındadır (Covington vd., 2008). Şiddete maruz kalmak bireyler açısından önemli bir travmadır ve travmanın yol açtığı en yaygın ruhsal hastalıklar; major depresyon, TSSB (%84), madde kullanım bozuklukları, yeme bozukluğu, somatizasyon, uyum ve dissosiyatif bozukluklardır (Aktaş vd., 2015, S.93). İzmir'de sığınmaevlerine yönelik bir çalışmada eşinden ve ailesinden şiddet gören kadınlarda alkol, esrar ve ekstazi deneyimi daha yüksek düzeyde bulunmuştur (Aktaş vd., 2015, S.29). Ülkemizde yapılan bir diğer çalışmada, alkol ve madde bağımlılığı olan kadınların %20,8'inde cinsel travma öyküsüne rastlanmıştır. Aynı çalışmada %16'sında yeme bozukluğunun saptanması da önemli bir bulgudur (Hantaş vd., 2003). Kadının alkol ve madde tüketiminde yeme bozukluğu ilişkisinin de olduğu bilinmektedir. Güncel bir çalışmada, alkol ve madde kullanım bozukluğu tanısı alan kadınların %15,6'sında yeme bozukluğunun görüldüğü, bulimia nervozanın %7,1, anoreksiya nervozanın %5,4 olduğu saptanmıştır (Robinson vd., 2023).

Kadınlarda Damgalanma Süreçleri

Toplumsal cinsiyet rollerinin ve ahlaki değerlerin sorgulanması, aile değerlerinin yıkılacağı düşüncesi bağımlılık sorunu yaşayan kadınlara yönelik damgalamayı şiddetlendirir (Ögel, 2007, s.31). Kadına yönelik damgalamada, kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uyum sağlamadaki yetersizliğine sıklıkla vurgu yapılır (Sorsdahl vd., 2012). Ülkemizde yapılan bir çalışmada, toplumun bağımlılığa yönelik damgalaması arttıkça cinsiyetçi yaklaşımın daha şiddetli olduğu ortaya konmuştur. Buna göre, kadınların madde kullanımının daha kabul edilemez olduğu, tedavi olmasının zor olduğu, şiddeti hak ettiği, sosyal hayatının zor olduğu, problemlerinden geldiği ve anne-eş olmasının uygun olmadığı şeklindeki olumsuz yargılar ifade edilmiştir (Tuncel vd., 2023). Toplum temelli bir diğer çalışmada, madde bağımlısı kadınların annelik rolünde ve çocuk bakımında sorunlar yaşayacağına değinilmiş; kadınlar için "utandırıcı", "dezavantajlı", "çaresiz", "korunmasız", "ondan faydalanılabilir" ve "bedeni üzerinden para kazanır", "kötü yollara düşer" şeklinde etiketlemeler yapılmıştır (Havaçeligi-Atlam, 2020). Bir diğer çalışmada

ise, kadınlarda alkol kullanım bozukluğu “kötü karakter”, erkeklerde ise karakter yerine daha çok genetik unsurlar ile ilişkilendirilmiş (Lale vd., 2014). Gebelik döneminde madde kullanımı söz konusu olduğunda ise kadın olma ve bebeğin maddelere maruz kalmasının onaylanmamasından dolayı çift damgalanma yaşanmaktadır (Zilberman ve Blume, 2005) ve bu durum gebelerin tedaviden kaçınmalarına ve kendilerini gizlemelerine yol açmaktadır.

Cinsiyete özgü damgalanmanın tedaviye olan başvuruları olumsuz etkilediği önemli bir gerçektir. Kadınların erkeklere göre daha fazla damgalanmaya maruz kaldığı ve daha az sosyal destek aldığı görülmektedir (Tuchman, 2010). Bu durum karşısında kadının toplumdaki potansiyel annelik rolüne vurgu yapılması kendini erkeklere göre daha fazla damgalanmasına ve daha çok sıkıntı yaşamasına yol açar (Rhodes vd., 2018). Toplumun olumsuz düşüncelerinin ve dışlama pratiklerinin kadınlar tarafından algılanması, kendine dönük damgalama mekanizmasını aktive ederek kadının danışmanlık ve tedavi almasını zorlaştırır. Kişinin kendini, değersiz, umutsuz, suçlu, utanç içinde ve korku dolu hissetmesi içselleştirilmiş damgalanmaya yol açar. Bu durum da toplumdan uzaklaşma, sosyal ilişkilere ve kamusal alana mesafe koyma şeklinde kendini göstererek kişilerin izole olmasına neden olur. Böylelikle sosyal statü kaybı, toplumsal red, sosyal dışlanma ve marjinalleşme oluşur (Luoma vd., 2007; Roche vd., 2019).

Gebelik Dönemi Bağımlılık

Bağımlılık, hamilelik, doğurganlık, emzirme süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Avusturalya’da 2001-2006 yılları arasında 16.699 gebeye yönelik yapılan bir kohort çalışmasında gebelik öncesi alkol kullanımı %25,4, gebelik dönemi kullanım %5,9 olarak bulunmuştur (Kingsbury vd., 2015). Gebelik döneminde alkol ve maddeler anne karnındaki bebeğe rahatlıkla ulaşarak beyin gelişimini engellemekte, bebekler birçok gelişimsel, fiziksel ve ruhsal sorunlar ile doğmakta, hatta bebek ölümleri ile karşılaşmaktadır. Yasadışı maddeler açısından bir değerlendirme yapıldığında gebelik döneminde en yaygın kullanılanın esrar olduğu gerçeğidir. Bir çalışmada kanabis kullanımının %3-10 düzeyinde olduğu gösterilmiştir (Lamy ve Thibaut., 2009). Gebelik döneminde bir ya da daha fazla madde kullanımının bebekte yol açacağı tıbbi sorunların %75’e kadar ulaşabileceği ise ciddi bir sorun olarak görülmektedir (Lamy vd., 2015). Ayrıca, madde kullanan annelerin bebeklerinin, maddeye bağımlı olarak dünyaya gelme riskiyle karşı karşıya kalması da önemli bir sorundur (Uzay, 2017, s:264). Özellikle de opiat bağımlısı annelerin bebekleri, fiziksel bağımlı olarak dünyaya gelmekte ve doğumdan sonra yoksunluk semptomları göstermektedir (İzci ve Bilici, 2015).

Kadınlarda Tedavi Süreçlerinde Psikososyal Unsurlar

Alkol ya da madde bağımlılığı konusunda tedavi alan kişilerin ağırlıklı olarak erkeklerden oluşması kadınlar açısından sorun oluşturmadığı algısına ve hastalığın erkek odaklı düşünülmesine yol açmıştır. 1998-2002 arasında bir bağımlılık tedavi merkezinde yatarak tedavi gören alkol bağımlısı 3851 hastanın %2,9'u kadındır (Evren vd., 2003). Ülkemiz verilerine bakıldığında, 2010 yılında yatarak bağımlılık tedavisi görenlerin %5,21'i kadındır (TUBİM, 2011). 2021 yılına gelindiğinde de oran %7,2'ye yükselmiştir (TUBİM, 2022). Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA) 2018 Yılı Raporu'na göre, dünyada 36,3 milyon kadın ve 56 milyon erkek madde kullanmaktadır. Tedavi başvurularına bakıldığında ise kanabis kullananların %14'ü, eroin kullananların %20'si, koka-in kullananların sadece %16'sı kadındır. Ülkemizde ve dünyada bağımlılık sorunu yaşayan kadınların sayısı ile tedavi sürecine girenlerin arasında bir uçurum oluşması gerçeğinden hareketle kadınların neden tedavi desteği alma konusunda çekimser kaldıkları özellikle psikososyal faktörler ile açıklanabilir.

Kadınların erkeklere göre daha az tedavi arayışında olmaları, suçluluk ve utanç duyma, özgüven eksikliği, tedavi ihtiyacına ilişkin düşük algı, çocuk bakımı ile ilişkili sorumlulukları üstlenme, sağlık güvencesinin olmaması, ekonomik unsurlar, düşük istihdam ile açıklanmıştır (McCrary vd., 2020). Özellikle bazı ülkelerde kadınların madde kullanımının yasal ve sosyal sonuçları (çocuğun korunma amaçlı anneden alınması) değerlendirildiğinde kadınların çocukları konusundaki hassasiyeti tedaviden kaçınmasına yol açar (Stone, 2015). Kadınlar için, çocuklarının velayetini kaybedebilecekleri korkusu tedaviye girişte bir engel teşkil eder. Bu durum madde kullanımı olan hamile kadınların tedaviden kaçınmasında da daha sık rastlanır bir gerektir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Ocak 2023 raporunda, erkeklerin istihdam oranı %66,9, kadınların %31.2 olarak açıklanmıştır. İstihdamın düşüklüğü, kadınların sigortalılık durumunu, tedaviye erişimini, tedavi ücretini karşılamadaki zorluklarını olumsuz açıdan etkilemektedir.

Kadınlar tedaviye başvurduklarında tıbbi, psikolojik, davranışsal ve sosyal problemler de sürece eşlik etmektedir (Fonseca vd., 2021). Kadınların tedaviye daha geç başvurmaları bağımlılık sorununun daha komplike hale gelmesine ve ruhsal hastalıkların daha fazla şiddetlenmesine yol açar. Birçok çalışmada, alkol kullanım bozukluğu olan ve tedavi alan kadınların erkeklerden farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu farklılıklar, kadınlar açısından daha genç olma, daha şiddetli alkol ve madde kullanım öyküsüne sahip olma, eğitim düzeyinin düşüklüğü, düşük gelir, yüksek işsizlik, eve ilişkin ihtiyaçların fazlalığı, çocuk sayısının fazlalığı gibi faktörlerdir (Epstein ve Menges, 2013). Alkol bağımlılığı tedavisi alan ve almayan kadınların özellikleri incelendiğinde tedavi alanların daha az eğitilmiş olduğu, gelirlerinin düşük olduğu ve psikotrop ilaçlarının kullanımının ise daha yüksek olduğu görülmüştür (Wu ve Ringwalt, 2004). Kadınların madde bağımlılığı

için tedavi başvurularının da genellikle bağımlılık için değil, diğer ruhsal bozukluklar için olduğuna dikkat çekilmiştir (Green, 2006). Tüm bunlara rağmen kadınlarda tedaviden alınan faydanın erkeklere göre daha iyi olduğuna yönelik sonuçlar da mevcuttur (Bravo vd., 2013).

Kadınlara Özgü Tedaviler

Kadın olmanın dezavantajlılık unsuru haline geldiği bir süreçte tedavide cinsiyet odağında yeni yapılandırmalar önemli bir noktaya gelmektedir. Dünyada cinsiyete özgü bileşenleri içeren bağımlılık tedavisi programlarının, kadınlar için daha etkili sonuçlar sağlayabileceğine yönelik çalışmalar mevcuttur (Sugarman vd., 2020). 1989 yılında karma tedavi ve sadece kadına yönelik tedavi alan kadınların 2 yıl süreyle izlendiği bir çalışmada, kadına özgü tedaviden daha iyi klinik sonuçlar alındığı, ölüm oranlarının daha düşük olduğu, tedavinin tamamlanma olasılığının karmaya göre iki kat daha fazla olduğu görülmüştür (Dahlgren ve Willander, 1989). Yatarak alkol bağımlılığı tedavisi alan kadınların incelendiği bir çalışmada, alkol açısından farklılık oluşmasa da diğer maddelerin kullanımında daha iyi klinik sonuçlar alındığı ve daha az suç faaliyetlerinde bulunduğu bildirilmiştir (Niv ve Hser, 2007). Bir diğer çalışmada, kadınlar için tedaviyi sürdürmeyi açıklayan unsurlar, kadınlara özel tedavi, çocukların kendileriyle birlikte kalabiliyor olması, daha fazla sosyal destek, daha düşük psikiyatrik bozukluk, daha yüksek sosyoekonomik durum olarak saptanmıştır. Bilişsel davranışçı terapi ve kadınlarla ilgili onarım çalışması (repair work) içeren grup tedavilerinin de tedavi memnuniyetini arttırdığı ve kadınların sonraki 6 ay boyunca madde kullanımını azaltmaya devam etmesine katkı sağladığı ortaya konmuştur (Greenfield vd., 2007).

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) (Madde Bağımlılığı ve Ruh Sağlığı Hizmetleri İdaresi), 2018'de kadınların özel ihtiyaçlarına yönelik cinsiyete duyarlı bir tedavi protokolü yayınlamıştır. Bu protokol kadınların bağımlılık tedavilerinin bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini önermektedir. Protokol aynı zamanda “kültürler arasında atfedilen rollerin ve toplumsal cinsiyet beklentilerinin, madde kullanımı olan kadınlara yönelik toplumsal tutumları etkilediğini kabul etmenin” önemine dikkat çekerek damgalamayı da ele almaktadır (McCrary vd., 2020). SAMHSA yönergelerinde, klinik tedavi hizmetlerinin, klinik destek hizmetlerinin ve toplum destek hizmetlerin kadın hastaların tedavisini kolaylaştıracağına yer verilmiştir. Kadının bağımlılığına yönelik tedavi yaklaşımlarında ruh sağlığı tanı ve tedavisi gibi bireysel; iş, eğitim, ulaşım gibi sosyoekonomik; çocuk bakımı, ebeveynlik eğitimi, toplumsal roller gibi sosyokültürel bağlamların göz önüne alınması önerilmiştir (SAMHSA, 2018).

Epstein ve arkadaşları 2018 yılında 'Kadınlara Özel Bilişsel Davranışçı Terapi' (FS-CBT) programı geliştirmiştir. Bu terapi modelinde, kanıta dayalı cinsiyetten bağımsız bilişsel davranışçı terapiye (GN-CBT) hem teorik hem de deneysel bulgulara dayalı olarak sosyal destek, özgüven, kişilerarası işlevsellik ve duygudurum/duygu düzenleme sorunları, kadınlar ve alkol hakkında psikoeğitim gibi kadınlara özgü olacak şekilde yeni bileşenler eklenmiştir. Bu terapi programı, kadının kendi yaşamında aktif bir aktör olarak özgüvenini vurgulayarak, özerkliği ve güçlenmeyi artırmaya odaklanması açısından farklı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca takip eden bir yıl boyunca kişilerarası işlevsellik, içsel işlevsellik ve sosyal destekte artış bildirilmiştir. (Epstein vd., 2018). Bir diğer çalışmada, madde kullanım bozukluğu olan kadınlar için web tabanlı cinsiyete özgü bir müdahale bir programı geliştirilmiş. Programın uygulanabilirliği ve kabul edilebilirliği açısından işlevsel olduğu ve memnuniyetin yüksek olduğu görülmüştür (Sugarman vd., 2020). Avustralya'da evsiz kalma riski altındaki kadınların bağımlılık tedavisine erişiminin önündeki engellerin araştırıldığı nitel bir çalışmada ise sistemsel, sosyokültürel ve duygusal engellerin ön plana çıktığı görülmüştür. Kadınlar tedavi sisteminin 'düzenli bir yaşam' ve sabit bir ev adresi talep etmesini sistemsel engeller; düşük eğitim, toplumsal cinsiyet rolleri, anne ve bakıcı rolleri, meşgul olma ve yaşam tarzlarının karmaşıklığını sosyokültürel engeller; tedavi sisteminin ihtiyaçlarını yeterince karşılamaması ve yaşadıkları sosyokültürel koşulları anlamada başarısız olmaları sebebiyle yaşadıkları hayal kırıklıklarını da duygusal engeller olarak açıklamıştır (Rizzo vd., 2022).

Kadının travmatik deneyimlerinin iyileştirilmesi bağımlılığın tedavi sürecinde önem arz etmektedir. Bu süreç, üç aşamalı olarak ele alınmalıdır. İlk aşama kadınların güvende olmasını ve bunu hissetmesini sağlamak, ikinci aşama kadınların travma öyküleri üzerine çalışmak, üçüncü aşama yeni bir benlik geliştirmek ve geleceğe odaklanmaktır (Covington, 2002). Bu aşamalarda kadınlara bağımlılıktan kurtulup yeni ve özerk bir hayat kurabilecekleri hatırlatılmalıdır. Kadına yönelik bağımlılık tedavisi, kadın gruplarının oluşturulması, multidisipliner bir yaklaşım ile farklı sorunların bir arada tanımlanıp ele alınması, güvenlik ve saygıyı besleyen bir ortam hazırlanması, farklı terapötik yaklaşımların bir arada kullanılması, kadınların yeterliliğine ve gücüne odaklanması, tedavi planlarının kişiselleştirilmesi ilkelerine dayanmalıdır. Kadın gruplarının oluşturulması kadınların duygu, düşünce ve deneyimlerini aktarabilmesi ve anlaşıldığı sonucuna varmasını desteklemesi nedeniyle oldukça önemlidir. Kadınların duyguları ile çalışmak ve onları kabul etmelerini sağlamak, kadınların genellikle maruz bırakıldıkları duygularını bastırma ve susma öğretilerinden uzaklaşarak olumsuz duygularıyla madde kullanımı olmaksızın sağlıklı yöntemlerle de başa çıkabileceklerini vurgulayacaktır. Bağımlılık sürecinde ve öncesinde oldukça güvensiz ortamlarda bulunan, sağlıklı ilişkilere ve fiziksel ve/veya cinsel istismara maruz kalan kadınların kendilerini güvende hissedebilmeleri kendilerini daha açık ve rahat ifade edebilmelerini desteklerken, özdeğer ve özyeterliliklerinin artmasını da destekleyecektir. Halihazırda toplum-

ların kadına yüklediği pek çok olumsuz sıfat ve suçlama varken ve bağımlılık söz konusu olduğunda daha da şiddetlenmektedir. Kadınların bu olumsuz sıfatlardan ve yüklerden uzaklaştırılması, güçlü yönlerine odaklanması tedavi başarısını ve devamlılığını artıracaktır. Bu sebeple tedavide kadınlara güçlü yönlerini görebilecekleri pencereler açılmalıdır. Kadınların iyileşme sürecini etkileyebilecek önemli sorunlar süreç içerisinde öncelik sıralarını değiştirebilmektedir, o an kişi için en öncelikli olan konu ele alınmalıdır. Bu önemli sorunlardan bazıları; bağımlılığın fiziksel, davranışsal, bilişsel gibi çeşitli yönleri, benlik, ilişkiler, cinsellik ve maneviyat ile ilişkili sorunlar olarak sayılabilir (Covington, 2002). Bu önemli olabilecek sorunlara odaklanılmasını hedefleyen ve dört modelden oluşan Helping Women Recover programı, benlik, ilişki, cinsellik ve maneviyat modüllerini detaylandırarak kadını farklı noktalarda bilgilendirmeyi ve özerkliği sağlamayı amaçlamaktadır (Covington, 1999).

Ülkemizde kadın özelinde ilk bağımlılık tedavi kurumu olan Kadın Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Arındırma Merkezi (KAMATEM) 2022 yılında Mersin'de kurulmuştur. Kurum, ayaktan ve yataklı tedavi hizmetinin yanında bireye özgü psikoterapi ve eğitim süreçleri, aile çalışmaları, bireye özgü uğraş terapileri, sosyal uyum becerilerini arttırma odağında rehabilitasyon hizmetlerini de göz önünde bulundurarak biyopsikososyal bir model oluşturmuştur. Bu amaç doğrultusunda kadına özgü tedavi kurumlarının arttırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kadına Özgü Tedavi Modelinin Yapılandırılması

Kadınlarda bağımlılık sürecinin gelişiminde biyopsikososyal unsurların göz önünde bulundurulması kadına özgü bir tedavi planının hazırlanması gerekmektedir. Kadınlar, biyolojik, psikolojik ve sosyal yönler açısından bağımlılık sürecinin tüm aşamalarında daha savunmasızdır (Aldemir, 2020). Bu unsurlar ışığında bütüncül yaklaşım ile kadınlara özgü tedavi programlarının yapılması önem arz etmektedir.

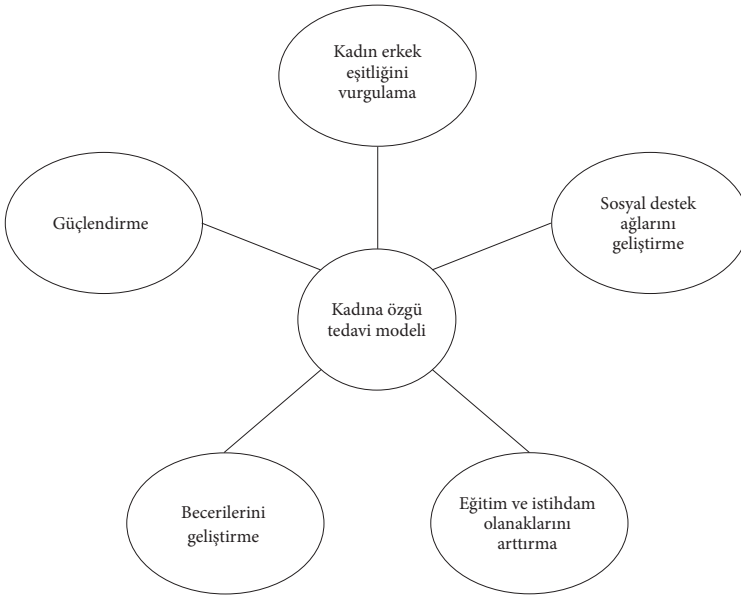
Kadına özgü tedavi modeli 5 temel başlıkta yapılandırılabilir. Kadın erkek eşitliğini vurgulama, kadını güçlendirme, kadının sosyal destek ağlarını geliştirme, becerilerini geliştirme ve eğitim / istihdam olanaklarını arttırma (Şekil 1).

Toplumsal cinsiyetçi bir dünyanın kadının bağımlılık sürecine olan etkilerinin farkına varılması, toplumsal cinsiyetin bireyin yaşantısını nasıl etkilediğinin anlaşılmasını destekleyecek terapi modellerine ihtiyaç vardır. Bu aşamada, feminist terapinin toplumsal güç eşitsizliklerinin farkına varılması, eşitlikçi ilişkiye vurgu yapılması, güçlü ve yetkin bir kadın oluşturmada etkili olabilir. Danışanın patolojik kabul edildiği ve kadınların problemlerin sorumlusu olarak görüldüğü bakış açılarından uzaklaştırılması gerekmektedir (Uluocak ve Bulut, 2011).

Bağımlılığın yarattığı özgüven eksikliği, yetersizlik algısı, suçluluk ve utanç duymanın çözülmesinde, “güçlendirme yaklaşımı” kadına özgü tedavi modelinin içine entegre edilebilir. Bu yaklaşım, güçlü yönler odaklanmayı, benzer durumdaki kişiler ile bağlantı kurmayı sağlayarak etkileşimi arttırmayı ve kadınlara engeller karşısında baş etme becerileri kazandırmayı hedefler (Lum, 1996; Çetinkaya-Büyükbodur vd., 2002).

Bağımlılık tedavisi sürecine toplumla bütünleşmenin entegre edilmesi çok önemlidir. Toplumla bütünleşme eğitim, iş bulma, yeni bir uğraş kazandırma, barınma olanaklarının sağlanması, zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirilmesi ve sosyal ilişkilerin güçlendirilmesi niteliğinde olmalıdır. Tedavi süreçleri yeni bir yapılanmayı da içerir. Kişinin ihtiyaç duyduğu, onay göreceği bir sosyal çevrenin yapılandırılması ve aile ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi sosyal destek kanallarını arttıracaktır (Karataş, 2021). Bu yeniden yapılanma, sosyal terapinin bir parçasıdır ve kişinin hayatındaki boşluğu doldurmaya katkı sağlar.

Şekil 1. Kadına Özgü Tedavi Modeli

Tedavi modellerinde kadın sorunlarının dikkate alındığı cinsiyet duyarlılığı temelinde yaklaşımlar kadınların alkol ya da madde kullanımına yol açan kişilerarası ve duygusal ipuçlarını inceleyen, yaşama başa çıkma becerilerini geliştiren, öz yeterliliğini destekleyen, sosyal destek ağlarını arttıran, sağlıklı ilişkilerini geliştiren bir planı içermelidir.

1. Tedavi süreçleri, nüksü önleme odaklı yaklaşımlarda bağımlılık geliştirme hızı ve yoksunluk sürecindeki şiddeti ele almalıdır.
2. Tedavi planlamasında kadınların duygu durumları üzerine çalışmalara yer verilmelidir.
3. Kadın tedavi grupları oluşturulmalı; kadınların kendilerini güvende hissedebilecekleri ve sağlıklı ilişkiler kurabilecekleri şartlar sağlanmalıdır.
4. Toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın-erkek eşitliği hakkında eğitim çalışmaları ile kadınların özerkliği artırılmalıdır.
5. Kadınların nitelikli eğitim ve meslek edinme olanaklarına erişimi sağlanmalıdır.
6. Multidisipliner ve farklı terapötik tekniklerden yararlanan bireyselleştirilmiş programlar hazırlanarak kadınların eşlik eden psikolojik probleminin çözülmesi ve olumlu benlik imajının oluşturulması hedeflenmelidir.
7. Kadınlara tedavi merkezlerine ulaşım desteği sağlanmalıdır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derlemede, kadınlarda alkol ve madde kullanım bozukluğunun biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan farklılıkları, kadınların tedavi süreçlerinin ne şekilde gerçekleştiği ve kadına özgü düzenlenen tedaviler değerlendirilmiştir. Kadına özgü tedavilerde özellikle dünyada yapılan farklı klinik çalışmalara ve tedavi programlarına da yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda, kadınların bağımlılık sürecindeki biyopsikososyal unsurlarının da göz önünde bulundurularak kadına özgü nasıl bir tedavi modelinin yapılandırılması gerektiği belirtilmiştir. Bu tedavi modelinin yapılandırılmasında multidisipliner bir yaklaşım izlenmesi gerekmektedir. Derlemede özellikle bu tedavi modelinin yapılandırılmasında arka planının incelenmesi için kadınlarda alkol ve madde kullanım bozukluğunun biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak erkeklerden hangi açılardan farklılaştığını gösterilmiştir. Bu farklılıkların çoğunlukla kadınların daha dezavantajlı olduğu dolayısıyla bağımlılık tedavisine erişimlerini engelleyen veya zorlaştıran farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu engellerden bazıları bağımlılığın nedenselliğinin, sürecinin ve sonuçlarının şiddeti, eşlik eden ruhsal hastalıkların yaygınlığı, fiziksel, psikolojik yıkımın yüksekliği. Ayrıca ekonomik gelir ve istihdam gibi sosyoekonomik bağlamlardaki cinsiyet eşitsizlikleri, daha fazla barınma ihtiyacı, daha düşük eğitim düzeyi, daha yüksek ebeveynlik stresi ve çocuk bakım sorunları, toplumsal damgalanın şiddeti ve sosyal izolasyon, yetersiz sosyal destek, kadına yönelik şiddet ve travma öyküsü karşılaşılan güçlüklerdir. 2020 Yılı Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda,

bağımlı kadınların tedaviye erişimlerinin zorluklarına, sosyal ve fiziksel sorunların giderilmesi için kadın odaklı tedavi merkezlerinin önemine değilmiş ve Türkiye’de bazı Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı Tedavi ve Arındırma Merkezleri’nde kadına özgü yataklı servislerin açılmaya başlandığına dikkat çekilmiştir (TUBİM, 2020). Birçok çalışmada, kadınlara özgü oluşturulmuş tedavi modelleri ve programlarında, dezavantajların göz önünde bulundurulduğu bir yapılanma sürecinde tedavilerden daha yüksek faydalar sağlandığı gösterilmiştir.

Kadına özgü tedavi modeli, biyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve sosyoekonomik dezavantajlar göz önünde bulundurularak bütüncül bir şekilde planlanmalıdır. Özellikle kullanılan maddelerin kadınlarda erkeklerden farklı oluşturduğu etkiler bilinmeli ve bu etkiler gözetilerek tedavi planlanmalıdır. Ayrıca kadınların bağımlılık sorununa eşlik eden ruhsal hastalıklara ve duygudurumlarının iyileştirilmesine odaklanılmasının kadınların tedaviye katılımını, sürdürmesini ve yararlanımını artıracacağı açıktır. Kadına özgü gruplar, kadınların duygu, düşünce ve deneyimlerini aktarabilmesi ve anlaşıldığını deneyimlemesi açısından oldukça önemlidir. Tedavi sürecinde kadınların yaşadığı psikososyal sorunlar için psikoeğitimler yapılandırılmalı ve bu sorunlarla baş etme becerileri geliştirilmelidir. Bu psikoeğitimde; kadınların biyolojik, fiziksel ve psikolojik sağlıklı oluşu, toplumun dayattığı toplumsal rolle, damgalamayla ve sosyal izolasyonla baş edebilmesi gibi temel amaçlar olmalıdır. Tedavilerin kadınlara özelleşmiş şekilde planlanması ve sadece kadınlardan oluşan tedavi gruplarının kurulması ve bu gruplarda aynı zamanda bir sosyal destek ağının oluşmasının sağlanması kadınların psikososyal iyi oluşunu arttıracaktır. Kadınların duyguları ile çalışmak, kadınların genellikle maruz bırakıldıkları duygularını bastırma ve susma öğretilerinden uzaklaşarak olumsuz duygularıyla madde kullanımı olmaksızın sağlıklı yöntemlerle de başa çıkabileceklerini sağlayacaktır. Kadınlara gelir elde edebilecekleri bir beceri edindirilmesi kadının kendine olan güveninin arttıracak, alkol ya da maddenin yarattığı boşluğu doldurabilecek, kadının tekrar sosyal hayata karışabilmesinde ve özerkliğini sürdürebilmesinde etkili olacaktır.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): DA(% 50), GND(% 30), DŞK(% 15), UK(% 5)

Veri Toplanması (Data Acquisition): DA(% 40), GND(% 60)

Veri Analizi (Data Analysis): DA(% 50), GND(% 50)

Makalenin Yazımı (Writing Up): DA(% 40), GND(% 40), DŞK(% 10), UK(% 10)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): DA(% 70), GND(% 20), DŞK(% 10)

KAYNAKLAR

- Abulseoud, O. A., Karpyak, V. M., Schneekloth, T., Hall-Flavin, D. K., Loukianova, L. L., Geske, J. R., ... & Frye, M. A. (2013). A retrospective study of gender differences in depressive symptoms and risk of relapse in patients with alcohol dependence. *The American Journal on Addictions*, 22(5), 437-442.
- Ait-Daoud, N., Blevins, D., Khanna, S., Sharma, S., & Holstege, C. P. (2017). Women and addiction. *Psychiatric Clinics of North America*, 40(2), 285-297.
- Aktaş, A., Havaçeliği-Atlam, D., & Gürbüz, F.D. (2015). *Kadına yönelik şiddet ve bağımlılık*. N. Y. Koyuncu & H. Coşkunol (Ed). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Aldemir, E. (2020). Clinical features, comorbid mental disorders and treatment outcomes in female patients with alcohol and drug use disorder admitted to an out patient treatment unit: A retrospective study. *Journal of Clinical Psychiatry*, 23, 256-265.
- Altıntoprak, E., Akgür, S.A., Yüncü, Z., Sertöz, Ö. Ö., & Coşkunol, H. (2008). Kadınlarda alkol kullanımı ve buna bağlı sorunlar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(2),197-208.
- Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi (2018), *Avrupa Uyuşturucu Raporu 2018: Eğilimler ve Gelişmeler*, Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Becker, J. B., McClellan, M. L., & Reed, B. G. (2016). Sex differences, gender and addiction. *Journal of Neuroscience Research*, 95(1-2), 136-147.
- Bravo, F., Gual, A., Lligoña, A., & Colom, J. (2013). Gender differences in the long-term outcome of alcohol dependence treatments: An analysis of twenty-year prospective follow up. *Drug Alcohol Review*, 32, 381-8.
- Compton, W. M., Thomas, Y. F., Stinson, F. S., & Grant F. G. (2007). Prevalence, correlates, disability, and comorbidity of DSM-IV drug abuse and dependence in the United States: Results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions. *Archives of General Psychiatry*, 64, 566-76.
- Covington, S. (1999). *Helping women recover: A program for treating addiction (with a special edition for the criminal justice system)*. San Francisco: Jossey-Bass
- Covington, S. (2002). Helping women recover: Creating gender-responsive treatment. *The Handbook of Addiction Treatment for Women: Theory and Practice*, 52-72.
- Covington, S. S. (2008). Women and addiction: A trauma-informed approach. *Journal of Psychoactive Drugs*, 40(5), 377-385.
- Çetinkaya-Büyükbodur, A., Uğurlu, Z., & Pamuk, D. (2022). Hirpanmış kadın sendromuna yönelik psikososyal müdahaleler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 281-303.
- Dahlgren, L., & Willander, A. (1989). A respecial treatment facilities for female alcoholics needed? A controlled 2-year follow-up study from a specialized female unit (EWA) versus a mixed male/female treatment facility. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 13(4), 499- 504.
- El-Bassel, N., Gilbert, L., Shilling, R., & Wada, T. (2000). Drug abuse and partner violence among women in methadone treatment. *Journal of Family Violence* 15, 209-28.
- Epstein, E. E., & Menges, D. (2013). Addictions: A comprehensive guidebook. B. S. McCrady & E. E. Epstein (Eds.), *Women and Addiction*, 788-818. New York: Oxford University Press.
- Epstein, E. E., McCrady, B. S., Hallgren, K. A., Cook, S., Jensen, N. K., & Hildebrandt, T. (2018). A randomized trial of female-specific cognitive behavior therapy for alcohol dependent women. *Psychology of Addictive Behaviors*, 32(1), 1-15.
- Erol, A., & Karpyak, V. M. (2015). Sex and gender-related differences in alcohol use and its consequences: Contemporary knowledge and future research considerations. *Drug and Alcohol Dependence*, 156, 1-13.
- Evren, E. C., Saatçioğlu, Ö., Evren, B., Yapıcı, A., & Çakmak, D. (2003). Alkol kullanım bozukluğunda cinsiyet farklılığı: Yatan hasta verilerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 4(3), 96-100.
- Fonseca, F., Robles-Martínez, M., Tirado-Muñoz, J., Alías-Ferri, M., Mestre-Pintó, J. I., Coratu, A. M., & Torrens, M. (2021). A gender perspective of addictive disorders. *Current Addiction Reports*, 8, 89-99.
- Green, C. A. (2006). Gender and use of substance abuse treatment services. *Alcohol Research & Health*, 29(1), 55-62.
- Greenfield, S. F., Brooks, A. J., Gordon, S. M., Green, C. A., Kropp, F., McHugh, R. K., Lincoln, M., Hien, D., & Miele, G. M. (2007). Substance abuse treatmententry, retention, and outcome in women: A review of the literature. *Drug Alcohol Dependence*, 86(1), 1-21.
- Greenfield, S. F., Back, S. E., Lawson, K., & Brady, K. T. (2010). Substance abuse in women. *Psychiatric Clinics*, 33(2), 339-355.
- Guinle, M.I.B., Sinha, R. (2020). The role of stress, trauma, and negative affect in alcohol misuse and alcohol use disorder in women. *Alcohol Research Current Reviews*, 40(2), 1-5.
- Hantaş, Y., Maner, F., Erkiran, M., Turan, F., & Gökalp, P. (2003). Alkol-madde kullanım bozukluğu olan kadınlarda yeme özellikleri ve yeme bozuklukları taraması. *Düşünen Adam*, 16(1), 24-27.

- Atlam, D.H., & Yüncü, Z. (2017). Relationship between cigarette, alcohol, substance use disorders and familial drug use in university students. *Journal of Clinical Psychiatry*, 20(3), 161-170.
- Havaçeliği-Atlam, D. (2020). *Madde kullanımı bozukluğu olan bireylere yapılan sosyal damgalamayı azaltmada topluma yönelik müdahale modelinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hernandez-Avila, C. A., Rounsaville, B. J., & Kranzler, H. R. (2004). Opioid, cannabis and alcohol dependent women show more rapid progression to substance abuse treatment. *Drug Alcohol Dependence*, 74 (3), 265-272.
- Hien, D. A., Litt, L., Cohen, L. C., Miele, G. M., & Campbell, A. N. (2009). *Integrating trauma services for women in addictions treatment*. New York: American Psychological Association.
- Hoshi, R., Pratt, H., Mehta, S., Bond, A. J., & Curran, H. V. (2006). An investigation in to the subacute effects of ecstasy on aggressive interpretative bias and aggressive mood are there gender differences? *Journal of Psychopharmacology*, 20(2), 291-301.
- İzci, F., & Bilici, R. (2015). Substance use among pregnant women: Frequency and effects. *Journal of Dependence*, 16(1), 26-34.
- Karataş, Z. (2021). Madde bağımlılığının nedenlerine, sosyal tedavi ve rehabilitasyonuna ilişkin görüşlerin odak grup yöntemiyle belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 67-94.
- Kaskutas, L. A., Zhang, L., French, M. T., & Witbrodt, J. (2005). Women's programs versus mixed gender day treatment: Results from a randomized study. *Addiction*, 100(1), 60-69.
- Kingsbury, A. M., Hayatbakhsh, R., Gibbons, K., Flenady, V., & Najman, J. M. (2015). Women's frequency of alcohol consumption prior to pregnancy and at their pregnancy booking visit 2001-2006: A cohort study. *Women Birth*, 28(2), 160-5.
- Klatsky, A. L., Armstrong, M. A., & Friedman, G. D. (1992). Alcohol and mortality. *Annals of Internal Medicine*, 117(8), 646-654.
- Lamy, S., & Thibaut, F. (2009). Psychoactive substance use during pregnancy: A review. *L'encephale*, 36(1), 33-38.
- Lamy, S., Laquille, X., & Thibaut, F. (2015). Consequences of tobacco, cocaine and cannabis consumption during pregnancy on the pregnancy itself, on the newborn and on child development: A review. *L'encephale*, 41(1), 13-20.
- Lale, R., Sklar, M., Wooldridge, J., & Sarkin, A. (2014). Gender congruence moderates beliefs about the causes of alcohol dependence and major depression. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12(4), 395-405.
- Lum, D. (1996). *Social work practice and people of color* (3rd ed.). CA: Pacific Grove, Brooks/Cole.
- Luoma, J. B., Twohig, M. P., Waltz, T., Hayes, S. C., Roget, N., Padilla, M., & Fisher, G. (2007). An investigation of stigma in individuals receiving treatment for substance abuse. *Addictive Behaviors*, 32(7), 1331-1346.
- McClellan, M. L. (2017). *Lady Lushes: Gender, alcoholism, and medicine in modern America*. (1st ed.). New Jersey: Rutgers University Press.
- McCready, B. S., Epstein, E. E., & Fokas, K. F. (2020). Treatment interventions for women with alcohol use disorder. *Alcohol Research: Current Reviews*, 40(2), 1-18.
- Najavits, L. M., Weiss, R., & Shaw, S. (1997). The link between substance abuse and post traumatic stress disorder in women: A research review. *The American Journal on Addiction*, 6(4), 237-83.
- NIDA. (n.d). *Sex and gender differences in substance use*. <http://nida.nih.gov/publications/research-reports/substance-use-in-women/sex-gender-differences-in-substance-use> Erişim: 30 Mart 2023
- Nich, C., McCance-Katz, E. F., Petrakis, I. L., Cubells, J. F., Rounsaville, B. J., & Carroll, K. M. (2004). Sex differences in cocaine dependent individuals' response to disulfiram treatment. *Addictive Behaviors*, 29(6), 1123-1128.
- Niv, N., & Hser, Y. I. (2007). Women only and mixed-gender drug abuse treatment programs: Service needs, utilization and outcomes. *Drug Alcohol Dependence*, 87(2-3), 194-201.
- Otiashvili, D., Kirtadze, I., O'Grady, K. E., Zule, W., Krupitsky, E., Wechsberg, W. M., & Jones, H. E. (2013). Access to treatment for substance-using women in the Republic of Georgia: Socio-cultural and structural barriers. *The International Journal on Drug Policy*, 24(6), 566-572.
- Ögel, K. (2007). Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama. E. O. Taşkın (Ed.), *Alkol ve Madde Bağımlılığında Damgalama* (pp. 31-40). İstanbul: Meta Yayınları.
- Rhodes, B. E., Gottfredson, N. C., & Hill, L. M. (2018). Desistance and treatment seeking among women with substance use disorders. *Qualitative Health Research*, 28(8), 1330-1341.
- Rizzo, D., Mu, T., Cotroneo, S., & Arunogiri, S. (2022). Barriers to accessing addiction treatment for women at risk of homelessness. *Frontiers in Global Women's Health*, 3.
- Robinson, L. D., Walter, E. E., Deane, F. P., & Larance, B. K. (2023). Comorbid eating disorders among women receiving treatment for substance use disorders: a systematic review and meta-analysis. *Addiction Research & Theory*, 31(2), 114-126.

- Roche, A., Kostadinov, V., & Pidd, K. (2019). The Stigma of Addiction in the Workplace. J. D. Avery ve J. J. Avery (Eds). *The Stigma of Addiction: A Essential Guide*, 167-200. Berlin: Springer.
- Rodriguez, L. M., Neighbors, C., & Klee, C. R. (2014). Problematic alcohol use and marital distress: An interdependence theory perspective. *Addiction Research & Theory*, 22(4), 294-312.
- Sorsdahl, K., Stein, D. J., & Myers, B. (2012). Negative attributions towards people with substance use disorders in South Africa: Variation across substances and by gender. *BMC Psychiatry*, 12, 1-8.
- Stevens, R. G., & Hilakivi-Clarke, L. (2001). Alcohol exposure in utero and breast cancer risk later in life. *Alcohol Alcohol*, 36, 276-277.
- Stone, R. (2015). Pregnant women and substance use: Fear, stigma, and barriers to care. *Health & Justice*, 3(2), 1-15.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA), (2013). Center for substance abuse treatment. substance abuse treatment: Addressing the specific needs of women. A Treat Improvement Protocol TIP.
- Sugarman, D. E., Meyer, L. E., Reilly, M. E., & Greenfield, S. F. (2020). Feasibility and acceptability of a web-based, gender-specific intervention for women with substance use disorders. *Journal of Women's Health*, 29(5), 636-646.
- Tuchman, E. (2010). Women and addiction: The importance of gender issues in substance abuse research. *Journal of Addictive Diseases*, 29(2), 127-138.
- Tuncel, G. Y., Kayli, D. S., & Yarabaş, G. Toplumun madde kullanım bozukluğu olan kadınlara yönelik tutum ve davranışları. *Bağımlılık Dergisi*, 24(4), 428-437.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *İşgücü İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2023-49386>. Erişim: 18 Mart 2023
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistiklerle Kadın*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668>. Erişim: 6 Mart 2023
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) Raporu 2011. <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202011.pdf> Erişim: 8 Nisan 2023.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) Raporu 2014. <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202014.pdf>. Erişim: 10 Nisan 2023.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) Raporu 2020. <https://bmyk.gov.tr/TR-67200/istatistikler.html> Erişim: 25 Ekim 2023
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) Raporu 2022. <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%4%BOM/Ulusal%20Yay%4%B1nlar/Turkiye-Uyusturucu-Raporu-2022.pdf>. Erişim: 10 Nisan 2023.
- Uluocak, G. P., & Bulut, I. (2011). Aile terapilerinin feminist teori açısından incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 24(24), 9-24.
- Uzbay, T. (2017). *Görünmeyen Beyin*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Verheyden S. L., Hadfield, J., Calin, T., & Curran, H. V. (2002). Sub-acute effects of MDMA (+/-3,4-methylenedioxy methamphetamine, "ecstasy") on mood: Evidence of gender differences. *Psychopharmacology* 161(1), 23-31.
- Walitzer, K. S., & Dearing, R. L. (2006). Gender differences in alcohol and substance use relapse. *Clinical Psychology Review*, 26, 128-148.
- UNODC, World Drug Report 2023 (United Nations publication, 2023). https://www.unodc.org/res/WDR-2023/WDR23_Exsum_fin_DP.pdf Erişim: 26.10.2023
- Wu, L. T., & Ringwalt, C. L. (2004). Alcohol dependence and use of treatment services among women in the community. *The American Journal on Addiction*, 161(10), 1790-1797.
- Zhao, J., Stockwell T., Naimi, T., Churchill, S., Clay, J., & Sherk, A. (2023). Association between daily alcohol in take and risk of all-cause mortality: A systematic review and meta-analyses. *JAMA Network Open*, 6(3).
- Zilberman, M. L., & Blume, S. B. (2005). *Drugs and Women*. J. H. Lowinson, P. Ruiz, R. Millman, & J.G. Landrod (Eds). Substance Abuse A Compherensive Textbook (1st ed.). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Zweig, R. D., McCrady, B. S., & Epstein, E. E. (2009). Investigation of the psychometric properties of the Drinking Patterns Questionnaire. *Addictive Disorders and Their Treatment*, 8, 39-51.

ADDICTION IN WOMEN AND WOMEN-SPECIFIC TREATMENTS

EXTENDED ABSTRACT

INTRODUCTION

Gender and gender-specific roles differentiate the processes of alcohol and substance use. The differences in the processes of alcohol and substance use are framed by biological, psychological and social factors. In this manner, the biopsychosocial differences in addiction in terms of gender should necessitate the use of gender-specific treatment models. The aim of this review is to examine the women-specific biological, psychological and social aspects of alcohol and substance use disorders, treatment processes and models tailored to women. In particular, considering the women-specific biopsychosocial factors in addiction processes and structuring the methods of a woman-specific treatment.

For the last decades, both alcohol and substance use rates have gradually increased in women, closing the gap between genders. Women typically start alcohol and substance use at older age periods than men. However, the addiction process emerges more rapidly and severely in women and the process is named as “telescopic effect”. The emergence of mental illness related to substance use is also more rapid in women. Comorbid mental disorders with alcohol and/or substance use disorder have been diagnosed in 70.6% of women in Turkey. Major depression, anxiety disorders, and bipolar disorder are the most prevalent disorders in those women. The intertwined nature of addiction problems and other mental illnesses in women leads to a complex structure which should be considered during treatment processes.

Underlying factors and patterns of alcohol and substance use also differ across men and women. Women typically consume alcohol as a response to negative emotional triggers. Furthermore, women alcohol consumers are more likely to be in a close relationship with a partner with alcohol use disorder. Similarly, substances are usually introduced to women by their male partners, and substance procuring is typically provided by their male partners.

The inability of women to adapt to traditional gender roles is often emphasized during stigma towards women. Public stigma also triggers self-stigma. Furthermore, substance use during pregnancy leads to a “double stigma” due to being a woman and not being approved for the baby’s exposure to substances. The whole process makes it harder to receive counselling and treatment for the woman.

The gap between the number of women with addiction problems and those who undergo treatment takes attention globally and specifically in Turkey. Several factors may underlie less treatment seeking in women: Feelings of guilt and shame, lack of self-confidence, low perception of the need for treatment, the responsibility of childcare, lack of health insurance, economic factors, and low employment. Delayed treatment for women leads to more complicated addiction problems and more severe mental illnesses.

Effective results have been obtained in gender-specific addiction treatment programs around the world. ‘Cognitive Behavioral Therapy for Women’ has achieved an increase in interpersonal relations, functioning and social support. Confidence, developing a new self, and focusing on the future are key elements for the healing of women’s traumatic experiences. “The Helping Women Recover” focuses on informing women at different points and providing autonomy by detailing the self, relationship, sexuality and spirituality modules.

The treatment of addiction for women should be based on these principles: Combining different therapeutic approaches, focusing on women’s competence and power, and personalizing treatment plans. Proving the sense of being safe for women who have been in unsafe environments prior to and during the addiction process, exposed to unhealthy relationships, and physical and/or sexual abuse can support the ability to express themselves more clearly and comfortably and increase their self-worth and self-efficacy. Focusing on the strengths of women will increase the success and continuity of treatment.

DISCUSSION & CONCLUSION

The women-specific treatment model can be structured under 5 basic subheadings. These include emphasizing gender equality, empowering women, developing women’s social support networks, improving their skills, and increasing education/employment opportunities. In this process, feminist therapy, the approach of empowerment, social integration and social therapy should be included. Awareness of social power inequalities and emphasizing egalitarian relationships in feminist therapy is effective in creating a strong and competent woman. Restructuring is part of social therapy and contributes to filling the void in one’s life. In addition, sufficient access to high-quality education and employment opportunities should be provided to women.

Keywords: Women, Addiction, Alcohol Use Disorder, Substance Use Disorder.

